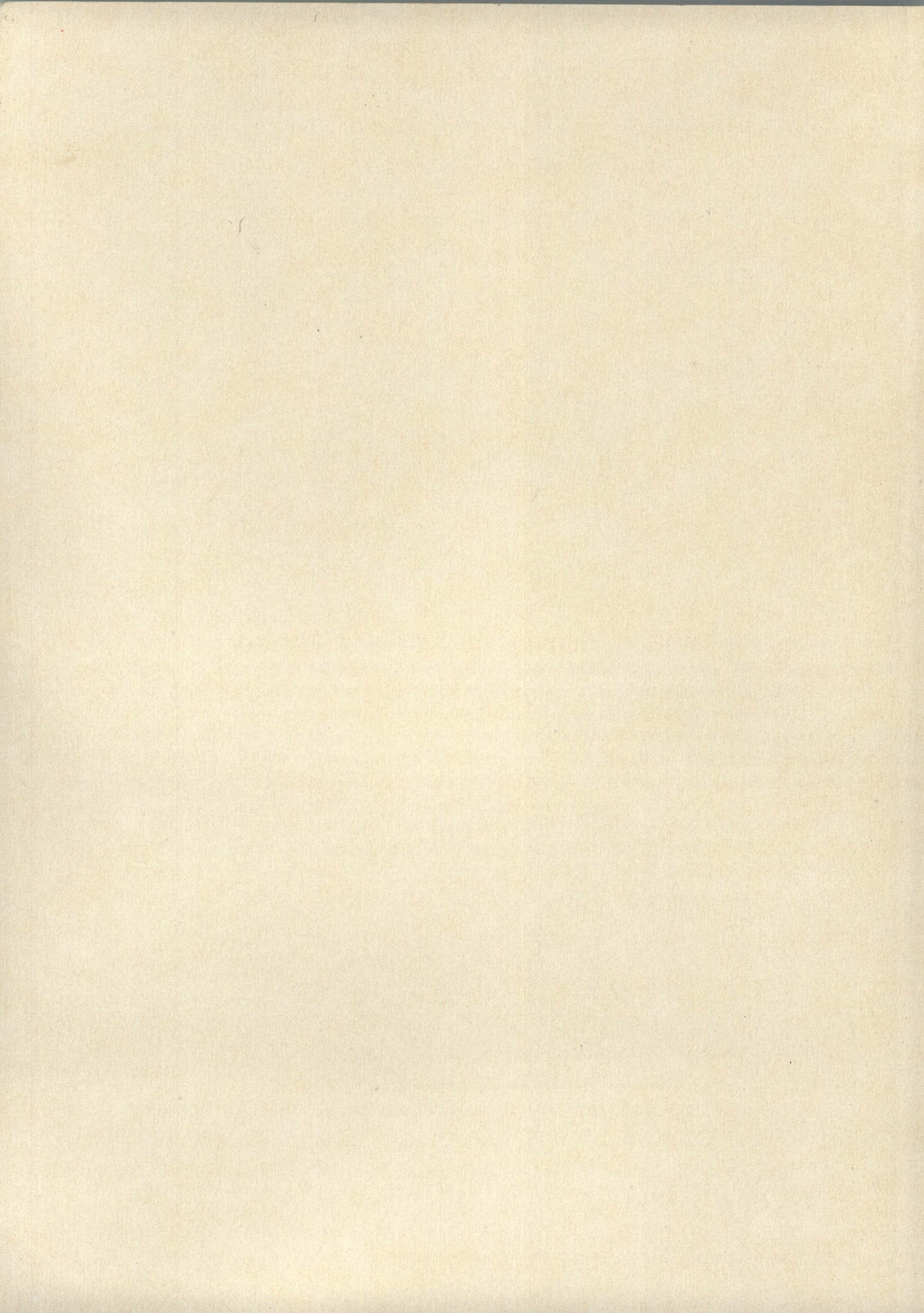

1971
1996

HARJA

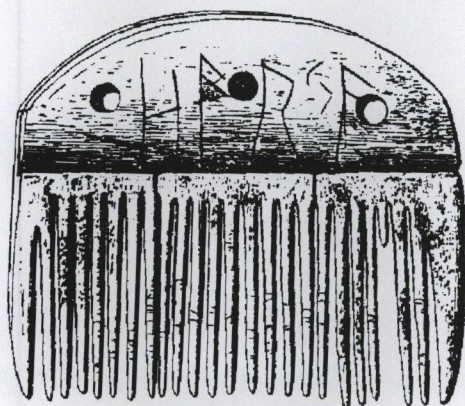

HARJA
1971-1996

АЛЯН

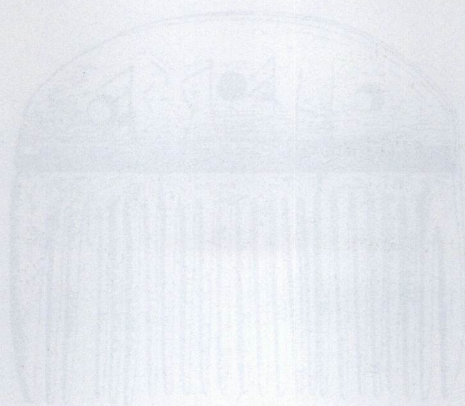
1971-1999

HARJA

1971-1996

HARJA

1971-1996

Udgivet i forbindelse med

HARJA's 25 års jubilæum den 31. marts 1996.

Redaktion: Jørgen Holm, Hedda Jørgensen og Jytte Raun.

Oplag: 500 ekspl.

Tryk: Expres-Trykkeriet, Odense.

Indhold

Forord	5
Harja 1971–1996 <i>af John Elkær, Anders Jæger, Peter Mortensen og Jan Porsgaard</i>	6
Harja's "flagskib": Udgravningslejrerne <i>af Helen Smedsgaard</i>	15
Hilsen fra en profi <i>af Henrik Thrane</i>	23
Folkeuniversitetets formidling <i>af Erling Hansen & Jens E. Olesen</i>	27
Amatørarkæologiske erindringer <i>af Nils M. Jensen</i>	33
Amatørarkæologien i Danmark <i>af Eluf Lyngbak</i>	47
En måltidsplads i Gudme <i>af Karsten Kjer Michaelsen</i>	53
Sydfynske vragundersøgelser. Pluk fra 25 års fugtigt samarbejde mellem amatørarkæologer og museumsfolk <i>af Jørgen Skaarup</i>	58
En fangstplads fra dolktiden ved Helnæs Bugt <i>af Niels H. Andersen</i>	69
60 år <i>af Jørgen Holm</i>	82
Åmose – to bopladser fra bondestenalderen <i>af Aksel Andersen og Else Mikkelsen</i>	84
Mod nye horisonter <i>af Eigil Nikolajsen</i>	92

Nye publikationsformer inden for arkæologien af Jørgen Holm	103
Den ældste jægerstenalder på Fyn af Mogens Bo Henriksen	108
Harja-skrifterne 1973 til 1990 af Aage Heltner, Hedda Jørgensen og Jytte Raun	136
.....	15
.....	23
.....	27
.....	33
.....	47
.....	53
.....	58
.....	69
.....	83
.....	84
.....	85

Harja har nu eksisteret i 25 år. Med dette jubilæumsskrift hyldes både Harja arkæologisk forening samt foreningens medstifter, første formand og æresmedlem, Anders Jæger, som netop i dette jubilæumsår også kan fejre sin 60 års fødselsdag. Et stort og hjerteligt tillykke til begge.

Bidragyderne til skriftet har alle tilknytning til Harja eller er samarbejdspartnere. Foruden jubilæumsskriftets traditionelle tilbageblik i foreningens historie og medlemmers erindringer om de forløbne 25 år indeholder skriftet en række faglige artikler med arkæologisk stof, som det er redaktionens håb, at Harja's medlemmer og andre arkæologisk interesserede, professionelle såvel som amatører må få glæde af som inspiration til det næste kvarte århundrede.

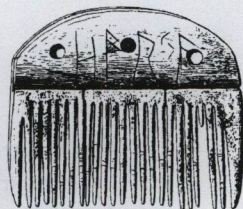
Vi bringer en tak

til ingeniør N.M. Knudsens Fond og
Dronning Margrethe d. 2.'s Arkæologiske Fond
for økonomisk bidrag til nærværende skrift.

HARJA

Arkæologisk Forening

1971 – 1996

af John Elkær, Anders Jæger, Peter Mortensen og Jan Porsgaard

Forfatterne er alle "gamle" aktive Harja-medlemmer, som har lavet foreningens planceudstilling på Hollufgård i anledning af 25 års jubilæet og dermed også fortalt foreningens historie med udgangspunkt i fire temaer: foredragene, ekskursionerne, udgravningslejrene og publikationerne.

I efteråret 1970 kørte Folkeuniversitetet en forelæsningsrække i arkæologi. Emnet var Ældre Stenalder i Danmark, og forelæseren var mag. art. Søren H. Andersen, Moesgaard. Med sit dybe engagement og sin gode fortællestil medrev han tilhørerne, som var af forskellig alder og fra forskellige samfundslag, men som alle havde det tilfælles, at de hver især havde interesse for arkæologi.

En mindre gruppe ville dog ikke nøjes med forelæsningsen, men fik efter foredraget en dialog i gang med Søren H. Andersen. Ved den lejlighed foreslog han, at man måske skulle starte en arkæologisk forening på Fyn, evt. i lighed med Jysk Arkæologisk Selskab.

Gruppen tog ideen op, og efter en række møder enedes man om at afholde en stiftende generalforsamling. Denne fandt sted den 30. marts 1971 i Fyens Stiftsbibliotek på Klosterbakken i Odense. 40 interessere-

de var mødt frem, og en arkæologisk forening for Fyn var en realitet.

Den første bestyrelse for foreningen bestod af følgende: Overpostbud Anders Jæger, Bogense (formand), murer Henning Møller Rasmussen, Munkebo (næstformand), Hans Beck Sørensen, Kerteminde (kasserer), overlærer Henning Kofoed Jensen, Bogense (sekretær) samt lærer Fin Bjørnholt, Munkebo, snedker Viktor Poulsen, Middelfart og reklamechef Willi Meyer, Odense.

Foreningens formål er, dels at samle amatørarkæologer til fremme af interessen for arkæologi og gennem foredrag, ekskursioner og lign. at udvide kendskabet til den forhistoriske arkæologi, dels at bringe et samarbejde i stand mellem foreningen og fagarkeologer.

En af de første ting, den nyvalgte bestyrelse gik i gang med, var at finde et godt navn til den nye forening. Man valgte at udskrive en navnekonkurrence blandt medlem-

merne. Præmien skulle være 1 års gratis medlemskab, og navnet skulle være kort og fyn(d)igt, gerne med rod i den fynske oldtid.

Der indkom 52 navneforslag, og efter bestyrelsens mening kom det bedste fra Lone D. Nissen, Fr. Bøge. Hun havde foreslået HARJA, et navn, som kendes fra Viemosefundet, hvor det optræder som en runeindskrift på en benkam. Helt nøjagtigt, hvad navnet betyder, ved man ikke med sikkerhed, men det er formentlig et mansnavn. I hvert fald har det rod i den fynske forhistorie og stammer fra et af de berømteste fynske oldtidsfund.

I de første år var det især foredrag og ekskursionerne, som var foreningens vigtigste aktiviteter. Umiddelbart efter foreningens start opfordrede formanden imidlertid medlemmerne til at danne separatgrupper,

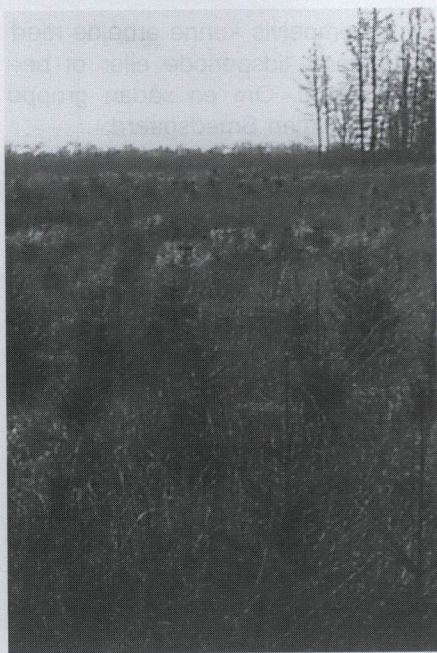
der eksempelvis kunne arbejde med en bestemt tidsperiode eller et bestemt emne. Om en sådan gruppe fortæller Helen Smedsgaard:

Egil Nikolajsen og Ebbe Hædersdal tog denne opfordring op og startede en voldstedsgruppe. 8-10 medlemmer mødtes i stuen på Næsbyvej 82, hvor deltagerne uddybede emner fra litteraturen for hinanden på skift. Der blev også arrangeret ture ud til de behandlede emner, som blev fotograferet til senere kommentering i gruppen. Gruppen bestod for en stor dels vedkommende af gymnasieelever og andre under uddannelse. Efterhånden som medlemmerne blev spredt til videre uddannelse rundt om i landet, ophørte gruppen efter nogle år, men lysbillederne og andet materiale eksisterer stadig, og især kan nævnes, at gruppen lavede en model af Næsbyhovedbanken, som blev ud-

stillet på Møntergården.

Mange af Harja's medlemmer havde stor lyst til at deltage i egentlige arkæologiske udgravninger. For at muliggøre dette lykkedes det at få gravelejre arrangeret i samarbejde med museer og med fagarkæologer som ledere. Det gav mulighed for, at alle kunne være med, også selv om man var uden særlige forudsætninger.

Harja's tætte tilknytning til Fyens Stiftsmuseum, nu Fyns Oldtid, Hollufgård, er af stor betydning for foreningens virke og har derigennem borget for en høj grad af seriøsitet omkring foreningens aktiviteter.

Magelund Voldsted plantet til med graner i 1972.

Foto: Nonni Smedsgaard

Harja er i dag tilsluttet den landsdækkende organisation af amatørarkæologiske foreninger S.D.A. (Sammenslutningen af Danske Amatørarkæologer).

At ideen fra 1971 var god og rigtig bekræftes nu ved, at Harja Arkæologisk Forening kan fejre sit 25 års jubilæum som en aktiv og spændende forening.

Foredrag

Et af Harja's største aktiver har fra den spæde start været foredragene. De er placeret i efteråret og vinteren, således at foreningen efter sommerens graveaktiviteter naturligt flytter indendørs i den mørke og kolde tid.

Efter temmelig megen skiften sted i Odense by ser det ud til, at foredragene har fundet et blivende sted på Hollufgård. Forholdene på Hollufgård er ideelle, og de offentlige transportmidler til og fra er brugelige. Her er også mulighed for efter foredragene at mødes og debattere under egnede forhold, noget som Harja savnede meget i de "hjemløse" år.

Lysten til og behovet for at høre engagerede fortællere berette om, hvad der rører sig i den arkæologiske verden, var en af grundene til Harja's fødsel for 25 år siden, og interessen har igennem alle årene været ganske usvækket. Mange medlemmer glæder sig hvert år til, at vintersæsonen skal starte.

Emnerne har været mangfoldige og særdeles vidtspændende (og spændende) både i tid og sted. Ofte er et foredrag kommet i stand på et med-

lems initiativ, og således er det muligt at få indflydelse på de emner, der behandles. Aktuelle fund og udgravninger er ofte genstand for et foredrag, næsten inden resultaterne er blevet behandlet. Senere er man så igen kommet tilbage til samme emne, og på denne måde har medlemmerne fået et første kendskab og efterfølgende en mere gennemarbejdet og afsluttet beretning om samme emne. Det har været naturligt, at et af sæsonens foredrag har været en slags optakt til den kommende sommers udgravningslejr, ligeså vil et andet foredrag som oftest omhandle resultater fra den foregående sommerlejr's udgravning.

Derudover er der frit spil: Fra Grønlands ismarker til Maroccos ørken, fra begravede jernalderlandsbyer under Vestjyllands klitter til undervandsarkæologi i de danske far-

vande. Naturligt har hovedvægten været lagt på fynske emner. Ofte kan disse kombineres med besøg på stedet og således sammenholde praktiske og teoretiske forhold med hinanden. Arkæologiske undersøgelser er oftest et sammenspil med ligestillede videnskaber. Derfor har foredragene også omhandlet emner som: forhistoriske dyr og insekter, vegetation og pollen, geologi og tidligere tiders vejrlig.

Foredragsholderne er et kapitel for sig, fra skolede akademikere til entusiastiske amatører. Alle med den glødende fælles interesse, der får dem, for et ganske beskedent honorar, til at bruge fritiden på at delagtiggøre andre i deres opdagelser og oplevelser i arkæologiens tjeneste. Harja er disse mennesker stor tak skyldig. Uden deres beredvillige ståen til rådighed havde foreningen

næppe kunnet fejre sit 25 års jubilæum i bedste helse.

Ekskursioner

En af Harja's gode aktiviteter har siden starten i 1971 været ekskursionerne. Traditionelt bliver der forsøgt afholdt to ekskursioner pr. sæson. Forslag til ekskursioner kommer såvel fra Harja's bestyrelse som fra medlemmerne. Ideen er som regel affødt af aktuelle og spændende udgravninger eller udstillinger, som man har læst eller hørt om. Nogle gange er det et af vinterens foredragsemner, som har givet inspiration, og som bliver fulgt op af et besøg på åstedet. Omvendt kan et besøg give anledning til, at udgravningslederen senere på et af Harja's foredrag kan berette om, hvad der efterfølgende er sket i felten. Efter en spændende, men mørk vinter er

det godt at komme ud og se, hvad der sker rent arkæologisk rundt om i landet.

Et andet formål med ekskursionerne er at få medlemmerne "rystet sammen". Her har man lejlighed til at tale sammen om fælles interesser, få luftet sine meninger og ikke mindst få besøgt nogle af de museer og aktuelle udgravninger, som man nok ellers ikke ville få at se. Det kan også give et skub til, at man selv bliver mere aktiv, og måske resulterer det i, at man tilmelder sig den kommende sæsons gravelejr.

Mange lokaliteter er besøgt, og mange udgravningsfelter er beset lige fra rensdyrjægerens boplads ved Slotseng til munkekloster i middelalderens Ribe. Derudover kan nævnes i flæng: Besøg på Jyllands "Nationalmuseum" Moesgård ved Århus, hvor udstillingen "Den ædle Vilde", fundene fra Illerup Ådal og meget mere blev beundret. Vi har besøgt Djursland i den skønne østdanske natur, Silkeborg Museum med bl.a. Tollundmanden og et gravefelt fra en jernalderboplads. Vikingemuseet i Hedeby og Gottorp Slot i Slesvig er besøgt flere gange. Fyn er ikke glemt. Mange skønne steder er besøgt, og mange fortidsminder er beset. Vi har bl.a. set Fyns største gravhøj Ringshøj ved Sdr. Nærå og Danmarks længste langdysse i Ellested. Også i forbindelse med Harja's gravelejre er der arrangeret ture på Fyn bl.a. i forbindelse med NAU 88.

Nogle ture er blevet arrangeret med kort varsel f.eks. en tur til Broholm Gods på Østfyn, hvor vi blev

vist rundt i N.F.B. Sehesteds imponerende oldtidssamling. På samme vis blev der i forbindelse med en nødudgravning i hast arrangeret en tur til området vest for Fredericia, hvor man under motorvejsgravningen var stødt på en bronzealderhøj i kæmpestørrelse samt en jættestue.

Men at de gennemførte ekskursioner er blevet en ubetinget succes, skyldes ikke mindst de fag- og amatørarkæologer, som i deres fritid beredvilligt har vist rundt på diverse museer og udgravningsfelter.

De fleste ture er foretaget med turistbus, hvilket også giver den optimale oplevelse og sammenhold. Det er blevet til megen moro over vittigheder og sjove episoder, og prekære situationer er blevet klaret af friske chauffører, bl.a. kan der berettes om en frisk og dygtig chauffør, der måtte bakke én kilometer ad en smal markvej, da der ikke var en egnet vendeplads ved udgravningsfeltet. En tur over grænsen uden pas blev klaret for en ung pige ved et forlænget ophold på bussens toilet.

Udgravningslejre

Det var den gode tilslutning til Harja's andre aktiviteter, der førte til, at udgravningslejrene kom igang. Foredrag, ekskursioner og rekognoseringer skærpede interessen for at være med i hele "processen", og således opstod ideen, at lade amatører under faglig ledelse få chancen til selv at opleve de komplicerede mekanismer, der bestemmer en udgravning og får den til at fremstå

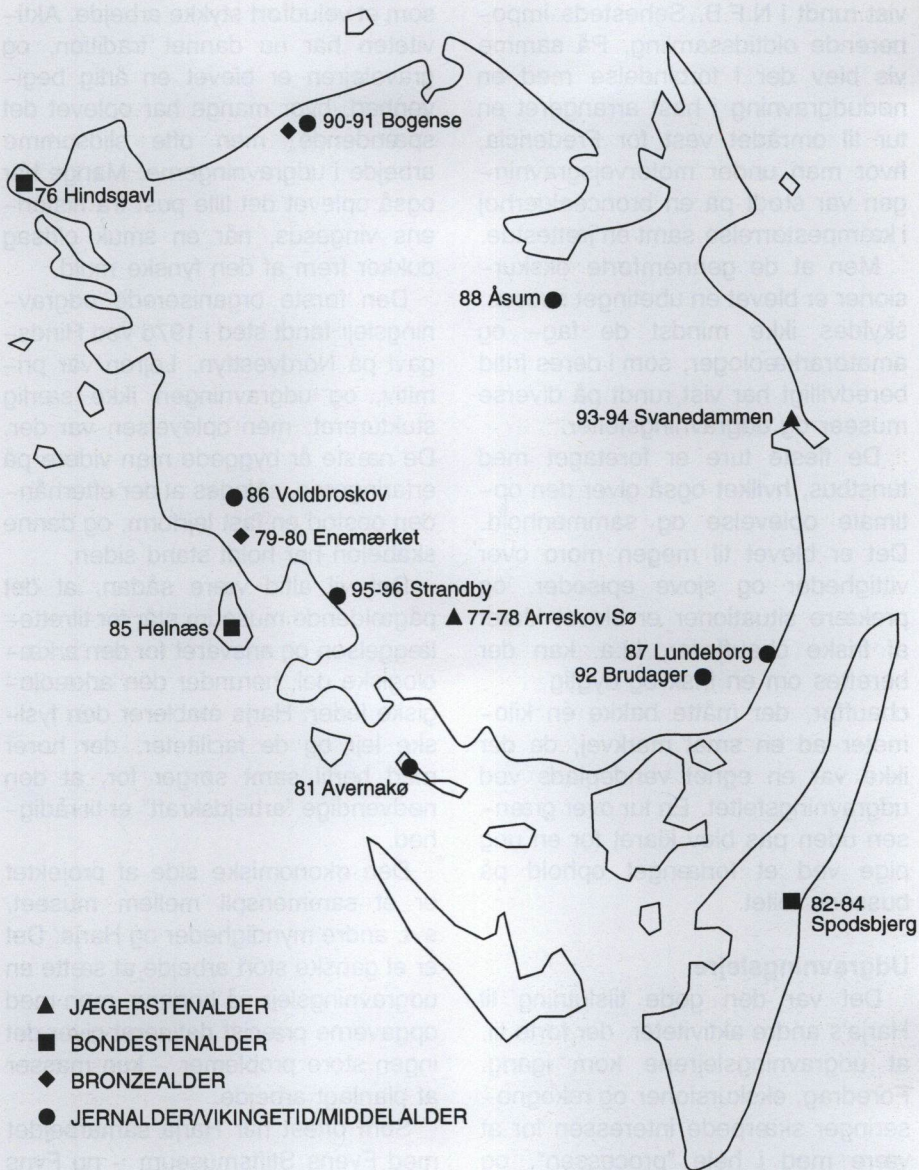
som et veludført stykke arbejde. Aktiviteten har nu dannet tradition, og gravelejren er blevet en årlig begivenhed, hvor mange har oplevet det spændende, men ofte slidsomme arbejde i udgravningerne. Mange har også oplevet det lille pust fra historiens vingesus, når en smuk oldsag dukker frem af den fynske muld.

Den første organiserede udgravningslejr fandt sted i 1976 ved Hinds-gavl på Nordvestfyn. Lejren var primitiv, og udgravningen ikke særlig stuktureret, men oplevelsen var der. De næste år byggede man videre på erfaringerne, således at der efterhånden opstod en fast lejrform, og denne skabelon har holdt stand siden.

Det vil altid være sådan, at det pågældende museum står for tilrettelæggelsen og ansvaret for den arkæologiske del, herunder den arkæologiske leder. Harja etablerer den fysiske lejr og de faciliteter, der hører med hertil samt sørger for, at den nødvendige "arbejdskraft" er til rådighed.

Den økonomiske side af projektet er et sammenspil mellem museet, evt. andre myndigheder og Harja. Det er et ganske stort arbejde at sætte en udgravningslejr på benene, men med opgaverne præcist defineret giver det ingen store problemer – kun masser af planlagt arbejde.

Som oftest har Harja samarbejdet med Fyens Stiftsmuseum – nu Fyns Oldtid, Hollufgård – men andre museer har velvilligt deltaget: Moesgaard, Langelands Museum, Svendborg & Omegns Museum og Bogense Museum. I ganske mange år har Fol-

Harja har arrangeret udgravningslejre siden 1976. Kun i 1989 blev der ikke gravet. På dette kort vises årstal, lokaliteternes navne, og perioden er angivet ved signatur. Tegning: Jørgen Holm.

keuniversitetet været en særdeles interesseret og trofast samarbejdspartner i forbindelse med udgravningslejrene.

Fra mediernes reportager ser man findere/udgravere stolt visende de mere specielle fund frem, og det er i sig selv godt nok for den store kreds, men den, der har deltaget i en udgravning, ved, at der hører "vabler" til, og at fundene kun er en del af de arkæologiske anstrengelser.

På udgravningslejrene er der mulighed for at prøve alle de discipliner, der bruges på en arkæologisk udgravning. Den nødvendige teoretiske viden gives af dygtige arkæologer, og en grundig gennemgang af den aktuelle tidsperiode gør, at selv uden medbragt forhåndsviden er man i stand til at arbejde med og få fuld del i oplevelsen. Man oplever, hvorledes et udgravningsfelt og dets fund beskrives ved nivellering, tegning og fotografering, og ikke mindst opøves

man i udgravningsteknik – en teknik, det er nødvendigt at besidde, når man prøver at fraviste et arkæologisk objekt dets hemmeligheder.

Harja har gennem årene investeret ganske mange penge i lejrfaciliteter. Lejren fremstår nu med Harja's store logoprydede telte, som både repræsenterer, men så sandelig også er rare at komme tilbage til efter en hård dag i felten. Uden om Harja-teltene flokkes deltagernes egne telte, og som oftest er det hele placeret ganske flot i den dejlige fynske natur.

Det er Harja's ønske, at lejrene spredes så meget som muligt på Fyn og øerne, og som det ses på kortet, er det lykkedes ganske godt.

Udgravningslejrene er for alle. Det sociale samvær er en uvurderlig og dejlig oplevelse, hvad enten man er single eller hele familien deltager. Det er en billig form for ferie. Man får endda lov at arbejde uden løn. Sol-skoldede næser, ømme rygge og skrammede knæ koster ikke ekstra.

Publikationer

Et foreningsskrift har stået på Harja's ønskeseddel siden foreningens start i 1971. Planerne gik i første omgang ud på at udgive et medlemsblad, som skulle udkomme månedligt eller i hvert fald flere gange årligt. I erkendelse af at dette ville medføre et stort redaktionelt arbejds-pres samt med formodning om, at et medlemsblad meget let kunne blive for overfladisk, blev planerne ændret derhen, at vi i stedet for et medlemsblad skulle udgive et årsskrift. Vi stod altså stadig med en fast tidsplan,

som kunne blive svær at overholde, f.eks. hvis der opstod mangel på stof, ligesom et hensyn til foreningens økonomiske formåen også måtte tages i betragtning. For at imødegå disse vanskeligheder besluttedes det at udgive skriftet periodisk. Skriftet er altså ikke noget årsskrift, selv om udgivelse én gang årligt blev tilstræbt. Modsat kan man godt tænke sig skriftet udgivet mere end én gang årligt, hvis særlige forhold gør sig gældende, f.eks. hvis der er rigeligt med stof, eller hvis vi får en enkelt artikel af et omfang og en karakter, som berettiger til udgivelse, idet der således bliver tale om et skrift kun omfattende én artikel.

Meningen med skriftet er at give medlemmerne mulighed for at få publiceret resultaterne af deres arbejder. Der kan være tale om beretninger om arkæologiske fund eller udgravninger, fremsættelse af betragtninger eller teorier, eller det kan være artikler af mere sammenfat-

tende karakter. Forfattere uden for medlemskredsen, det være sig professionelle arkæologer som amatører fra andre arkæologigrupper, vil naturligvis også blive hilset velkommen med indlæg til Harja's skrifter.

Det første skrift blev udsendt i 1973 og gennem tiderne er det blevet til ti skrifter. Harja's bestyrelse har naturligvis søgt diverse fondsmidler, hver gang et nyt skrift skulle udgives, og indtil i dag er så godt som alle skrifter blevet finansieret af fondsmidler.

Den gamle tanke om udsendelse af et medlemsblad blev delvis realiseret i 1989, da foreningens bestyrelse indledte et samarbejde med Fyns Oldtid, Hollufgård om udgivelsen af Fynboer og Arkæologi, hvor Harja er repræsenteret på midtersiderne i hver udgivelse, og hvor foreningens medlemmer kan få optaget relevante indlæg. Fynboer og Arkæologis redaktion består af tre Harja-medlemmer.

Harja's "flagskib": Udgravningslejrene

af Helen Smedsgaard

I 10 år arrangerede forfatteren Harja's udgravningslejre begyndende med Hindsgavl i 1976, Arreskov I og II i 1977 og 1978, Enemærke i 1979 og 1980, Avernakø i 1981 og de næste tre år i Spodsbjerg. I 1985 blev der gravet på Helnæs og i 1986 i Voldbroskov. I det følgende fortæller Helen Smedsgaard på sin egen specielle og bramfri facon om pionerånd og om små og store fortrædeligheder ved at arrangere lejre.

Flagskib! – intet mindre, vel?

I alt fald ikke for alle de mange entusiastiske amatørarkæologer (og professionelle do), der er gået igennem "vores hænder" i 10 år. Uden lejren var vi jo bare en forening som alle andre: Foredrag, ekskursioner o.l. Hele landets andre amatørarkæologiforeninger/-klubber slikker sig om munden: "Ih, bare vi havde sådan én", men modet må jo svigte. – Modet ja, og den hellige ild, den havde vi. Og hvem var så vi? Harja's bestyrelse og specielt Eigil Nikolajsen og Jørgen Holm – så vidt jeg ved.

Hindsgavl 1976

Den første var i Hindsgavl, og arkæologisk var den, så vidt jeg stadig ved, upåklagelig, men LEJR – nej! Det blev en tre-stjernet fiasko. Den vildeste luksus var et skurdas nede i grøften ved vejen uden closetvædske – forstås! Men vores i mange år "praktiske gris" var Alf Nielsen, og han var ikke så sart, så

han sørgede dagligt for de sanitære forhold. Selv havde han det ikke for nemt. Hans telt oppe i marken (Lejren!) vendte rundt og blæste væk i en sandstorm, så han resten af tiden logerede i skurvognen nede i grøften ved vejen – lige over for dasset.

Deltagerne kom og gik efter for-godtbefindende enten her i lejren eller hen på campingpladsen. Min campingvogn stod også nede i grøften (med eget toilet med closetvædske – overluksus. Jeg tømte den selv). Jeg havde også skiftende logerende.

Men af skade bliver man klog – så nu skulle næste udgravningslejr i Arreskov ha' hele armen – og det fik den. Vi var gloende i uger op til rejsningen. Der stod arkæologilejr i øjnene døgnet rundt på vel nok mest Eigil og undertegnede. Han for det arkæologisk/pædagogiske, og jeg for det lejr-mæssige. Jeg "stjal" en hel del af lejrsystemet fra de store spejderlejre, som mine piger og jeg også var indblandet i – og dertil skulle så rettes

Sådan så vi ud, da alt "klappede". Foto: Nonni Smedsgaard.

fællesspisningstelt (museets udgravningstelt), fælles spisning/madlavning, toilettømning (med closetvædske), vandhentning i lånte mælkejunger på den anden side af vejen ved en brandhane, som skulle behandles med varsomhed, (skruede man for kraftigt, stod en veritabel vandkanon helt over i modsat grøft), og indkøb i en turnustjeneste, hvor der nødvendigvis på hvert hold måtte være: En med bil, én med rimelig madkundskab og så et par håndlangere. Madopskrifterne tog jeg fra "Børnenes kogebog", og det var

skam ikke i nedsættende betydning, men der var vitterlig meget unge mennesker med i de første år.

Som køkkengrej brugte vi de første år mit arvegods og et gammelt gaskomfur. Et lånt køleskab i skurvognen var kun til mælk for alle.

Da vi fik penge på lommen, gik de første til et køkkentelt allerede på Arreskov II. Her fik vi også ved hjælp af museet gamle gulvbrædder fra Det adelige Jomfrukloster fast gulv i telterne – lange fællesborde med bukke under. Nej, hvor var vi stolte det år. I forvejen stod vores medbragte cam-

"Dørskilte" og husnumre unødvendige. Foto: Nonni Smedsgaard.

pingborde ved siden af hinanden med lige så mange forskellige højder. Nå, skidt – satte vi mad og drikke – især drikke imellem to borde, så var "afløbet" jo fint i "gulvet"/-sandet. Senere fik vi fælles stole. Før al den storhed, altså det første år, kan I tro, der var godt med den i lys lue brændende pionerånd. (Dem, der udvandrede til Amerika, kan godt gå og putte sig). Der var sand overalt: I gryder, skåle, tallerkener, kopper – ørerne, håret og munden. Det må vel have været som for de mennesker, der boede her for ca. 10.000 år siden – derfor deres slidte tænder!

Vi havde skam også et "badetelt" af blå presenninger sat op i S-form med to ophængte vandkander og et vaskebord – alt sammen af markerens rafter. En kælder havde vi

også: En stor kasse gravet ned i skyggen i den lille lund. Samme lund var også til latrinnedgravning med små kæppe som afmærkninger – dog et godt stykke fra de andre faciliteter.

Arreskov 1977 og 1978

Vi var ellers genstand for megen medieopmærksomhed. Først til vores undren, så benovelse og så stolthed: Den lokale radio besøgte os og bedre endnu: Lands-TV. Det, der dengang hed "Landet Rundt" – tror jeg. Begge skulle sådan bare kigge og ofre et par sekunder, men de fik skam ændret deres lidt overlegne holdning, og vi fik begge steder flot dækning – ikke mindst i avisen. De skulle også lige kigge, men det blev skam til mere – meget mere, for de skrev noget om åbent hus, som egentlig kun var for Harja's medlemmer, men det skrev de ikke, så den pågældende dato væltede det ind med flere hundrede mennesker hele dagen – og Eigil viste frem og forklarede, så han ikke kunne sige et kuk, da hele racet var overstået. – Overvældende – Der var, så vidt jeg husker, også nogle betydningsfulde personer fra den anden side Storebælt, som havde rendt rundt ved Arresø-skov derovre for at finde disse interessante mennesker (os), men de måtte længere væk fra København. Helt til Fyn: Arreskov Sø, og de fik sig skam også en oplevelse, de bestemt ikke havde ventet ifølge deres udtalelser – og adfærd: Stor undren! Af andre prominente gæster var overbossen museumsinspektør Henrik Thrane og en

videnskabsmand udi kiselersforskning – og hans kone, så ikke så mærkeligt, at vi var lidt betuttede over så megen opmærksomhed.

Al den virak kunne jo ikke fortsætte, og det var vel også godt nok; men for os på Arreskov I og nok også en hel del på II var og er det: LEJREN! – og så er det jo som i historien og slægters gang. Det ene led står jo på skulderen af det forrige o.s.v.

Enemærke 1979 og 1980

I 1979 og 1980 var vi ude hos familien Rasmussen på "Enemærket" på Sydvestfyn, som var et meget spændende sted, hvor man ikke skal rode ret meget i jorden for at finde bronzealder i stride strømme.

På en af de lejre gik vi i forfædrenes fodspor og tilberedte flæskesteg i kogegrube, og det var efter sigende ret lifligt, så man skulle måske lave en sådan i sin have i stedet for den usunde grill?

Avernakø 1981

1981 var så på sin vis også spændende på grund af geografien: Avernakø. "Mads", Hans Jørgen Madsen, Århus var meget interesseret i at vide, om de omtalte "Høje Stene" ved Drejet var en skibssætning, der var ved at gro helt til. Det så faktisk ud til at være rigtigt, men da man lavede dæmning, havde man mishandlet den slemt. Museet havde intet mandskab, og vi havde ingen leder – og det havde vi så begge lige pludseligt. Vi troede, vi

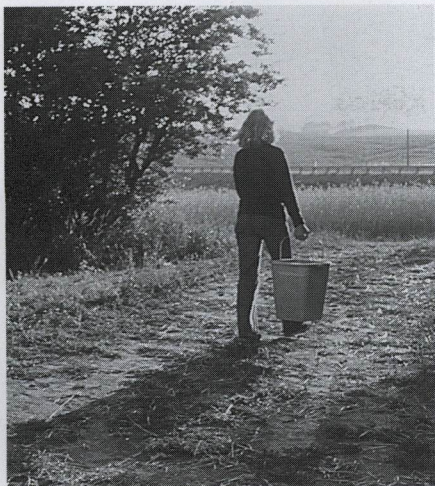

Selv om man tager det lidt afslappet i starten, kan man skam godt blive en højt estimeret professionel: Nils M. Jensen. Foto: Nonni Smedsgaard.

havde fundet en vikingetidsgrav. Et fint skelet, men han var desværre for ung, forstået sådan at han var nedgravet i tidlig middelalder, men interessant var han nu alligevel, for han var hedensk begravet i kristen tid (!) De gode avernakkere slap ikke uden videre de go'e gamle karske guder.

Spodsbjerg 1982, 1983 og 1984

I de tre følgende år var vi i Spodsbjerg. Den første opstilling af lejren vil Nils M. Jensen aldrig glemme. Han fik for første gang i sit liv høfeber – og ih.., hvor han fik høfeber. Hans hoved hævede op til det ca. dobbelte, og øjnene blev helt væk, så vi om ikke bar ham, så dog ledte ham op til første rutebil til Odense. Hvordan siden husker jeg ikke, men det gør

"Gå med i lunden"

Foto: Nonni Smedsgaard.

Nils nok.

Vores boss her var elskelige Jens Bech, Strynø, idet vi denne gang var arbejdsfolk for Langelands Museum. Jens havde, før vi kom, fundet en flot og spændende og ret stor opstemning af en lille bæk til ferskvand for folk og fæ, så ca. 3000 f.v.t. kunne stenalderfolket skam også det. Nu var det Jens' drøm at finde boscættelse, og det oksede vi så med i 3 år – desværre forgæves. Vi fandt en bred brolægning og en slags "havn" eller ophalingssted af store træer med grene på, og derfor blev det kaldt "det vifteformede anlæg". Men clouet var en hel padleåre og et økseskaft til tyknakket økse. Man havde fundet nederste stykke Føl-lenslev. Man mente, det var kultisk på grund af sin spinkelhed. Vi fandt en hel, så man kunne se, at det var

en rigtig økse. Alt yderst velbevaret på grund af "konserveringen". Lige nu sidder der en arkæolog på Langelands Museum og bearbejder og skriver om vores fine sager.

I 1982 var vi ved at drukne i vand både fra oven og fra neden, fordi vi jo gravede i noget mose/englag – derfor de gode bevaringsforhold for alt det fine træ.

I 1983 fik vi indlagt lysstofrør i de store telte. Flot – flot, men et andet lys gik desværre også op for os: Der var forskel på korpsånden mellem vest-/midtdanskere og østdanskere, f.eks. tog en gut en af vores stole i spiseteltet med op til sit eget telt, borede bagbenene godt ned i jorden, og så havde han en lænestol. Det fik mig op af min stol, og han fik meget klar melding om, at det der var fælleseje og forbudt at fjerne fra spiseteltet, og nu skulle de bagben gøres rene, før den blev sat ind i teltet igen, men det kunne sådan en københavner jo ikke forstå, "hva' fa'en det var jo kun en smule jord". Stolen stod et par dage uden for fællesteltet, og der skete intet; men hvem der så har gjort den ren efter endnu en klar melding om vores meningsforskelle på dit og dat, vides ikke, men ind på plads kom den – med rene ben(?) – Nå, det var småting. En anden af københavnerne bankede Rudkøbings borgmester til havnefesten – den slags gi'r os just ikke goodwill, så efter den tid var der ingen PR østpå for lejren. Man må dog i sandhedens interesse sige, at der da var søde og ordentlige østdanskere, vi gerne så

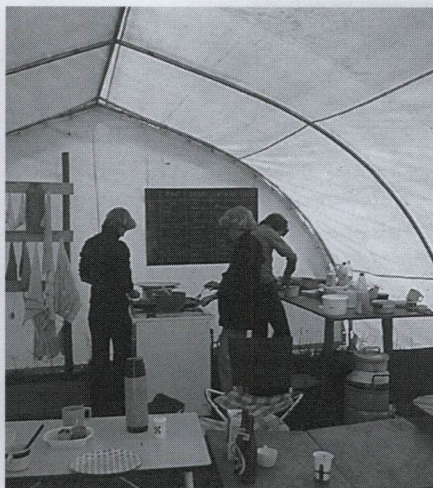
igen.

I 1984 fik vi en meget strid vestenstorm, der tog vores "vasketelt", der var af sort plastik, og mit eget gode gamle fortelt blev aldrig til fortelt mere, men da havde det også gjort det godt – brugt på otte lejre + sommerferier – godt kram OBI!

Med til historien fra 1984 hører også en pumpe til at holde udgravningen rimeligt tør. Den var simpelt hen Jens' plageånd og mareridt, for det var museets "klenodie" og havde tortureret ham før. Stakkels Jens. Vi havde en fingersnild lokal mand til at rode med bæstet. Så længe han sled og "holdt den i hånden", gik det fint, men så snart han havde bestegt sin cykel og vendt ryggen til, ville den igen ikke. Senere, lige før Jens fik et nervesammenbrud, fik man fat i en anden type – og så gik det bare derudad. De lejrdeeltagere, der var med i de seks uger med vores plageånd, glemmer den aldrig.

Helnæs 1985

I 1985 havde vi igen en ny boss. Det var Niels Andersen fra Moesgård. Vi gravede helt nede i strandkanten, så vi hver morgen måtte tømme hullerne for vand, før vi kunne gå i gang. Ved at tage kontakt til Niels Andersen lige her og nu fik jeg at vide, at det, vi havde arbejdet med, var første bopladsfund her i landet af Fuchsberg-fasen (3.400 f.v.t.). Særlig bemærkelsesværdigt var noget forkullet korn, som man forventede var hvede, men viste sig ved en kulstof 14 prøve at

*"Det kulinariske kommandocenter"
Foto: Nonni Smedsgaard.*

være byg, og det er så vidt vides første gang, man er kommet ud for det. Man sidder og forsker og skriver om dette netop nu.

I lejren havde vi fået tiltusket os et stort køleskab, men det ville ikke virke, da det blev sat op. – så måtte vi om igen til Odense efter et "nyt", men det første ville de overhovedet ikke se mere, så det blev til "spisekammer" med seddel på: "Virker ikke". Det skulle måske have været uddybet grundigere, for en senere lejrdeeltager brokkede sig over, at der ganske vist var to køleskabe, men det ene virkede ikke, og det blev vi lidt pikeret over, eftersom vi havde kørt "fastelavn" to gange til Odense Sct. Hans Aften for at få ét, der virkede. Spisekammeret var skam nødvendigt nok, for vores to værtsvovser var meget interesserede i alle vores gode sager.

*- og så er det godt med en slapper.
En trillebør er anatomisk helt perfekt.
Foto: Nonni Smedsgaard.*

Her fik den ene uges deltagere sig bestemt også en skrap oplevelse. I weekenden væltede en strid storm fra vest det store spisetelt. Det lå ganske enkelt hulter til bulter oppe i nogle buske i nærheden. De store massive "plækker" på 1 meter var revet op, og de tykke buer, der bar teltdugen, var blevet til "kunst" - og alt indboet m.v. var spredt ud over et stort areal. Teltet stod åbent mod vest og var derfor som en vindpose, men hullet i den anden ende manglede - og så, ja det kan man måske tænke sig til!

Voldbroskov 1986

1986 var sidste år, jeg var lejr-boss, og jeg var ikke som ellers deltager den første uge, for jeg havde fået soleksem, så snart jeg bare så

billedet af solen. Det var jo ikke smart i en udgravning. Stedet hed Voldbroskov ved Egerup og Assens. Denne gang var det Nils, Eigil og Dorthe Gramtorp, der var bosser.

Vi havde købt et villatelt, hvor vi hev sovekabinen ud og syede en badekabine af gummilærred. Resten var til omklædning med bænke og knager. Fornemt! Men det må der også være nogle andre, der syntes, for næste år var det væk - sporløst forsvundet. Jan rodede for en sikkerheds skyld hjemme hos sig selv, og jeg både herhjemme og hos svigermor, der nemlig husede al vores køkkeninventar. Ude på museet var man også aktive, men det var og blev væk. De nye "ejere" må være blevet noget forbavset, da de har fået det pakket ud, for som sit egentlige formål: villatelt var det ubrugeligt med den badekabine. Igen en situation, hvor det ville have været sjovt at være en flue på væggen.

Udgravningspladsen her var 400-500 f.v.t., altså meget tidlig førromersk jernalder. Man fandt i nogle affaldsgruber ekstra fin keramik. Det blev til hele krukker og skåle ved senere samling. Det var specielt, fordi denne slags keramik hovedsagelig kun findes på Vestfyn. Man fandt også en kogegrube, hvor mosen var groet ind over (så var man da sikker på, at den lå på sin oprindelige plads). Det fænomen var fremkommet ved, at efter kogegrubernes anvendelse, var vandet i søen steget og havde overskyldet kogegruberne, hvorefter vandet igen var faldet og

havde efterladt sig materiale, der så var blevet til mose, og så nu i vor tid – mark. Gravpladsen man også havde lige i nærheden var senere d.v.s. omkring år 0, men desværre ret ødelagt af pløjning. Som en sidegevinst var man nede hos Jørgen Mejlsing på Sulegården i Egerup. Han havde ønsket sig en kompostgrube – og finder alletiders flotte velbevarede urnegrav fra romersk jernalder. Dens redning var, at den stod i en have. Da man fik karret

var det rigt ornamenteret, og hvad der var ekstra interessant: det havde stadig sit låg, der viste sig at være et andet kar, der var brudt i stykker, og det bedst egnede skår var lagt over som-låg. Til lykke, Jørgen!

Og hermed giver jeg ordet til næste ærede "taler/talere". Foreløbig Hedda og Irene. Af og til har der jo været forsøg på "attentat" på vores elskede gravelejre (i alt fald for de implicerede), men de har da overlevet indtil videre og: "Gid de længe leve må".

*Det er nu interessant at læse om sin egen fortræffelighed i pressen.
Foto: Nonni Smedsgaard.*

Hilsen fra en profi

af Henrik Thrane

Forfatteren er dr. phil. i forhistorisk arkæologi, museumsinspektør og leder af Fyns Oldtid Hollufgård. I maj 1996 tiltræder Henrik Thrane et professorat ved Forhistorisk Museum Moesgaard.

Mit bekendtskab med Harja er knap så gammelt som foreningen, og jeg er bange for, at jeg ikke har været til så megen glæde, som man håbede, dengang jeg kom hertil.

Fyn har været et slaraffenland, og en overgang også en slagmark, for amatørarkæologer. Det er selvfølgelig, fordi øen er så rig på oldtidsminder, selv om det ikke ser sådan ud, når man kører rundt i landskabet. Jeg forbigår den tidligste epoke, dengang alle var amatører, d.v.s. før 1843, da Worsaae blev ansat som assistent ved det oldnordiske museum.

Medlem af oldsagskommissionen, godsejer Lauritz Vedel Simonsen til Elvedgård førte en mangeårig kamp om oldsagerne med sin konkurrent Axel Lassen. Året efter sin jubelfest over sin samlervirksomhed døde Vedel Simonsen 1858. Han havde da brugt mange penge på at købe oldsager gennem sit net af informanter og opkøbere. Hvert år kom Worsaae og hentede årets høst – 500–2000 oldsager. Med den stor-drift er det ikke så sært, at oplysningerne blev lidt nødtørftige. Simonsen havde ganske høje akademiske ambitioner, samlede flittigt

historiske og arkæologiske kilder og udgav selv sine bøger. Han blev etatsråd og kommandør af Dannebrog som tak.

Det pudsige var, at "den hvide doktor" søgte det samme som Simonsen – nemlig officiel anerkendelse. Der var ikke blot standsforskel mellem ham og den ni år ældre godsejer på Elvedgård. Nok havde de begge en livlig fantasi, men "dr." Lassens fantasier nøjedes ikke med papiret, han lavede de spøjseste forfalskninger og prøvede at få dem accepteret som ægte oldsager. På en gård i Sletterød indrettede "dr." Lassen sin samling, der nåede 3000 stk. Ikke et ord om fundforholdene efterlod han, da samlingen blev solgt til stiftsmuseet 1871. Han fik sig en livrente og fortjenstmedaillen i guld ud af sin samling. Det blev en fin forretning for ham, han levede 12 år med 300 rigsdaler årligt. Mens Simonsen betalte kontant, tog Lassen oldsager som betaling for lægehjælp, tuskhandel.

En gang mødtes de to rivaler i 1853, men nogen våbenhvile blev der aldrig. Vedel Simonsen vedblev at være godt knotten over det, han opfattede som ufin konkurrence.

Så var der anderledes stil over den næste generation. Man skal måske ikke lægge for meget i, at Danmarks to største amatørarkæologer begge var fynboer. At de som Vedel Simonsen også var godsejersønner er et tidens tegn.

Emil Vedel blev født på Søbysøgård 1824 og er i biografisk Haandleksikon opført som arkæolog først, selv om hans job var amtmand. Han kom aldrig til at virke på Fyn, måtte følge embederne, og det var Bornholm, der blev hans jagtmark. Hans status fremgår af, at han efterfulgte Worsaae som vicepræsident for Oldskriftselskabet.

Frederik Sehested var 11 år ældre og bofast hele sit liv, som landmænd var dengang, hos ham står arkæolog som no. 2 i biografisk Haandleksikon. Hans revir var "egnen om Bornholm". Mon ikke Vedels afhandling om "de bornholmske brandpletter" fra 1870 medvirkede til at gøre arkæologien til Sehesteds hovedinteresse i hans sidste år. Gerne havde man haft en båndoptagelse af konversationen, da Vedel, Sophus Müller og Oscar Montelius i 1878 besøgte Sehested og beundrede alle hans resultater. De var jo imponerende. Hans to flotte bøger og hans stadig seværdige museum og banebrydende eksperimenter gør ham til den interessantere af de to. Det er også Sehested, som har opfundet bebyggelsesarkæologien på det lokale niveau.

Kammerherre Sehesteds død 1882 satte et langt punktum for det

gode arbejde, som ægte amatør havde han ikke dannet skole. Det varede længe, før en arvtager dukkede op.

Det er igen tidstypisk, at det nu var det velhavende borgerskab, der leverede ham. Apothekerfaget var særdeles lukrativt, der var personale nok på apotheket, så apothekeren kunne tage fri, når det passede ham. Først på Svaneapotheket var det Christen Mikkelsen, en ægte samler, der købte fra hele landet, omend mest fra Mariager og Fyn, hvor han virkede. Sønnen Poul Helweg Mikkelsen var nærmere en rigtig amatør. Han nøjedes ikke med at samle, men gravede hellere. Han blev tilkaldt overalt på Fyn, vel mest af proprietærerne, når der dukkede noget op. Ladby-skibet fandt han 1935, og det blev naturligvis den største oplevelse, som han bekostede bevaret - så godt man kunne dengang. De bedste udgravninger beskrev han i Fynske Aarbøger eller i selvbekostede udgivelser som bogen om Blidegn-graven. Begge Mikkelsener forærede deres store samlinger til stiftsmuseet. Helweg Mikkelsen erstattede faktisk den arkæolog, som stiftsmuseet først fik i 1940. Svend Larsen blev taget med som føl, men Albrechtsen kom aldrig til at grave med Mikkelsen, der blev syg sidst i 30'erne.

Der var andre, mindre samlere, Pastor Brummer i Verninge, lærer Petersen i Sdr. Højrup. Læge Ehlert i Bogense købte hellere, end han selv fandt noget, og betragtede sin samling som investering. En vis riva-

litet mellem samlerne og museerne afsløres af breve, hvori Brøndsted og Mathiassen prøvede at få samlerne til at afgive deres bedste ting til Nationalmuseet – som stiftsmuseet måtte i Sophus Müllers tid.

Erling Albrechtsen ville helst skøtte sit ørige alene, men i de senere år, da han skulle gøre disputatsen og bogen om Møllegårdsmarken færdig, blev der igen plads til amatørarkæologer i marken. Anders Jæger byttede brevene i posttasken med flintafslag og indledte sin række udgravninger på Nordfyn, og ud af det sprang Harja. Studenterne Niels og Søren Andersen, Jens Bech lavede egne undersøgelser, og i Albrechtsens sygdomsår var øen igen overladt til amatørerne.

Journal nummer 1 og 2, da jeg overtog biksen 1. januar 1972, var Anders Jægers gravninger på Kisebjerg.

Harja bad mig holde foredrag om mit syn på amatørarkæologien, og det var nok ved den lejlighed, jeg skuffede den gamle garde. Jeg har ikke ændret holdning siden artiklen i Harja 1. Jeg sætter nok skellet mellem amatørernes og den professionelle arbejdsfelt anderledes. Udgravning er ødelæggelse af historiens kilder, og derfor skal den gøres så godt som muligt. Der er en lov om udgravninger. Museerne sidder med ansvaret, og derfor kan vi ikke give amatørerne frie hænder. Museet må brede sig, hvor amatøreren er frit stillet til at indsnævre sit interesseområde. At økonomien somme tider sætter

en utidig stopper for os, og amatørerne har været til stor gavn og kan hjælpe os i den slags situationer, er en anden sag. Normalt er der andre og fornuftigere ting at tage sig til for amatørarkæologer.

Ansættelsen i 1977 af den første museumsassistent til at udvikle amatørarbejdet var udtryk for en erkendelse af, at det kræver sin mand at mætte amatørarkæologerne. Det blev nok lidt for dansk, for megen støttepædagogik og for lidt selvudvikling. Derfor er det nu amatørerne selv, som skal holde gejsten og tempoet. Vi støtter gerne, men I skal selv ville det. Gennem en del år tog opbygningen af Hollufgård og de store udstillinger vore kræfter. Nu skal vi finde en ny balance, og jeg håber, at de fynske amatørarkæologer vil samle fund og oplysninger, lave studiekredse, skrive om deres fund, holde os i ånde – og støtte os. I 1996 skulle det åbne magasin være helt brugbart, og sognebeskrivelsen over Fyn være opdateret, så vi har overblik over alle fund, gamle som nye, det knokles der med i skrivende stund på Hollufgård og på Nationalmuseet.

Så skulle grundlaget være i orden. Så kan hverdagen begynde på en frisk, og forhåbentlig vil I benytte jer af det. Der er jo rigelig brug for jer. Arkæologi er en af de få videnskaber, hvor menigmand kan deltage i forskningen fra begyndelsen til gavn for faget og for fremtidig forskning – og folkeoplysning. Operation Guldhorn er konsekvensen af, hvad jeg søgte at formulere som amatørernes opgave på

Harjamødet i 1972.
Registrer, hvad der er fundet!
Rekognoscer, hvor det er muligt!
Hvordan og hvorledes vil vi gerne
hjælpe med, som den netop ud-
sendte tredje udgave af vejledningen
i rekognoscering er eksempel på.

Jeg ser museet som det perma-
nente centrum, hvor alle oplysninger

– og med tiden alle fund – samles.
Det skal være basen for det fælles
arbejde, og når I og vi er døde, skulle
fundene og beretningerne i museets
magasin og arkiv gerne vidne om
vores indsats. Brug museet som
rådgiver og bagmand, men brug først
og fremmest jer selv.

LITTERATUR

Dansk forhistorisk arkæologi – gennem de sidste 25 år, nu og i 2001,
Odense 1992.

H.H. Jacobsen, Historikeren Vedel Simonsen, Odense 1962

S. Larsen, Apoteker P. Helweg Mikkelsen, Fynske Aarbøger 1941

L.C. Nielsen, Apotheker Christen Mikkelsen, København 1934

E. Nikolajsen, Af kærlighed til arkæologien, Fynske Minder, 1985

N. Oxenvad, "Den hvide Doktor" som samler, Fynske Minder 1971

F. Sehested, Fortidsminder og Oldsager fra Egnen om Broholm, Kjøben-
havn 1978

100-året for N.F.B. Sehested udg. af Gudme Arkæologigruppe, Odense
1978

Folkeuniversitetets formidling

af Erling Hansen & Jens E. Olesen

Harja's gravelejre ville ikke være mulige uden Folkeuniversitetets økonomiske støtte, som har været ydet siden 1982. Jens E. Olesen er ansat ved Folkeuniversitetets landssekretariat i Odense, og det samme var Erling Hansen indtil sin død i februar 1996.

Universitetets virksomhed har i en vis forstand altid været rettet mod det omgivende samfund, som uddanner af præster og embedsmænd til kirke, forvaltning og skole m.v. Men en bevidsthed om også at have ansvar over for samfundet i form af pligt til at oplyse bredere kredse om forskningens metoder og resultater og til direkte at tage del i livet uden for lærdomsinstitutionerne er af nyere dato.

Tanken om en folkelig universitetsundervisning kan følges tilbage til Enevældens seneste årtier og har sammenhæng med de folkelige bevægelser, som efter en langvarig og undertiden bitter kulturkamp førte til demokratiets sejr. Det glemmes ofte, at samspillet mellem universitet og folk er et positivt, men desværre for lidt påagtet indslag i kulturudviklingen.

Folkeoplysningsarbejdet i 1700-tallet har rødder i de naturvidenskabelige selskaber fra Oplysningstiden og tog hovedsagelig form i bestræbelser på at fremme såkaldt almindelige folks læsetrang. Herhjemme spores i 1772 et tidligt udkast til en folkehøjskole eller måske snarere en

landbohøjskole. Den første akademisk uddannede person, som påtog sig at holde offentlige foredrag herhjemme, var nordmanden Ulrik Green i København 1764. Hans forsøg rummede elementer, som kom til at præge opbygningen af den folkelige voksenundervisning sidenhen i 1800-tallet: inspiration fra England, konfrontation med akademikere, mundtlig undervisning med diskussion og statslig understøttelse.

Naturvidenskabsmanden H.C. Ørsted oprettede i begyndelsen af 1800-tallet "Selskabet for Naturlærens udbredelse", og han og A.F. Tscherning og andre holdt folkelige foredrag. Ørsted forsøgte at skabe rammer for folkeopdragelse ved at udbrede kendskabet til naturvidenskabens metoder og resultater. Dette forsøg på at skabe en landsdækkende foredragsvirksomhed var på mange måder en forløber for Folkeuniversitetet.

Den ensidige beskæftigelse med naturvidenskaberne var imidlertid tydelig for N.F.S. Grundtvig og overbeviste ham om, at et samvirke mellem naturvidenskaberne og historien (åndsvideenskaberne) måtte være den

folkelige oplysnings store mål. Han udkastede o. 1840 tanken om en højskole i Sorø (Skolen i Soer), som imidlertid ikke blev realiseret.

Grundtvigs overvejelser om folkeoplysningen fandt i stedet konkret udtryk i den danske folkehøjskole. For Grundtvig var det magtpåliggende at få skabt formidling mellem videnskab og folk. Denne problemstilling er stadig Folkeuniversitetets.

Grundtvigs indflydelse på en lang række områder i samfundslivet kom også til at påvirke universitetet, således at den brede oplysende virksomhed herfra fik en anden karakter end i andre lande. Faktisk var højskolefolk den direkte anledning til dannelsen af Folkeuniversitetet. De ønskede at forny sig og foreslog i 1894 universitetet i København (dåtidens eneste herhjemme) at arrangere særlige efteruddannelseskurser, hvilket blev imødekommet og gennemført helt frem til 1930'erne. Mere væsentligt er det, at det måtte blive noget særligt at skabe, hvad vi i dag forstår ved "forskningsformidling" i et land, hvor friskole- og højskolebevægelsen stod i fuldt flor, og hvor der fandtes en betydelig skepsis over for "den lærde (eller sorte) skole" og over for akademisk åndshed.

I 1894-98 foregik en større debat, bl.a. om berettigelsen af de ovennævnte kurser for højskolelærere og om Oscar Hansens idé om at kombinere et nyt "videnskabeligt akademi i Aarhus" med et dansk University extension. Man diskuterede også et

kommende "Folkeuniversitets" karakter, især dets forhold til folkehøjskolerne og til de forskellige foreninger for arbejderundervisning under ledelse af Gerson Trier. Der var desuden delte meninger om, hvorvidt et sådant folkeuniversitets indsats især skulle markere sig på landet, i købstæderne eller i hovedstaden.

Det fremtrædende spørgsmål var forståeligt, om det nye folkeuniversitet i første række skulle arrangere (folkelig) universitetsundervisning eller folkeoplysning, og om højskolen og folkeuniversitetet ville kunne samarbejde, eller om de ville konkurrere. Der gjorde sig mange forhold gældende, men skepsis over for universitetets noget tørre manuduceren modsat højskolens "levende ord" samt betydningen af den frihed og af den oplysning, som kendetegnede højskolen, var fremtrædende. Det kan være på sin plads at erindre om, at begrebet "oplysning" med Grundtvig havde fået en anden betydning, end ordet havde i oplysningstiden. "Oplysning" er hverken udvikling af rationaliteten eller videregivelse af information, men derimod noget, der taler både til hjerte og forstand - et lys.

I 1898 havde et udvalg bestående af 11 fremtrædende personer heraf 6 professorer stiftet "Folkeuniversitetsforeningen i København", som forhandlede med universitetet, hvor mange kolleger var ganske skeptiske. Samme år nedsatte universitetet dog et Folkeuniversitetsudvalg, som søgte og fra Folketinget modtog en

støtte på 2.000 kr., så de første forelæsninger kunne afholdes vinteren 1898-99.

Det fremgår, at debatten var endt med, at man skulle søge en balance mellem det folkelige og det universitære. Det ses af virksomheden de første år, at der var tale om korte forelæsningsrækker med folkelige foredrag af fremragende forskere og ikke længere forløb som på universitetsstudier.

I årene 1900-05 dannedes folkeuniversitetsforeninger i 33 købstæder, og der blev arrangeret ca. 80 forelæsningsrækker hvert år. Men i 1911 indtrådte en krise med dalende interesse og utilstrækkelig økonomisk støtte. Den varede krigsårene igennem og fortsatte forsåvidt i 1920'erne og 1930'erne. Folkeuniversitetet tog dog initiativ til flere betydningsfulde aktiviteter i denne tid, bl.a. et samarbejde med Arbejdernes Oplysningsforbund og med Statsradiofonien.

Efter 2. verdenskrig dannede nogle yngre universitetslærere (bl.a. John Danstrup og Mogens Blegvad) "Universitetets Folkeoplysning" for at fortsætte det samarbejde med arbejderbevægelsen, der havde eksisteret under modstandskampen. I tiden fra 1945-1966 virkede denne nye organisation i København med kommunal støtte, mens Folkeuniversitetet fortsat virkede ude omkring i landet med en vis statsstøtte, fra 1946 ved et samarbejde mellem Københavns og Aarhus Universiteter. I 1966 blev de to køben-

havnske organisationer dog slået sammen, og fem år senere blev den struktur til, som i det store og hele stadig er gældende. I løbet af 1960'erne voksede virksomheden betragteligt, idet der blev dannet nye folkeuniversitetskomitéer, og undervisningens omfang voksede.

Fra 1968 kom Folkeuniversitetet for første gang i faste rammer - først og fremmest økonomisk - ved at blive optaget med sit eget kapitel i den nye fritidslov, af nogle benævnt "verdens bedste fritidslov". Et Folkeuniversitetsudvalg skulle på landsplan koordinere virksomheden, dels i de dengang tre, sidenhen fem "afdelinger", det vil sige de selvejende institutioner i tilknytning til universiteterne, dels i de efterhånden ca. 150 lokale folkeuniversitetskomitéer rundt om i kommunerne, bistået i det daglige af landssekretariatet (oprettet 1971) i Odense. Af afgørende betydning var, at der nu blev givet et fast statsligt tilskud pr. undervisningstime samt et tilskud til administration og til dækning af rejseomkostninger. Det sidste var og er fortsat begrundet med, at ingen del af landet må være forfordelt med henblik på at etablere forskningsformidling til interesserede borgere. Det kan undre, at Folkeuniversitetet voksede stærkt i denne periode, ikke mindst fordi de under '68-loven nedsatte voksenundervisningsnævn var pålagt en forpligtelse til at "formidle tilbud om folkeuniversitetsvirksomhed til de interesserede organisationer i kommunen". Især voksede den del af virksomheden, der

bestod af universitetskurser fra 6-12 dobbelttimer eller mere.

Med den nye lov om støtte til folkeoplysning vedtaget af Folketinget i juni 1990 på grundlag af et større forsøgs- og udviklingsarbejde ændredes reglerne for Folkeuniversitetet, der i mellemtiden i lighed med den øvrige folkeoplysning var overført til Kulturministeriet. Med den nye lov refererer Folkeuniversitetet fortsat til Ministeriet (ved sidste valg påny overført til Undervisningsministeriet), medens oplysningsforbund, aftenskoler og lokale kredse m.v. er overgået til kommunal rammestyning. Folkeuniversitetets tilskud pr. undervisningstime blev erstattet med en årlig rammebevilling på finansloven, og også deltagerne på kurserne må nu bidrage til lønomkostningerne. Den seneste lovrevision fra sommeren 1995 har fastholdt disse bestemmelser uændret for Folkeuniversitetet.

På trods af de faste rammebevillinger til virksomheden er det lykkedes at gennemføre al ønsket aktivitet i såvel store som små enheder. Komitéerne tegnede sig i 1994 for i alt 2.067 forelæsningsdobbelttimer (56,8 pct. af alle forelæsninger), mens de store universitetsbyafdelinger afholdt 86 pct. af alle universitetskurstimer. Alt i alt arrangerede Folkeuniversitetet i 1994 24.178 dobbelttimers undervisning.

Blandt Folkeuniversitetets formidlingsformer er forelæsningen/forelæsningsrækken den ældste og tilstræber at give en almen tilgæn-

gelig fremstilling af det emne, som man lokalt har valgt at belyse, efterfulgt af spørgsmål og lejlighed til at få litteraturhenvisninger. Her overfor er hensigten med universitetskursus et andet. Deltagerne søges her inddraget mere aktivt i undervisningen på grundlag af materiale (grundbog, antologi, kompendium eller lignende) og i dialog og diskussion med læreren. Kursusformen giver deltagerne mulighed for uden eksamen at arbejde sig dybere ind i et emne, end forelæsningerne af gode grunde åbner mulighed for, og få vejledning og støtte af læreren til at fortsætte læsning og studier på egen hånd. Et universitetskursus er på min. 6 dobbelttimer (= 12 timer) og som linie-studium af 3 års varighed.

Folkeuniversitetets fornemste samfundsopgave er stadig forskningsformidling, at oplyse om forskningens metoder og resultater. Dette formål har bevaret sin aktualitet med undervisning i alle videnskabelige fag. Det er imidlertid sjældent, at både metoder og resultater kan kombineres og demonstreres så tydeligt, som det er tilfældet med bl.a. de arkæologiske kurser. Gravelejrene forener på fremragende vis teori og praksis og skaber herudover sociale kontakter på tværs af alder og uddannelsesmæssig baggrund.

De arkæologiske gravelejre på Fyn har naturligvis siden Folkeuniversitetets deltagelse fra 1982 hørt blandt de aktiviteter, som har haft landssekretariatets særlige opmærksomhed. Arkæologien har i mange årtier været

genstand for stor opmærksomhed i befolkningen. Gravelejrene og samarbejdet med Harja giver gode muligheder for at give arkæologisk interesserede og amatørarkæologer et seriøst kursustilbud om udgravninger under kyndig og faglig vejledning. Den årlige gravelejr på Fyn har været forbillede for arrangementer andre steder, bl.a. i det sydjyske område.

Flere børn og voksne har via kurserne gennem årene fået skærpet deres interesse for arkæologien, og andre amatørarkæologer fået øget deres viden. Folkeuniversitetet har haft den glæde at medvirke til, at flere af vore kursusedtagere gennem årene har fungeret som udrykningstjeneste, når det hastede med nødudgravninger og bistand til museerne. Vi vil vove den påstand, at gravelejrenes betydning ikke må undervurderes, idet de på linie med museernes udbredelse af viden om arkæologien er medvirkende til positivt at vedligeholde og udbygge den opmærksomhed, som faget nyder i befolkningen.

De arkæologiske sommerlejre i et samarbejde mellem Folkeuniversitetet, HARJA og forskellige fynske museer tog deres begyndelse i 1982. Den nærmere anledning var opdagelsen af en boplads fra bondestenalderen ved Spodsbjerg, hvor Langelands Museum havde konstateret righoldige udsnit på denne betydelige boplads; på samme tid skulle Fyns Amt i gang med anlæggelse af en motortrafikvej i forbin-

delse med Spodsbjerg Færghavn, så gravearbejdet måtte igangsættes meget hurtigt. Folkeuniversitetets Landssekretariat modtog en henvendelse fra HARJA om muligheden for at indgå i et samarbejde om en arkæologisk gravelejr i sommerferietiden. Dette var et helt nyt tiltag i Folkeuniversitetets aktiviteter, men efter at en detaljeret plan for lejrens faglige indhold var præsenteret for Folkeuniversitetsudvalget (Folkeuniversitetets øverste myndighed), blev det godkendt, at Landssekretariatet gik ind i samarbejdet.

Der viste sig fra starten en overvældende interesse fra amatørarkæologer fra hele landet, som havde lyst til at deltage i en eller to uger af de i alt 6 uger, som denne gravelejr strakte sig over, og allerede inden tilmeldingsfristens udløb var kurset overtegnet. Der deltog henved 150 kursister med en aldersspredning fra 10 til 70 år og med vidt forskellig erfaringsbaggrund. Kursisterne modtog i forløbet førstehåndsindsigt i, hvorledes forskerne på dette felt arbejder, både i teori og praksis, idet de både får kendskab til selve udgravningsteknikkerne og til daterings-, konserverings- og udstillingsmetoder, altså præcis i samklang med Folkeuniversitetets formålsparagraf.

Disse sommerferie-gravelejre har – bortset fra i 1989 – været etableret hvert år i skiftende samarbejde med Langelands Museum, Fyns Stiftsmuseum, Forhistorisk Museum Moesgaard, Svendborg Museum, Nordfyns Museum og Museet Fyns Oldtid. Det

ser ud til, at der fortsat er interesse hos publikum for også sammen med familie og venner at bruge en uges tid eller to af sommerferien på at få udvidet kendskabet til arkæologiens spændende verden. Som et særligt arrangement bør nævnes, at lejren i 1988 i anledning af Odense By's 1000-års jubilæum var henlagt til Åsum i det NØ Odense og var udbudt også til øvrige interesserede amatørarkæologer på nordisk plan; denne gravelejr blev "krydret" med forskellige enkeltforedrag afholdt på Odense Universitet.

Set fra Folkeuniversitetets side er gravelejrens styrke, at deltagerne uanset forudsætninger er med i selve forskningsprocessen fra udgravning over fundbeskrivelse og -bestemmelse til optagning, arkive-

ring og evt. publicering af de fundne genstande fra lokaliteten.

Den enkelte kursusdeltager bidrager til at afdække en fortidig virkelighed under fagkyndig vejledning baseret på anvendelse af moderne udgravningsteknik og -metoder. Deltagerne på kurset får et førstehåndsindtryk af arkæologiens arbejdsmetoder og af faget som videnskabsdisciplin. Det sidste er værd at fremhæve, for netop det fælles mål i udgravningen af den pågældende lokalitet baseret på videnskabelige metoder og samarbejdet mellem museumsarkæologerne og de interesserede deltagere giver forståelse for sommerkursernes mangeårige succes. Et bedre adelsmærke gives næppe for denne formidlingsaktivitet.

Folkeuniversitetets gamle logo fra 1898

Amatørarkæologiske erindringer

af Nils M. Jensen

Forfatteren har sin rod i amatørarkæologien og er siden blevet professionel. Nils M. Jensen er cand. phil. i forhistorisk arkæologi og var i en periode leder af amatør-tjenesten på Fyns Oldtid, Hollufgård. Nils M. Jensen er i dag museumsinspektør ved Odense Bys Museer og koordinator af museernes samlede informationsarbejde.

Amatørarkæologi kan føre meget med sig. Det turde denne artikels forfatter være et bevis på. Uden at blive alt for rørstrømsk kan det for mit vedkommende konstateres, at amatørarkæologien gav basis for livsindhold og udkommé. Dette indlæg skal derfor være en hyldest til Harja og de amatørarkæologer, der i 1970'erne gav en række unge interesserede mulighed for at snuse til arkæologi og historie 1).

Jeg vil i det følgende beskrive mine erindringer om tiden som amatørarkæolog, nogle markante personer i Harjas historie, og så vil jeg til slut "publicere" min første udgravning overhovedet. Nemlig den nød-udgravning, en flok entusiaster foretog en varm weekend i august 1978 i forbindelse med udvidelsen af sportspladsen i Skellerup på Østfyn.

Hvordan bliver man arkæolog?

Spørgsmålet var grunden til, at jeg i 1977 blev erhvervspraktikant på Fyens Stiftsmuseum, dengang placeret i Odense Adelige Jomfrukloster nær Albani Kirke. Det var i februar og koldt. Derfor var der ingen ud-

gravninger på Fyn, så jeg blev sat til at sortere følgesedler fra biblioteket. Det var ikke lige det, jeg havde ventet, at en arkæolog beskæftigede sig med! Nogen må have set min skuffelse, for næstsidsde dag i ugeforløbet skulle jeg sortere brændte menneskeknogler fra en gravhøj kaldet Lusehøj. Alle talte med andagt om stedet, husker jeg. Siden har jeg forstået hvorfor 2). Jeg behandlede knoglestumperne med stor respekt. Tænk at sidde der med en pincet og pille i de brændte knogler af et barn, der havde levet for mere end 2500 år siden.

Sidste dag i praktik-forløbet kom en entusiastisk mand, præsenterede sig som Eigil Nikolajsen og fortalte, at jeg skulle med til Kertinge på Nordøstfyn. Meldingen lød på, at gravmaskiner havde "gravet et eller andet op" i vej-kassen. Jeg havde lagt mærke til den ivrige mand ved museets tepauser. Her havde han dagen i forvejen udmærket sig ved at give Gammel Dansk. Han havde netop fået at vide, at han fra 1. april 1977 var fastansat til at tage sig af amatørarkæologien på Fyn 3).

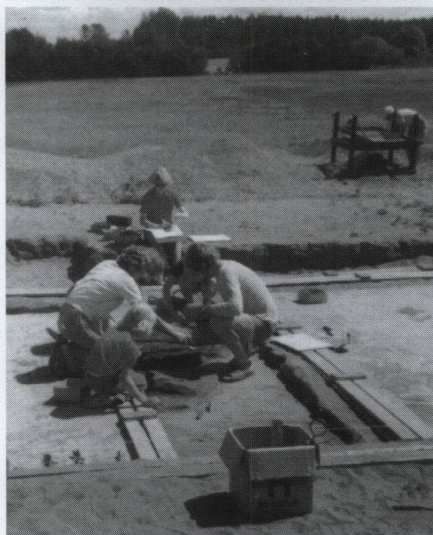
Turen til Kertinge fik konsekvenser. Nu fik jeg endelig lejlighed til at stifte bekendtskab med "rigtig" arkæologi. Opgaven var, i en grøft til nye vandledninger, at finde daterende materiale i den sorte kulturjord, der var at se i grøftens profil. Med stor pædagogisk sans lykkedes det Eigil at forklare, hvad det var, jeg skulle kigge efter. Og sandelig om ikke det var mig, der fandt et hankeskår af et større lerkar. Jeg husker triumfen, da Eigil tog det fedtede skår og straks konstaterede: førromersk jernalder periode III – ca. 150 år før Kristi fødsel. På vej hjem i Eigils lille Renault gik snakken, og inden vi nåede til Jomfruklosteret, var jeg medlem i den arkæologiske forening Harja – og skulle på amatørarkæologisk udgravningslejr ved Arreskov Sø 4).

På arkæologisk udgravningslejr

Sommeren kom – og den var varm. Ved Arreskov Sø, helt i hjørnet op mod Vobbehuset ved Faaborg–Odense landevejen var en lille lejrplads anlagt. Her skulle vi amatørarkæologer under ledelse af museumsassistenterne Claus Madsen og Eigil Nikolajsen udgrave rester af bosættelser fra jægerstenalderens Maglemosekultur i den sandede muld ned til søens gamle bred.

Lejren var planlagt efter erfaringer fra den første amatørudgravning året forinden i 1976 af en overpløjet stendysse ved Hindsgavl nær Middelfart. Her havde det vist sig, at det var nødvendigt med en vis disciplin

i arbejdet med oldtidens efterladenskaber. Lejren ved Arreskov var derfor bygget op om faste arbejdstider, arbejdsgrupper til praktiske funktioner og en vis styring. Flere gamle spejdere fik her lejlighed til at anvende deres færdigheder og viden om lejrliv. De praktiske opgaver blev styret med fast hånd af Helen Smedsgård, en af Harjas pionerer, sekunderet af flere medhjælpere i forbindelse med opstilling af museets gamle udtjente udgravningstelt med primitive køkkenfaciliteter fra et dødsbo, gravning af latrinkule og meget andet. Vi del-

Figur 1. På udgravningslejren i 1977 fik deltagerne rig lejlighed til at finde jægerstenalderens flintredskaber. Efter fladeafdækning af den sandede muld blev al jord siet i et fintmasket net.

Foto: Nils M. Jensen

tagere boede i egne telte. Oldsagsregistrering og aftenhygge foregik for det meste i en skurvogn.

Udgravningen var en stor oplevelse. Med Claus og Eigil som arkæologiske ledere blev alle, øvede som uøvede, sat på passende opgaver ved udgravning, foto, tegning, vask af de utroligt mange flintoldsager, nummerering o.s.v. Vi var i øvrigt en stor gruppe unge på lejren. Eigil havde åbenbart også overbevist andre om arkæologiens fortræffeligheder! Det betød megen aftenhygge, hyggelige gåture og at alle lærte hinanden at kende. Det var i erindringsens skær en rigtig god sommer!

Hjem fra udgravningslejren

Baggrunden for lejren var ikke sommerferie! Ambitionen var, foruden at undersøge jægerstenalderbopladsen, inden ploven ødelagde den, at uddanne amatører til at deltage i det arkæologiske rednings- og registreringsarbejde. Som lokale vågne øjne var det tanken, at vi amatører skulle påtage os, med ny-erhvervet viden om arkæologiens discipliner, at holde øje med, at ingen fortidsminder gik til foran gravemaskiner eller under ploven hjemme i vores lokalområde. En udrykningsstyrke til at drage i felten, når anlægsarbejder akut truede fortidens efterladenskaber, blev også dannet.

På en weekend-tur i hjemmevernshytten ved Vester Hæsinge det følgende efterår blev de mest ihærdige fra sommerens lejr indført i rekognosceringsteknik. Vi afprøve-

de teorien på markerne nær Arreskov Sø.

Foredrag i Stiftsmuseets varme kælder

Harjas mest omfattende aktivitet i vinterhalvåret, foredragene om arkæologiske emner i Fyens Stiftsmuseums varme og iltfattige kælderrum, husker jeg ærligt talt ikke så meget af. Måske med undtagelse af nogle sjove episoder, når tilhørere på grund af varmen, og når lyset blev slukket ved lysbilledforedrag, faldt i søvn. Kontrasten til udgravningslejrens fællesskab og hygge var udtalt. Til foredragene var det jo om at sidde stille og lytte. Ofte til indviklede teoretiske udredninger og fagudtryk. Men juleafslutningerne i 1970'erne huskes. Her havde Harjas daværende formand og medstifter af foreningen, Anders Jæger fra Bogense, lavet små konkurrencer og anden spøg og skæmt, inden gløgg og æbleskiver blev serveret.

Amatørlejren ved Arreskov Sø 1978

I 1978 var der igen udgravningslejr ved Arreskov Sø. Veteranerne fra 1977, foruden en række nye ansigter, mødte op til nye oplevelser. Lejren var væsentligt forbedret både organisatorisk og praktisk. Udgravningslejren blev en stor succes trods dårligere vejr end året før. Jeg husker specielt den dag, hvor vi i et regulært skybrud var ved at svømme væk. Hårdest gik det ud over Gunnar Henriksen med familie fra Gudme. De

Figur 2. Arkæolog Jørgen Holm var den særdeles kyndige vejleder i at kende jægerstenalderens flintredskaber ved Arreskov Sø. Her er en gruppe lejrdeeltagere ved sorteringen i den hyggelige skurvogn.

Foto: Eigil Nikolajsen

måtte på deres første udgravningslejr opleve, at lejrens deltagere måtte grave drækanaler om familiens telt for at hindre det i at forsvinde! Trods vejret havde vi overskud til at arrangere et stort åbent hus på udgravningen med efterfølgende kaos på Odense-Faaborg-landevejen. Så mange ville besøge disse mærkelige amatørarkæologer og høre om deres mærkværdige arbejdsomme hobby!

Harjas arkæologiske nødudgravningshold i arbejde

I 1978 blev Harjas udrykningshold til nødudgravninger anvendt flere gange. Vi var således flere lejrveleteraner, bl.a. den senere formand i foreningen Jan Porsgaard, der tog en tårn i forbindelse med fundet af en enestående middelalderlig klokkestøbeform i Overstræde i Odense. Her arbejdede vi nu ikke så meget med vores erhvervede viden om opmåling og forsigtig afdækning. Opgaven bestod i at fjerne et ca. 1 meter tykt lag murbrokker over den mægtige kule, hvor sortebrødre-munke fra det nærliggende kloster havde støbt deres kirkeklokke engang i middelalderen 5). Netop som vi efter megen puklen i flere weekender havde lokaliseret støbeformen, og i øvrigt udgravet et helt skelet af en hest, blev vi afløst af "proffer", i form af studerende fra Aarhus Universitet. De var meget bevidste om deres status som studerende, og der herskede vist lidt en stemning af, at vi var skruebrækere, der tog deres arbejde. Det var vi ærlig talt lidt sure over efterfølgende!

Anderledes spændende var opgaven en lang weekend i august 1978. Her satte amatørjenestens leder Eigil os i gang med at nødudgrave sporene efter en jernalderbosættelse i forbindelse med en udvidelse af sportspladsen i Skellerup på Østfyn. Denne artikel vil slutte med en kort "publicering" af denne min, og for de andre deltagere, første egentlige udgravning med ansvar for af-

Figur 3. Udgravning på sportspladsen i Skellerup på Østfyn, august 1978. Amatørtjenestens leder Eigil Nikolajsen i færd med at sætte arbejdet i gang. Foto: Nonni Smedsgaard.

rapportering og korrekt behandling af fund m.m. De efterfølgende 2 vintre samledes gruppen jævnligt hos fam. Koch Sørensen til hyggelige stundermed arkæologi-snak og efterbearbejdning af fundene 6).

Efterbehandling af fund

Traditionen med at efterbehandle fund fortsatte flere vintre. Efter Skellerup-udgravningen begyndte vi det store arbejde med at gennemgå fundene fra Arreskov Sø udgravningerne. Arbejdet foregik ved bordtennisbordet i Henrik Mikkelsens forældres kælder på Primulavej. En lille

flok lejrdeletere og entusiaster talte, nummererede, beskrev og vejede i tusindvis af flintoldsager 7). I en fast møderutine gennemgik vi det allerede meget omhyggeligt og detaljeret registrerede materiale. Det var hyggeligt og lærerigt. Talrige kopper te og fru Mikkelsens hjemmebagte boller blev indtaget, og de mange oldsager fra Maglemosekulturens perioder blev registreret.

Flere udgravningslejre fulgte efter pionerårene ved Arreskov. Organiseringen af lejrene udvikledes til staidighed. Lejrudstyret havde efterhånden et anseeligt omfang. Nu var der

*Figur 4. På vej mod Avernakø brød Albani-vognen sammen, og vi måtte gøre holdt midt på vejen. Rigtigt mange ville gerne hjælpe til!
Foto: Nils M. Jensen*

både køleskabe og gulve i teltene, og det var nødvendigt at have en lastvogn til at køre til og fra, når lejr-udvalget stillede lejren op. Her kom et nyttigt "sponsorat" ind i billedet. Harjas mangeårige kasserer Erling Bjarnov, brygmester på Albani og med stort kørekort, lånte en Albani-lastvogn til transport af det omfangsrige udstyr. Vi vakte flere gange opsigt i ølvognen, der ofte befandt sig på små veje og blev læsset af de underligste steder.

Mest opsigt vakte det nok, da lejren skulle etableres på Avernakø i Det Sydfynske Øhav i 1981. Aldrig havde en så stor lastbil været om

*Figur 5. Interesserede lejrdeltagere følger udgravning og optagning af et lerkar, tilsyneladende nedsat i et husgulv. Åkjærgård 1979.
Foto: Eigil Nikolajsen*

bord på færgen fra Faaborg. Vi holdt faktisk med bageste hjulpar ude over vandet på sejlturen. Hvor blev der kigget over de levende hegn, da lastvognen med besvær rullede mod lokaliteten Høje Stene på Korshavn-siden af øen. Her, på en dejlig strandeng, skulle udgraves resterne af en vikingetidig skibssætning under kyndig vejledning af museumsinspektør Hans Jørgen Madsen fra Moesgaard ved Aarhus 8).

I 1980-1981 foregik Harjas lejre ved Åkjærgård i bunden af Helnæsbugten, hvor vi udgravede resterne af en bronzealderboplads på Harjas mangeårige kasserer Arne Åkjær

Figur 6. Der arbejdes intenst med registrering og beretningskrivning efter rekonoscering på markerne ved Brenderup Folkehøjskole, november 1987. Foto: Eva Moore.

Rasmussens fædrene jord. Hos familien Rasmussen blev alle deltagere, uge efter uge, utroligt gæstfrit modtaget til æblekage og kaffe. En god fynsk tradition, der var med til at give en fantastisk dejlig stemning. Vi følte os virkelig velkommen hos folk med interesse i vores forehavende. Lejrene på Åkjærgård gav gode muligheder for at arbejde med nye sider af arkæologiens discipliner, både teoretisk og praktisk. Samtidig var der også her en god mulighed for at møde spændende mennesker på utraditionel vis. På lejrene ved Åkjærgård var der også plads til, at skolebørn fra Odense med lyst til at

se, hvad arkæologi går ud på, kunne deltage. I forbindelse med disse aktiviteter fik jeg i øvrigt mit første sommerferiejob som "arkæolog".

Lejrene og udendørslivet betød lyst til at fortsætte med arkæologien på et mere teoretisk plan. En drøm, der gik i opfyldelse i 1981, da jeg startede studiet i forhistorisk arkæologi på Moesgaard ved Aarhus med en uvurderlig ballast fra de arkæologiske udgravningslejre og Harja-tiden i øvrigt.

Amatørarkæologi og Grundtvig

De arkæologiske lejre havde Eigil Nikolajsen som ideens skaber og museets mand fra starten tilført "et

kraftigt stænk" højskole. Nogle deltagere er nok gennem tiden blevet overrasket over, at der f.eks. er blevet sunget morgensang inden dagens undervisning som forudsætning for den praktiske arkæologi. Undervisningsoplæggene var tydeligt præget af dialogform og historiefortælling snarere end af forelæsninger og dosering. Undervisningsform og lejrenes ide har helt klart rod i højskolens form for folkeoplysning, formidling og kundskabstilegnelse 9).

Skridtet til at lave amatørarkæologisk "efteruddannelse" på højskole kom, da en ivrig lejrdelejer, Erik Normann fra højskolen Brogården ved Middelfart, foreslog, at vi lavede et ugekursus i arkæologi på højskolen i maj 1982 10). Siden har der, med ikke uvæsentlig inspiration fra gravelejrene, været afholdt talrige amatørarkæologi-kurser på forskellige højskoler. Traditionen er fortsat til i skrivende stund, idet der har været afholdt arkæologi-kursus på Brenderup Folkehøjskole på Vestfyn i efteråret 1995.

Fra amatør til professionel

Som studerende, og siden som professionel arkæolog, skifter interessen for arkæologi selvklart karakter. Tiden, hvor arkæologi var hobby, bærer jeg dog med. Deltagelse i hobby-aktiviteter er der selvfølgelig ikke samme incitament til, dertil fylder det daglige museumsarbejde for meget. Jeg har dog gennem årene haft mulighed for ved mange lejligheder at arbejde med amatørar-

kæologi og folkelig formidling i øvrigt 11). Mit nuværende arbejde som museumsinspektør og koordinator af Odense Bys Museers samlede informationsarbejde, med interesse i den brede formidling af museernes arbejdsfelter, må også ses som en direkte forlængelse af tiden som amatørarkæolog.

Til lykke Harja med de 25 år!

Amatørarkæologien lever og har det godt, ikke bare på Fyn, men i hele Danmark! Ideen at organisere folk med interesse for arkæologi på Fyn var rigtig! At arrangere lejre for interesserede i den danske folkehøjskoles ånd har også vist sig som en god ide. Det så jeg senest tydeligt i 1994 som medarrangør af Nordisk Amatørarkæologisk Udgravningslejr (NAU) på Færøerne, hvor mere end 50 entusiaster deltog i en enestående nordisk kulturudveksling med rod i fælles historie.

De årlige NAU-lejre, der startede i forbindelse med 1988-udgravningslejren ved Aasum nær Odense 12), er nu et nordisk anliggende. I Sverige taler man ligefrem om Harja-modellen, og her ses nu lignende lejre opstå 13).

Vi var en flok unge, der i Harja i 1970'erne fik lejlighed til praktisk og teoretisk at arbejde med arkæologi og historie. For nogle blev det en livslang passion, for andre basis for livsudkomme og karriere. Vi må være eksemplet på, at det er vigtigt hele tiden at udvikle og tilpasse foreningen til nutiden og til nye generationer af

Figur 7. Arkæolog ved Føroya Fornminnissavn Simun Arge fortæller de nordiske deltagere i udgravningslejren på Sandoy, juli 1994, om udgravede iagttagelser i en hustomt i Søltuvik, en smuk lokalitet vest for bygden Sand. Foto: Nils M. Jensen.

interesserede.

Harja er nu 25 år og som forening ude over den første ungdom. Af den grund bør man dog ikke glemme de unge. Med informationssamfundet stilles helt nye krav. Foredragsvirksomhed alene er ikke nok. Jeg vil derfor ønske, at man stadig søger at inddrage børn og unge i foreningens virke, måske gennem et mere aktive klubliv (14). At fastholde udgravningslejrene er vigtigt. Her er der helt i tidens ånd tale om mulig-

hed for aktiv og meningsfyldt ferie, ofte flere generationer på tværs. Lejrene er for mange starten på en livsvarig interesse for arkæologi – og endvidere en særdeles god reklame for foreningen.

Kommende generationer skal have lejlighed til at få oplevelser af samme kvalitet som dem, jeg selv fik, da jeg som helt ung mødte nogle entusiaster i Harja, der forstod at gøre fortiden nærværende og levende!

Skellerup Sportsplads. Korte noter om en nødudgravning i sommeren 1978

I det følgende skal kort redegøres for en af de første udgravninger, Harjas nødudgravningshold foretog en varm weekend i august 1978 på Skellerup sportsplads på Østfyn 15).

Årsagen til undersøgelsen var en udvidelse af Skellerup sportsplads. En årvågen arbejdsformand anmeldte, efter at en bulldozer havde fjernet muldjorden, at mørke pletter med indhold af trækul og potteskår var fremkommet. Fyens Stiftsmuseum foretog en besigtigelse og konstaterede, at museet ikke havde tid og mulighed for en egentlig undersøgelse. Opgaven med at undersøge pladsen blev derefter overladt til nødudgravningsholdet.

Bulldozeren havde efterladt den stenhårde og tørre undergrund med en voldsom "trafikskål". Jorden var derfor utroligt vanskelig at arbejde i (se figur 9). Efter fladeafskovling flere steder på det berørte areal blev det konstateret, at 21 anlæg af forhistorisk karakter var truet.

De mørke pletter i undergrunden blev alle udgravet i profil og siden tømt for eventuelle lerkarskår, der var den eneste bevarede oldsag i anlæggene. Fem af nedgravningerne indeholdt lerkarskår – altså regulære affaldsgruber, fem anlæg defineredes som kogegruber med righoldigt indhold af ildsprængte granitsten og trækul. Elleve anlæg blev bestemt som ikke definerbare nedgravninger. Anlæggene må tolkes som rester af

Figur 8. Placeringen af udgravningen ved Skellerup, ret syd for Ullerslev på Østfyn, er her markeret med en sort plet.

en boplads. Placeringen på en syd- vendt svagt skrånende bakke ned mod tidligere fugtige arealer er klassisk. Her har der været mulighed for at lade kvæget græsse i de fugtige engstrøg og samtidig udnytte baglandets mere tørre områder til kornavl. Angiveligt på grund af den sammenkørte undergrund blev der ikke observeret stolpespor efter de huse, der må have ligget lige i nærheden. Placeringen af anlæggene netop lidt nede af en svagt skrånende bakke- kam kunne tyde på, at udgravningen er foregået i det "aktivitetsbælte", der ofte er at se ret uden for bopladsens

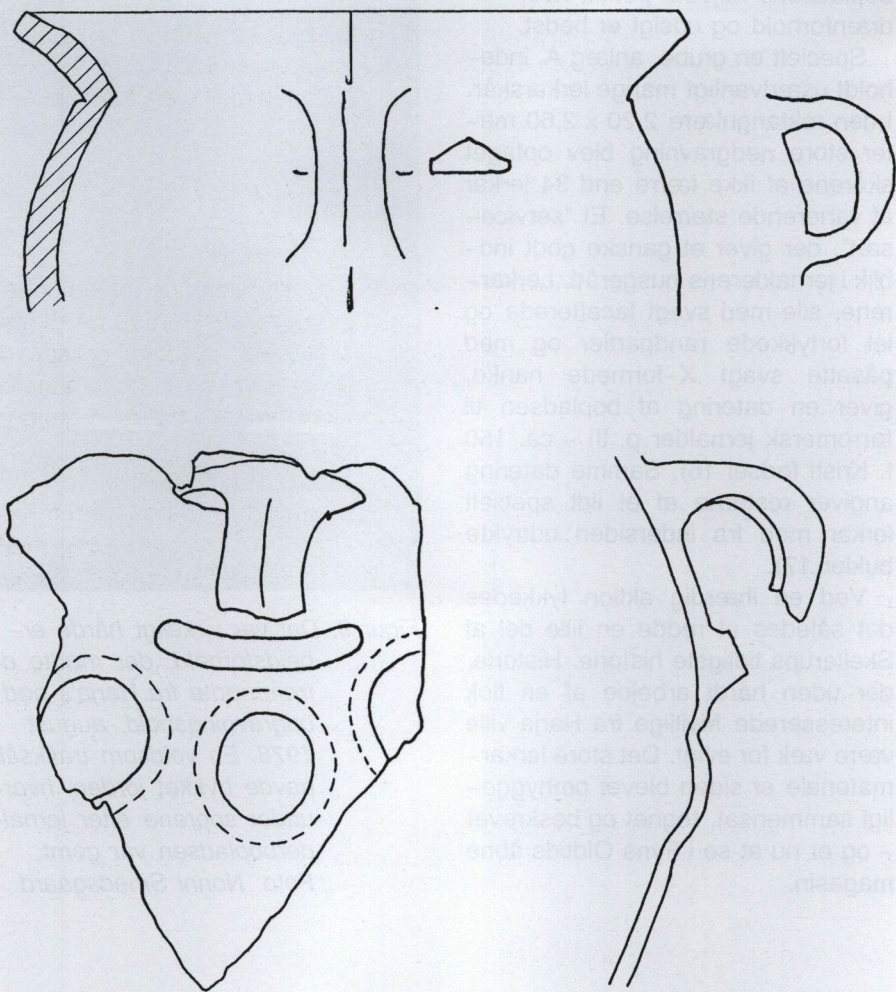
huse. Husene er oftest placeret på bopladsens højeste punkt, hvor drænforhold og udsigt er bedst.

Specielt en grube, anlæg A, indeholdt usædvanligt mange lerkarskår. I den rektangulære 2,20 x 2,60 meter store nedgravning blev optaget skårene af ikke færre end 34 lerkar af varierende størrelse. Et "service-sæt", der giver et ganske godt indblik i jernalderens husgeråd. Lerkarrene, alle med svagt facetterede og let fortykkede randpartier og med påsatte svagt X-formede hanke, giver en datering af bopladsen til førromersk jernalder p. III - ca. 150 f. Kristi fødsel 16). Samme datering angiver resterne af et lidt specielt lerkar med fra indersiden udtrykte bukler 17).

Ved en ihærdig aktion lykkedes det således at redde en lille del af Skellerups tidligste historie. Historie, der uden hårdt arbejde af en flok interesserede frivillige fra Harja ville være væk for evigt. Det store lerkarmateriale er siden blevet omhyggeligt sammensat, tegnet og beskrevet - og er nu at se i Fyns Oldtids åbne magasin.

*Figur 9. Det var virkelig hårde arbejdsforhold, der mødte de fremmødte fra Harja's nødudgravningshold, august 1978. En voldsom trafiksal havde trykket jorden, hvorunder sporene efter jernalderbopladsen var gemt.
Foto: Nonni Smedsgaard*

Figur 10. Sammentegning af lerkar fra udgravningen (X7). Øverst randparti af lerkar med let udsvajet og fortykket randparti og svagt X-formet hank. Nederst lerkarskår med bevaret hank, hvorunder ses en række fra indersiden udtrykkede bukler. Størrelsesforhold 75% af original. Tegning: Fam. Koch Sørensen.

NOTER

1) Jeg vil dedikere disse linier til Henrik Mikkelsen, min amatørarkæolog-kammerat fra slutningen af 1970'erne, der omkom ved en tragisk ulykke sommeren 1990, 29 år gammel og netop på tærskelen til en karriere som forhistorisk arkæolog.

2) Henrik Thrane: Lusehøj ved Voldtofte – en sydvestfynsk storhøj fra yngre bronzealder. Odense 1984.

3) Min gode ven Eigil skylder jeg utroligt meget. Eigils humør og arkæologiske indsigt, hans fortælleglæde og baggrund i det grundtvigianske miljø på Midtfn har givet mig en masse. Vores arbejdsfællesskab ved udgravningslejligheder og højskolekurser om arkæologi og historie står som virkelige højdepunkter. Specielt i højskolesammenhæng, "hvor ånden kan svæve frit", har vi gennem årene fået mange skøre indfald og udviklet vilde ideer!

4) I slutningen af 1970'erne var Fyens Stiftsmuseums energi rettet mod Nordøstfyn. Her var det store projekt Middelalderens Opståen i gang. "Mit" fund er beskrevet i en af publikationerne fra denne undersøgelse: Torben Grøngaard Jeppesen: Middelalderlandsbyens opståen. Odense 1981, p. 71.

5) Klokkestøberiet er publiceret af Jens Vellew i Skalk nr. 5, 1983, med titlen: Adams støberi, og i Fynske Minder 1984. Et middelalderligt bronzestøberi i Odense – og noget om middelalderens klokker og gryder, p. 41–94.

6) Udgravningsholdet i Skellerup bestod af Sigurd Jensen, Nonni Smedsgård, Henrik Mikkelsen, Hjørdis Eglind Sørensen, Jørgen Koch Sørensen og undertegnede. Den efterfølgende vask, nummerering, sammensætning af skår, tegning og beretningsskrivning blev forestået af de 4 sidstnævnte. Udgravningen er kort beskrevet i Fynboer og Arkæologi nr. 1, 1979, med titlen: "Scener fra en udgravning".

7) Holdet i kælderens bestod af Rune Simonsen, Jette Porsgaard, Erling Bjarnov, Jørgen Holm – der kørte helt fra Langeland for 2 – 3 timers flintsortering!, vores vært Henrik Mikkelsen og undertegnede. Ind imellem deltog amatør-tjenestens mand Eigil Nikolajsen.

8) Hans Jørgen Madsen: Høje Stene ved Avernakø. Fynske Minder 1984. p. 19–40.

9) Lejrenes form og indhold er detaljeret beskrevet i forbindelse med publicering af 1986-amatørudgravningen ved Voldbroskov. Se Nils M. Jensen og Eigil Nikolajsen: På arkæologisk sommerferie - Voldbroskov 1986. Fynske Minder 1987. p. 32-48.

10) Eigil Nikolajsen: Af kærlighed til arkæologien, p. 158. Fynske Minder 1985, p. 145-160.

11) Inden jobskifte i 1992 arbejdede jeg således i godt 2 år som leder af en noget skrabet udgave af Fyens Stiftsmuseums amatørtjeneste. Økonomi skabte denne situation til stor skade for det store arbejde, der i pionerårene var opbygget af Eigil Nikolajsen. Jeg har i tidens løb deltaget i planlægning og ledelse af amatørudgravningslejrene ved Skaghorn på Helnæs i 1985, ved Voldbroskov i 1986, i den 1. Nordiske Amatørarkæologiske Udgravningslejr (NAU) ved Aasum uden for Odense i 1988, på "sidelinien" i forbindelse med Bogense Museums udgravningslejr i 1990 og endelig som medarrangør og leder af NAU-lejren på Sandoy, Færøerne, i sommeren 1994.

12) Resultaterne fra lejren i Aasum er publiceret i skriftet NAU 88. Harja - arkæologisk forening. December 1990.

13) En svensk journalist skrev i 1986 i forbindelse med udgravningslejren i Voldbroskov nær Assens en begejstret artikel med titlen: "Under Harjas Fana" i Populær Arkeologi 1986 nr. 3, p. 10ff.

14) Odense Bys Museer har netop startet en børneklub, kaldet Hugin og Munin klubben, Fyn, for alle børn mellem 8 og 15 år med interesse for arkæologi og historie. Klubbens formål er at lave rundvisninger, udflugter og andre aktiviteter med basis i arkæologi og historie. I skrivende stund (juli 1995) har mere end 140 børn siden april 1995 tilmeldt sig klubben. Det dokumenterer klart, at der er stor interesse og behov for at organisere aktiviteter for kommende generationer af arkæologi- og historieinteresserede!

15) Fundet er beskrevet i nødudgravningsholdets udgravningsrapport beroende under journalnummer FSM 4080, Skellerup sogn, Vindinge Herred. Deltagerne i udgravningen er nævnt i note 6.

16) Erling Albrechtsen. 1954. Fynske Jernaldergrave b.1. Førromersk Jernalder. Kbh. 1954. Tak til museumsinspektør Henrik Thrane for hjælp ved kronologiske iagttagelser.

17) Erling Albrechtsen. 1957. Bukkelurner. Fynske Minder 1957, p. 19-24.

Amatørarkæologien i Danmark

af Eluf Lyngbak

Forfatteren er medstifter af Sammenslutningen af Danske Amatørarkæologer (SDA) og formand for organisationen de første fem år. Derudover mangeårig formand for "Flintaksen", den amatørarkæologiske forening i Vejle Amt.

Amo, – amas, – amat ... lød første del af en remse, som grønne gymnasiespirer præsenteredes for før i tiden, når de skulle lære den kunst at bøjle latinske verber. I dansk oversættelse: jeg elsker, – du elsker, – han/hun elsker ...

Op hvad har så det med arkæologi at gøre? – Ingenting, såmænd! Men amatørarkæologi da? Jo, gik man den sproglige gymnasievej, indviedes man i sære grammatiske former af samme verbum, blandt andet én, der hedder participium perfektum. Her hedder det amatus, hvilket betyder elsket; og så snerper det jo, ikke sandt: Amatørarkæologien er altså den elskede arkæologi, den arkæologi, som mennesker gerne giver sig i lag med uden at tage sig betalt. (Kærlighed er som bekendt ubetalelig).

Anden del af ordet – arkæologi – er græsk og betyder læren om det gamle. I ældre opslagsværker oplyses det, at arkæologien er den videnskab, der beskæftiger sig med oldtidens kulturer på basis af jordfundne ting og anlæg. En mere moderne (og korrekt) opfattelse udvider unægtelig begrebet, idet man i dag

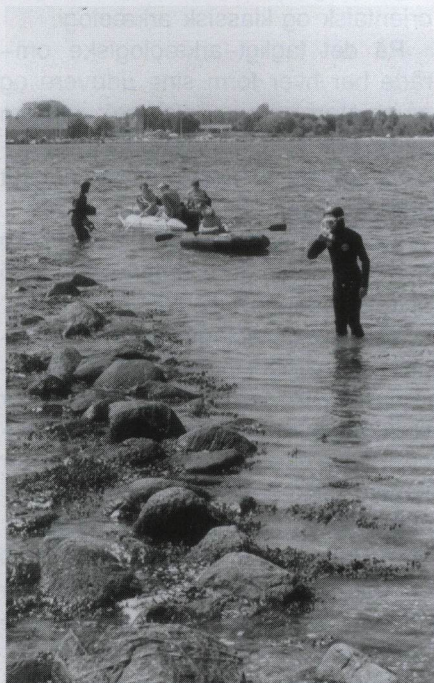
taler om såvel forhistorisk arkæologi, middelalderarkæologi som betonar-kæologi. Hertil kommer så naturligvis orientalsk og klassisk arkæologi.

På det fagligt-arkæologiske område har hver form sine udøvere og på amatørplan sine "elskere"; selv om det jo nok er den forhistoriske arkæologi, de fleste amatører har kastet deres kærlighed på.

Lad os på dette sted ramme en pæl gennem den opfattelse, som deles af mange, at "oldsagssamlere" og "amatørarkæologer" er ét og samme begreb. Der er en forskel: Samlerne interesserer sig primært for tingene, for stenøkserne, for flækkerne, pilespidserne, dolkene etc.; – for tingene i sig selv, nærmest som udstillingsgenstande. Amatørarkæologerne derimod interesserer sig *også* for den kultur og de mennesker, der danner baggrund for tingene. De nøjes ikke med at opstille genstandene typologisk, men lægger et stort arbejde i at studere fundforhold og i at registrere. Netop derfor vil de søge nær kontakt og nært samarbejde med et arkæologisk museum og dets fagfolk, og dette sker oftest gennem et medlemskab i en af landets amatør-

foreninger og grupper.

Der er i Danmark en række stolte traditioner for amatørarkæologi. Oprindeligt dyrkedes så godt som al arkæologi af mennesker med et solidt og givtigt levebrød og med interessen for fortiden som en fritidsforeteelse. Altså af amatørarkæologer. Amtmand Vedel og kammerherre Sehested er eksempler fra forrige århundrede, og fra vort

*Inden for den marine arkæologi sker der meget i disse år. Her er en ungdomsskole, en svømmedykkerklub, et museum og en gruppe amatørarkæologer i samarbejde.
(Hjarnø, forsommeren 1995)*

eget århundrede kan fremdrages folk som lærer Frode Kristensen, tandlæge Berthelsen og politimester Erik Westerby. Selv Frederik den Syvende har man hørt benævnt som "en glad amatørarkæolog". Flere kunne nævnes, og alle har de bidraget til forskning og tolkning af vor fortid.

Som antydte tidligere findes der i vore dages Danmark en række amatørarkæologiske grupper og foreninger. Skønsmæssigt er der tale om 30-40 stykker. Når det er svært at give et eksakt tal, hænger det sammen med, at - ganske som for andre foreningers vedkommende - nye kommer til, nogle opløses.

Med hensyn til struktur og program er foreningerne vidt forskellige, og også hvad angår størrelse, er der stor variation. Enkelte har et godt stykke over 100 medlemmer, - andre kan knapt danne en bestyrelse på grund af lille medlemsskare. Men to ting har de til fælles: For det første er deres medlemmer engagerede i arkæologien og dens gåder, og for det andet tilstræbes der inden for foreningernes rammer en højnelse af forståelse, moral og etik på det arkæologiske felt. Her kan man tænke på forhold som systematisk rekognoscering, indberetning, registrering, konservering o.s.v. o.s.v. af alle fund. (Hav venligst den tidligere omtalte forskel på samlere og amatørarkæologer in mente).

I klubberne og foreningerne sker der meget. Der arrangeres klubaf- terner, foredrag, ekskursioner, udflugter og meget mere. Og bedst af alt, set

med en amatørarkæologs øjne:

Udgravninger!

Det kan dreje sig om større eller mindre arbejder, som et museum behøver øjeblikkelig hjælp til, altså nødudgravninger, hvor store entreprenørmaskiner "puster arkæologerne i nakken". Her vil der oftest være tale om gravninger inden for normal arbejdstid, og her er pensionister gode at have blandt skaren af hjælpere. Det kan også dreje sig om udgravningslejrre arrangeret af foreningerne i weekends og ferier. Naturligvis sker dette i et museums regi og under ledelse af professionelle folk. Disse lejre er uhyre populære og kan søges af alle, der har tid og lyst. Erfaring på området er ingen betingelse, idet oplæring som oftest er sat på lejrens program.

En særlig form for udgravningslejr er de såkaldte NAU-lejre. Bogstaverne NAU står for Nordisk Amatørarkæologisk Udgravningslejr, og sådanne lejre har været tilbagevendende årlige begivenheder siden 1988, da man lagde ud i Åsum ved Odense. I de efterfølgende år har norske, danske, svenske, finske og færøske amatører sat hinanden stævne i deres respektive hjemlande.

Når amatørerne har haft så rig mulighed for at deltage i udgravninger, hænger det sammen med, at flere og flere museer landet over har set muligheden for at udnytte den potentielle arbejdskraft, som – ganske gratis – tilbydes dem. Til gengæld har de organiserede amatørar-

kæologer også forstået at erkende den begrænsning, som amatørstatus selvsagt indebærer, og samtidig fuldt ud respekteret den faglige ekspertise hos den anden samarbejdspartner, fagarkæologerne.

Tanken er jo egentlig genial: Museerne får ganske gratis udført et stykke arbejde, som måske oven i købet ellers ikke ville være blevet udført. Og amatørarkæologerne får lejlighed til på et særdeles jordnært plan at dyrke deres hobby. Glæden herover er vel nok den bedst tænke-

På knæ for arkæologien. Nordisk udgravningslejr, Ystehede, Norge.

lige løn. – Nuvel, det hele er ikke ganske omkostningsfrit for museerne; blandt andet kræves der en undervisning af nye udgravere. Men som i al pædagogik gælder også her den gamle regel om, at den interesserede elev lærer hurtigt.

Hvorom alting er, så er der næppe tvivl om, at mange af de senere års udgravninger i forbindelse med motorvejsanlæg, naturgasledninger og andre større anlægsarbejder kan ses som produkt af det, som det i denne forbindelse handler om: et godt samarbejde mellem museernes fagfolk og foreningernes amatører.

Også på en anden led kan amatørarkæologerne gøre gavn, idet de har muligheder, som fagarkæologerne må være foruden: Først og fremmest har de en talmæssig styrke, og dertil kommer et dybtgående lokalt kendskab. Kontaktfladerne er utroligt mange, og en lokalbefolknings sum af viden om en egn og dens fortid formidles nok lettest til en, man kender.

I telegramstil kan et eksempel fra det jyske illustrere de nævnte muligheder ("Tohøj", Stenderup Sogn, Vejle Amt):

Henvendelse fra lodsejer til museum: Mange store sten pløjes op. – Besigtigelse. – Svar: Overpløjet høj, men ingen tid, intet mandskab, ingen penge! – I vinterens løb henvendelse fra den lokale amatørarkæologiske forening til museet: Er der mulighed for deltagelse i udgravning? – Næste forår: fornyet lodsejer-henvendelse. – Fornyet besigtigelse,

højen konstateres stærkt truet. – Samarbejde mellem lodsejer, museum og foreningen etableres. – Teori-aftener på museet. – Udgravningshold oprettes. – Praktisk udgravningsarbejde i weekenderne sommer og efterår. Resultat: Totaludgravning af høj med grave fra ældre romersk jernalder. (Også "sidegevinster" fra andre perioder). – En nabo hævder, at hans far har brugt udtrykket "Tohøj" om stedet. – Søgegrøfter afslører en nabohøj. – Næste sommerferie: 14 dages gravelejr. – Efterår og vinter: Fundene bearbejdes, udstilling forberedes. – Særudstilling åbnes på museet.

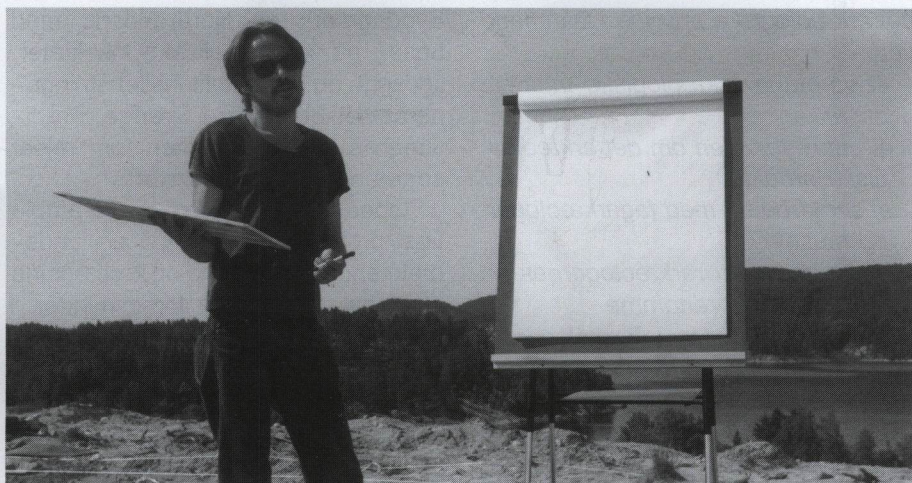
Utvivlsomt kunne en række andre eksempler nævnes, idet mange klubber og foreninger har været involveret i projekter af lignende art.

I 1990 blev et vigtigt skridt for amatørarkæologien taget, idet Sammenslutningen af Danske Amatørarkæologer (SDA) blev stiftet. Forud for dannelsen af denne organisation var gået lang tids forberedende arbejde, hvori repræsentanter for jyske, fynske og sjællandske amatører havde deltaget. Sammenslutningen SDA blev endeligt vedtaget på et stiftende møde på Hollufgård ved Odense i november 1990. Her valgtes formand og bestyrelse, og her vedtog man et sæt vedtægter. Netop disse vedtægter siger, ikke mindst i formålsparagraffen, meget om, hvad intentionerne med SDA er:

Foreningens formål:

§ 2

Det er foreningens formål at fremme

Der er også undervisning på en amatørarkæologisk udgravningslejr. Her er det Ove Olstad fra Oldsaksamlingen i Oslo, der tegner og forklarer. (Ystehede, Norge, 1991).

En gang køkkentjans hører en udgravningslejr til!

det arkæologiske arbejde i Danmark ved:

- at varetage arkæologiske interesser
- at udbrede viden om det arkæologiske arbejde
- at samarbejde med fagarkæologer og museer
- at højne amatørarkæologernes viden, etik og renommé

Sådanne punkter i formålsparagraffen kan vel kun glæde alle, som gerne vil støtte dansk arkæologi. SDA blev da også særdeles positivt modtaget af de faglige arkæologer med Rigsantikvaren i spidsen, og så godt som alle eksisterende amatørarkæologiske grupper har da også tilsluttet sig organisationen.

Selvfølgelig har der ved starten af en størrelse som SDA været indkøringsproblemer. De fleste af disse er overstået nu, og SDA ser fortrøstningsfuldt frem til en yderligere konsolidering til glæde og gavn for alle parter inden for arkæologien.

SDA's medlemmer fordeler sig på tre kategorier. Foreninger og grupper, et stigende antal individuelle medlemmer samt firmaer og institutioner. Institutionerne udgøres primært af højskoler og museer.

I den tid, der er gået efter oprettelsen, har SDA søsat flere flagskibe. Tre skal nævnes her: Kurser, rejser og "Operation Guldhorn".

Der har været afholdt kurser, og flere er på vej. Rejser til arkæologisk interessante steder har også været arrangeret. Således er turen gået til

Syddanmark og Nordtyskland med besøg på senpalæolitiske lokaliteter, ligesom en tur gik til helleristningsparadiset Bohuslän i Sverige. Traditionen med såvel kurser som rejser søges naturligvis videreført.

"Operation Guldhorn" er et ambitiøst projekt med sigte på en landsdækkende registrering og kortlægning af danske fund og fortidsminder i allervideste forstand. En arbejdsgruppe er nedsat, og et nært samarbejde med fagarkæologien er sat i værk.

Ud over dette lægger landsorganisationen vægt på at knytte forbindelse til – og mellem – de danske amatørarkæologiske foreninger og andre instanser med arkæologisk interesse.

Et væsentligt middel hertil er bladet "SDA-Nyt", der udsendes fire gange om året. Heri bringes alskens nyt fra den arkæologiske front, af såvel professionelt som amatørarkæologisk tilsnit. Modtagerne af bladet er tilsyneladende glade for det, i hvert fald lød der højlydte protester, da redaktionen forsøgte at skære udgivelserne ned til tre om året.

I disse år er arkæologien populær, – ingen tvivl om det. Dagbladene, TV og radio bringer nyt på området, og en stor del af befolkningen følger interesseret med. Bøger om emnet udgives i et antal som aldrig før.

Og de amatørarkæologiske foreninger og organisationer holder fanen højt. Heriblandt fynske "Harja", som nu fylder et kvart århundrede.

HJERTELIG TIL LYKKE, "HARJA"!

En måltidsplads i Gudme

af Karsten Kjer Michaelsen

Forfatteren er cand. mag. i forhistorisk arkæologi og massekommunikation, er museumsinspektør ved Svendborg & Omegns Museum og deltog som en af de fagligt ansvarlige ved Harja's gravelejr i Brudager i 1992.

"Ved Maaltidspladser forstaar jeg saadanne Steder, paa hvilke findes sammenblandet i betydelig Mængde: Aske, Kul, Potteskaar og Been af vilde og tamme Dyr, samt ildskjær-nede stene, i hvilken Sammenblan-ding Benene ere marvspaltede og bære Hug af Jernredskaber. Stun-dom forekomme Redskaber af Been i Blandingen."

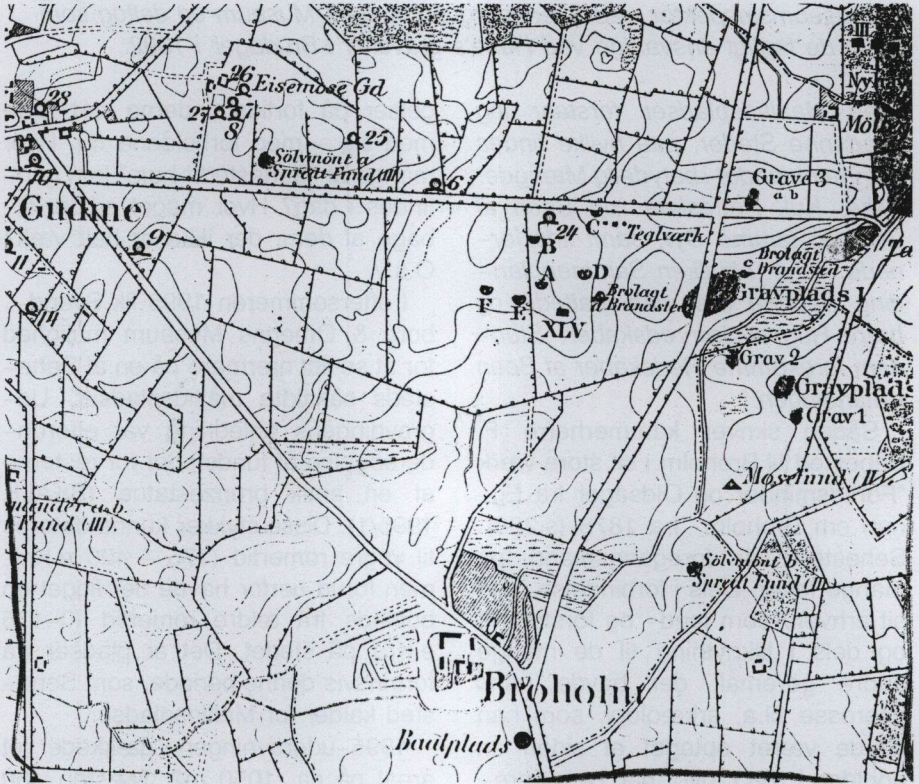
Sådan skriver kammerherre F. Sehested til Broholm i sit store værk "Fortidsminder og Oldsager fra Egnen om Broholm" fra 1878 (s.229). Sehested var foregangsmand på mange felter. Dels i forbindelse med sit erhverv som land- og forstmand og dels i tilknytning til de mange andre gøremål, der havde hans interesse bl.a. arkæologi, som han havde været optaget af siden en april dag i 1833, hvor han overværede fundet af Broholmskatten – det største bevarede guldfund fra Danmarks oldtid. To bøger skrev Sehested, hvoraf den sidste udkom posthumt i 1884. For arkæologer har disse værker stor betydning den dag i dag, fordi de gør det muligt at sammenligne særdeles kompetente iagttagelser fra før landbruget blev industrialiseret – med de ødelæg-

gelses på fortidsminderne dét førte med sig – med forholdene nu. Hvor mange af "Sehesteds høje" kan genfindes i dag? Hvor meget er der tilbage af dem, der ikke er helt væk? O.s.v.

I eftersommeren 1995 fik Svendborg & Omegns Museum mulighed for at se lidt nærmere på en af Sehesteds såkaldte måltidspladser. Udgravningens anledning var efterundersøgelse af fundstedet for resterne af en antik bronzestatue (SKALK 1995/1). Disse stykker kunne dateres til yngre romertid (175 – 400 e.Kr.), men forud herfor havde der ligget en boplads fra ældre romertid (0–175 e.Kr.) på stedet. Det er pladser fra fortrinsvis denne periode, som Sehested kalder for Måltidspladser.

1995-udgravningen dækkede et areal på ca. 1050 m². Næsten 400 anlæg blev registreret – mange større og mindre gruber, men flest stolpehuller. Af stolperne kunne der "bygges" fem – måske syv – mere eller mindre hele langhuse. Herved blev det for første gang muligt at få et større overblik over en af de måltidspladser, som Sehested registrerede i forrige århundrede.

Ikke overraskende viste det sig at

Figur 1. Udsnit af fundkortet fra Sehesteds 1878-udgivelse med nogle af hans "Maaltidspladser" markeret.

Paa Møllemosegaards Mark, Broholm.
i Octb. 1881.

Figur 2. Sehested på udgravning, her gravpladsen Møllegårdsmarken.

være en næsten almindelig boplads fra især ældre romersk jernalder, men også i yngre romersk jernalder havde der været aktivitet på stedet. Udgravningen kunne ikke afgøre, om bebyggelsen havde foregået kontinuerligt igennem hele dette tidsrum – mængden af fund fra den ældre i forhold til den yngre periode antyder dog, at der har været et brud.

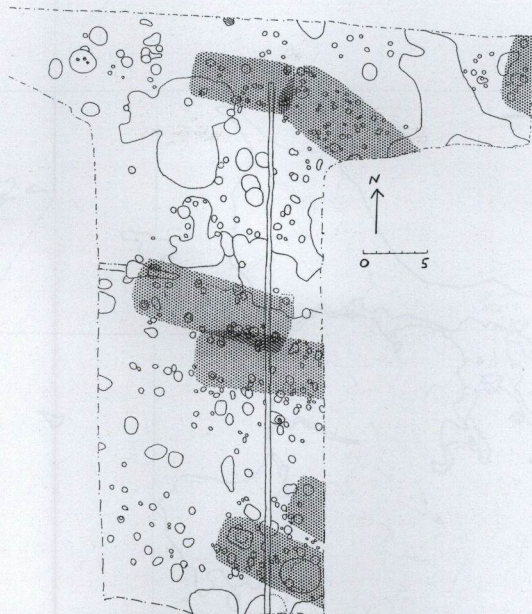
Ud over potteskår i kilovis dukkede der kun en fibel op, som med sikkerhed kunne dateres til ældre romertid. Det bekræfter det indtryk, som Gudme-fundene også i andre sammenhænge antyder: rigdom og blomstringstid blev det først i løbet af det 3. årh. Indtil da var det almindelige bønder, der boede i almindelige huse på almindelige bopladser. Ganske som det kendes fra resten af landet.

Vender vi tilbage til Sehested, må man konstatere, at der trods alt er forskel på måltidspladserne. Først og fremmest gør moderne udgravningsteknik det muligt at afdække større arealer. Pløjelaget fjernes med en gravemaskine, og derved fremtræder jernalderens anlæg tydelige i den lyse undergrund. Sehested gravede ikke selv, men havde arbejdsmænd til at gøre det grove. Med håndskovl er det selvfølgelig kun praktisk muligt at afdække mindre områder, og så er det uhyre vanskeligt at opdage de stolpehuller, der set i sammenhæng bliver til hustomter. Derfor koncentrerede Sehested – og hans skovlføre

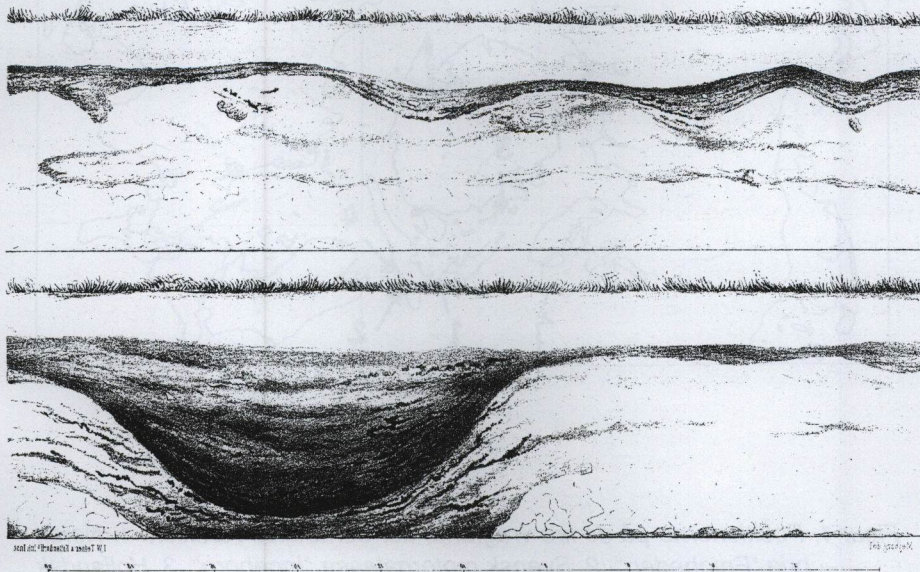
mænd – sig om gruberne, hvor jo også fundene lå.

I gruberne fremkom der ved 1995-udgravningen masser af lerkarskår, trækul og ildskørnede sten. Masser! Men ingen marvspaltede knogler eller ditto med hugspor fra jernredskaber (hvordan han så har afgjort dét), og der blev heller ikke fundet benredskaber. På en anden boplads fra ældre romertid – ved Brudager – fandt museet dog i 1992 en benpren, der stemmer overens med Sehesteds beskrivelser.

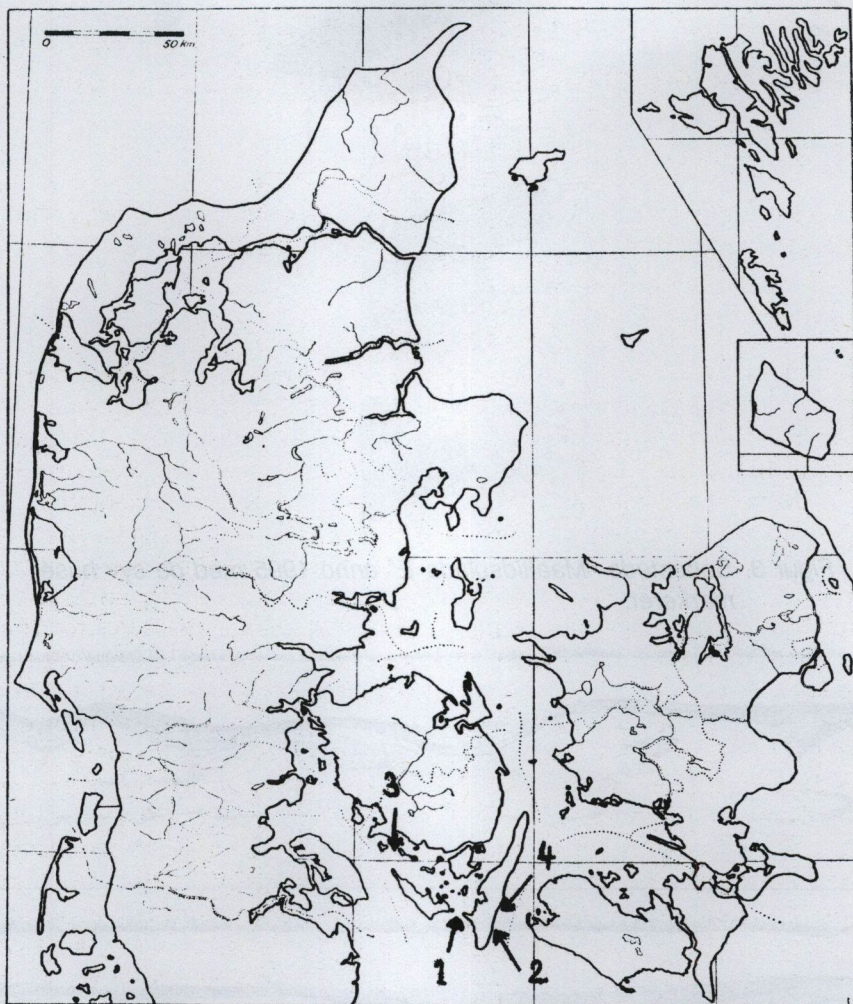
Måltidspladserne giver alt i alt indtryk af at være almindelige bopladser fra først og fremmest romertidens ældre del. Fundene synes især at være tidens affald. Dette har Sehested også bemærket i sin tid, for i en uddybning af definitionen citeret i indledningen skriver han: "Disse Sager ere formentlig Affald fra Maaltider og Efterladenskaber fra Tilberedningen af disse. Maaltidsaffaldspladser vilde derfor være den correcte Benævnelse, men for at kunne bruge et kortere Udtryk, har jeg trukket det sammen til Maaltidspladser" (s. 229). Her må man igen sande, at den gamle mester havde ret, for der er ingen tvivl om, at fylden i de fleste af gruberne er det rene affald. Og på denne vis må det endnu en gang konstateres, at ikke mindst for arkæologer – det være sig autodidakte kammerherrer i forrige århundrede eller dagens faguddannede folk – gælder ordsproget: "En mands affald, er anden mands rigdom!"

Figur 3. Sehesteds "Maaltidsplads E" anno 1995 med de syv huse markeret.

Figur 4. Sehesteds fortolkning af et "Gjennemsnit af Maaltidsplads A"

Figur 1. Positionerne på de fire vragsfund, der behandles i artiklen. 1. Norsk brig "Enigheden". 2. Svensk motorgalease "Ingeborg". 3. Hollandsk tjalk "Astraea". 4. Engelsk brig "Friendship".

Sydfynske vragundersøgelser

Pluk fra 25 års fugtigt samarbejde mellem amatørarkæologer og museumsfolk

af Jørgen Skaarup

Forfatteren er mag. art. i forhistorisk arkæologi og museumsinspektør ved Langelands Museum.

Amatører skal der til! Langt de fleste professionelle udøvere af arkæologi i Danmark har for længst erkendt dette og har fået knyttet en kreds af amatørarkæologer og metaldetektorfolk til museerne. Takket være disse entusiastiske feltarbejderes ihærdige indsats er mange værdifulde fund kommet til museernes kendskab og er blev sikret for eftertiden.

HARJA har været tidligt ude i denne sammenhæng og kan i år fejre 25 året for foreningens stiftelse. Blandt museer i Fyns amt, der har nydt godt af samarbejdet med den meget aktive forening, er Langelands Museum. Mange af HARJA's medlemmer husker stadig med glæde de travle udgravningslejr i slutningen af 1970erne og begyndelsen af 1980erne, hvor den store og meget fundrige yngre stenalderboplads ved Spodsbjerg færgehavn blev undersøgt i forbindelse med videreførelsen af hovedvej 9 over Langeland. De, der ikke nåede at få del i udgravningsarbejdet, kan læse om

resultaterne i Hugo Sørensens netop udkomne bog: Spodsbjerg – en yngre stenalders boplads på Langeland. Medd. fra Langelands Museum 1996.

Mens HARJA's virkeområde er begrænset til den fynske landjord, har Langelands Museum i mange år også arbejdet med arkæologi under havets overflade. Her har HARJA's medlemmer ikke været i stand til at følge os. I stedet har museet fundet en anden gruppe frivillige hjælpere, nemlig de heldigvis ganske mange arkæologiinteressererede sportsdykkere, der findes i sportsdykkerklubberne på Fyn, Ærø og i Sønderjylland. Dette samarbejde, der har stået på siden 1972, har resulteret i en række undervandsarkæologiske undersøgelser. Adskillige af disse har givet særdeles vigtige resultater.

Mens der allerede flere steder er skrevet om museets omfattende undersøgelser af de mange submarine stenalderboplads i farvandet syd for Fyn (Skaarup 1980a, 1981, 1983, 1993, Skaarup og Grøn 1991) og om udgravningen af en række tegllastede

1600-tals skibsvrag i farvandene omkring Østfyn, Langeland og Ærø (Skaarup 1980b, 1982 og 1984), har der ikke tidligere været lejlighed til at berette om de mange undersøgelser af vrag fra nyere tid, som museet i samarbejde med interesserede sportsdykkere har gennemført inden for de sidste 25 år. Det skal der her blive rådet lidt bod på gennem fremlæggelse af 4 udvalgte vragsfund, der alle repræsenterer forliste, identificerede skibe fra dette eller forrige århundrede. Vragenes positioner er vist på kortet figur 1.

Storeholm vrag 2 = norsk brig "Enigheden" af Kragerø

I juli 1981 lokaliserede medlemmer af Ærø Sportsdykkerklub ved et tilfælde et hidtil ukendt vrag liggende på 5 m's dybde syd for Storeholm i den nordlige del af Marstal bugt. En efterfølgende besigtigelse gjorde det klart, at der var tale om et stort, men næsten totalt nedbrudt træskibsvrag. De sparsomme bevarede rester udgjordes af en knap 30 m lang, kraftig egetræskøl med påsiddende kølbord og en svær agterbjørn, nogle ud-

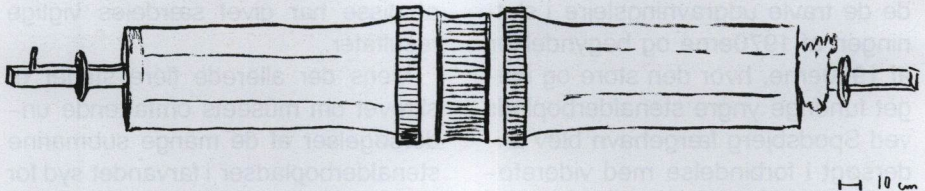
væltede spantdele og knæ samt adskillige løstliggende klædningsplanker af eg, 30 cm brede og 5 cm tykke.

Ud for vragets formodede forende i nord lå tromlen til et svært ankerspil, formentlig et vippespil, fremstillet af egetræ og jern (Fig. 2). Den meget kraftigt udførte spiltromle havde en totallængde på 4,45 m og en største diam. på 0,6 m.

Den svære køl, det store spil og positionen gjorde det relativt let at identificere det nyfundne skibsvrag, der iøvrigt er det sjette registreret i farvandsområdet¹. Der synes kun at kunne være tale om den norske brig "Enigheden" af Kragerø, 212 registerton, ført af capt. Sørensen.

"Enigheden" var sidst i december 1872 på rejse fra Kiel til hjemstedet, da skibet i hårdt vejr og snefog grundstødte ved Storeholm. Grundstødningen, der førte til briggens forlis, blev udførligt omtalt i Langelands Avis 30. december 1872:

"Da skibet, under forsøg på at bringe det af grunden ved presning af sejlene, huggede så voldsomt, at hele bunden befrygtedes at gå ud, og skibet adskilles, kappedes stormasten

Figur 2. Spiltromle af egetræ og jern fra norsk brig "Enigheden" af Kragerø. Længde 4,45 m. Opmålt af J. Skaarup i 1981.

med alle sejl, og denne beskadigede skibet betydeligt i sit fald samt knuste den ene båd. Det ene anker med kjæde gik ligeledes tabt under forsøget på at bjerge skibet. Mandskabet, 8 mand, forsøgte i den anden båd at bjerge sig i land, men det var så tykt, at de ikke kunne finde landet, men kom efter nogen tids forløb ind på Storeholm, som er ubeboet, og hvor 2 mand tilbragte natten ved tøjet, mens de øvrige igen fandt tilbage til skibet. Skibet er itu i bunden, og accord om bjergning af inventarium er afsluttet med beboerne fra Ristinge. Da skibet imidlertid står med breddesiden mod Østersøen og hugger stærkt, kan det hvert øjeblik frygtes, at det brydes fuldstændig itu".

Den 10. januar 1873 fulgte avisen sagen op med en bekendtgørelse af en strandingsauktion den 15. januar over det nu helt ødelagte skib:

"Auktionen begynder ved Ristinge Færgebro over alt ilanddrevet inventarium, såsom 3 stkr. ankere, ankerkjættinger og mindre jernkjættinger, rundholter, 20 stkr. sejl, 1 kabbeltov, 1 ny pertline, 3 varptrosser, og meget andet tovværk, blokke, ration- og vandfade, lanterner, kahyts- og kabysinventarium, en del proviant, et pumpespil, et krøblingespil, en storbåd samt en stor del andet skibsinventarium, og vraget, som står på Storeholmsgrunden".

"Saltskrinet", Langelandsbælt = svensk motorgalease "Ingeborg" af Skarhamn

I forbindelse med nedspuling af en kloakledning i Langelandsbælt ud for Bukkemose stødte nogle dykkere i november 1983 på en velbevaret vragsbund. Langelands Museum blev tilkaldt og foretog en registrering af de afdækkede skibsdele, der lå på kun 2 m's dybde ca. 130 m fra kysten.

Der var tale om et 12 m langt udsnit af styrbord side af agterskibet af et større, kravelbygget skib, eg på eg, med rester af et svært motorfundament. Altså tydeligvis et vrags fra dette århundrede.

Med hjælp fra den lokale presse lykkedes det hurtigt at identificere det forliste skib som en svensk motorgalease "Ingeborg" af Skarhamn, 81, 56 registerton og bygget i 1882.

"Ingeborg" strandede den 18. februar 1936 på rejse fra Lübeck til Uddevalla/Göteborg med en last salt. Besætningen på 4 mand, unge svenskere, kom velbeholdent i land ved hjælp af skibsjollen og indkvarteredes på Afholdshotellet i Humble.

Galeasen indstrandede om natten i østlig kuling og snefog. Næste dag kunne den iagttages stående ret nær land med stævnen indad og flængede sejl. Tilskuerne husker, at lanterne lyste i flere dage, indtil kulingen tiltog og rev styrehus og andet opstående

af havaristen, der da var opgivet af besætningen. Denne havde forinden nået at bjærge en del løsøre og grej fra skibet.

Vraget blev solgt på en strandsauktion for kr. 500. Køberen fik siden med dykkerbistand optaget skibets glødehovedmotor, der solgtes til Tryggelev Mølle, hvor den anvendtes til at trække kværnen i vindstille. Lasten på 150–200 tons salt tog Langelandsbæltet sig af. Fiskerne i området kaldte i mange år efter forliset vraget for "Saltskrinet". De rester af skroget, der var tilbage efter vinterstormen, blev hugget op eller skyllet ind den følgende sommer.

Årsagen til forliset har sikkert først og fremmest været det hårde vejr og den dårlige sigt. Medvirkende årsag har muligvis været, at der natten forinden var grundstødt en norsk kuldamper og en tysk ståltrawler i samme område. Begge disse fartøjer, der senere blev bragt flot af Switzer og ved egen hjælp, lå med meget lys tændt, og dette kan i den dårlige sigt have forvirret svenskerne, der formentlig ikke har været helt klar over deres position.

Vrag af stålskib vest for Avernakø = hollandsk tjalk "Astraea" van Groningen

I 1983 fik sportsdykkere fra "Sælhunden" i Ribe via en Fåborg-fiskerkendskab til et ret velbevaret stålskibsvrag i farvandet mellem Avernakø og Lyø. Vraget lå på 12 m's dybde. Der er tale om et ca. 20 m

langt og 6–7 m bredt, kufbygget stålskib med stor central lasteluge, 2 mindre luger for og 1 agten – antagelig til logarer. Rester af et lossespil er bevaret agten for lastelugen.

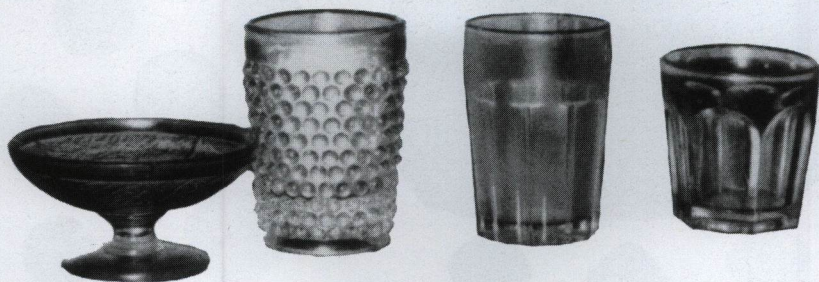
Takket være heldige fund af skibets navnebrædt og et værftsbyggeskilt (fig. 3), begge dele af træ, har identifikationen af det nylokaliserede vrag ikke voldt større vanskeligheder. Der er tale om en hollandsk ståltjalk "Astraea" van Groningen, 128 registrert og bygget i 1890. Skibet sank

Figur 3. Udskåret værftsbyggeskilt af træ fra hollandsk ståltjalk "Astraea" van Groningen

Figur 4. Stentøj og fajance fra kabys og opholdsrum i "Astraea"

Figur 5. Glas og stentøj fra kabys i "Astraea"

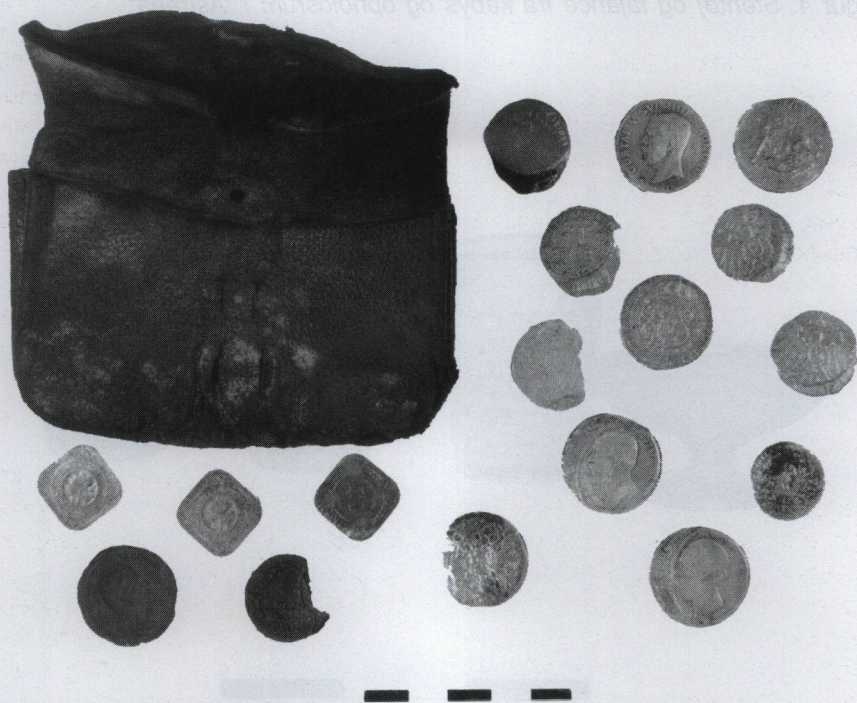
i oktober 1927 på rejse fra Kiel til Fåborg. Besætningen på 4 mand bjærgede sig i land på Avernakø.

De mange fund, som sportsdykkerne i årenes løb med tilladelse fra Farvandsdirektoratet og i samarbejde med Langelands Museum har bjærget op fra vraget, giver et interessant indblik i besætningens dagligdag.

Rorgængereren har således stået på et fint ristværk af teaktræ og har sammen med skipperen rådet over en god binokular kikkert som hjælp til navigationen. Logarerne har været oplyst af flere petroleumslamper.

Døre og skabsluger lukkedes ved hjælp af fine messingskydelåse. Skabene og kabyssen har rummet proviant og drikkevarer opbevaret i gedigne krukker af stentøj og fajance (fig. 4). Et par karakteristiske genneverdunke indgår, som man kunne forvente, i det optagne materiale, der også omfatter glasflasker, adskillige drikkeglas og et par fine lertøjskander (fig. 5).

To læderpunge (fig. 6), den ene indeholdende hollandske, tyske, svenske og norske mønter (yngste mønt fra 1919), den anden rummen-

Figur 6. Læderpung med hollandske, tyske og svensk-norske mønter fundet i "Astraea"s agterkahyt

hollandsk (?) mønt og en dansk to-krone fra 1924, fortæller lidt om skibets rejser i årene inden forliset.

Træskibsvrag og kanonkugler, Langelandsbælt = engelsk brig "Friendship" af London

Under en dykning i 1991 i Langelandsbælt udfor gården Polleholm ved Illebølle bemærkede et par svendborgensiske sportsdykkere en række rustinkrusterede jerngenstande på havbunden på ca. 3 m's dybde. Da en nærmere undersøgelse af nogle af rustklumperne viste, at disse indeholdt kanonkugler, blev Langelands Museum underrettet om fundet.

På baggrund af fundstedet kunne museet ret hurtigt give en sandsynlig forklaring på kanonkuglernes tilstedeværelse: Under krigen mod England 1801-1814 (Lindeberg 1974) havde der ligget en kystskanse ved Polleholm. I 1812 vides denne at have været indblandet i en heftig kamp med 3 engelske krigsskibe, der forsøgte at tilbageerobre et handelsskib, som et dansk kaperskib havde opbragt og grundsat ud for skansen (Lütken 1909 p. 476).

Fortsatte dykkerundersøgelser på stedet i 1991 og 1994 bekræftede denne formodning, idet det nu både lykkedes at finde rester af det grundsatte og siden afbrændte handelsskib og yderligere et stort antal kanonkugler. Sideløbende arkivstudier² resulterede samtidig i fund af adskillige aktstykker, der har gjort det muligt at give en ret detaljeret

skildring af hændelsesforløbet den 1.-2. oktober 1812.

Om aftenen den 1. oktober 1812 havde det briggriggede kaperskib "Juliana Marie" af Helsingør (Fig. 9) held til at udskille og opbringe den engelske handelsbrig "Friendship" af London i den sydlige del af Langelandsbælt. "Friendship", drægtig 44 (gl.) tons, var i en stor konvoj på over 100 skibe på vej sydover eskorteret af 7 engelske krigsskibe.

Forfulgt af en engelsk orlogsbrig så kaperskibets fører, kaptajn Thomas Rostock sig nødsaget til at grund sætte "Friendship" ud for kystskansen ved 9-tiden om aftenen. Den tilfangetagne besætning på 7 mand førtes i land og overgaves til den vagthavende officer i skansen. På grund af mørket og truslen fra det fjendtlige orlogsskib, lykkedes det kun at bjærgede en beskeden del af "Friendship"'s last bestående af sukker, kaffe, rom og rødt farvetræ, inden "Juliane Marie" måtte forlade stedet. Lasten var iflg. "Friendship"'s fører, kaptajn John Strange bestemt for Carlshamn i Sverige.

Englænderne gjorde ingen angrebsforsøg om natten, men den 2. oktober tidligt om morgenen kom angrebet. 2 fregatter og 1 orlogsbrig forsøgte under en 6 timer lang kanonduel med kystskansen og en tilkaldt afdeling af fynske ridende artilleridivision at tilbageerobre briggen. Da dette ikke viste sig muligt, lykkedes det englænderne fra en barkasse at sætte ild til "Friendship". Helt ødelagt kan briggen dog ikke

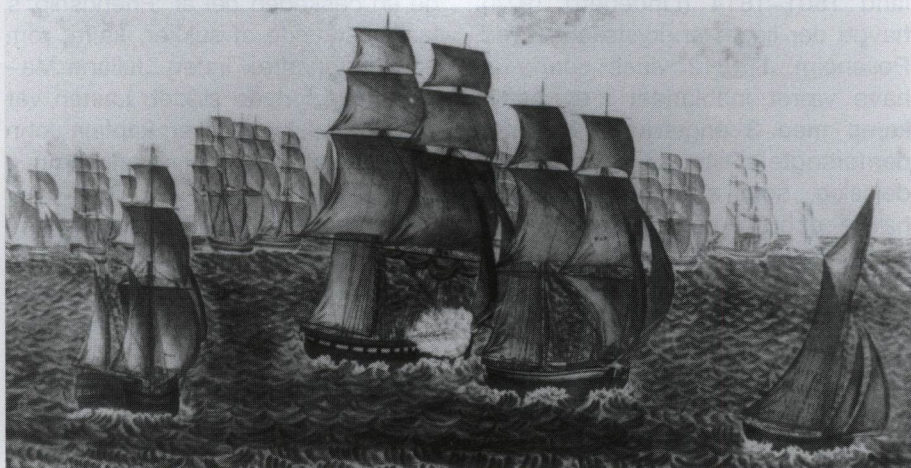
være blevet, for vraget og de indbjærgede dele af skibets udrustning og last blev siden solgt efter en Kgl. priseretsdom i Aarhus for 14.398 rdl.

Kampen kostede menneskeliv på begge sider. En dansk artillerist blev dræbt og 2 dragoner dødeligt såret. De engelske tab er ikke oplyst, men vurderedes af lederen af den danske styrke, major Høegh Guldberg som værende "ikke kun ubetydelige".

"Friendship"s besætning kom iverigt ikke til at vansmægte længe i dansk fangenskab. Allerede den 24. oktober 1812 gav Frederik VI tilladelse til, at alle 7 mand, hvoraf 3 var hollændere i engelsk tjeneste, kunne afsendes med et parlamentær fartøj til det nærmeste engelske krigsskib i Bæltet.

Selv om undervandsarkæologi ligger noget uden for – eller skal vi

sige under? – HARJA's normale virkefelt, håber jeg med beskrivelserne af de 4 vragefund at have givet den jubilerende forenings medlemmer en lille appetitvækkende prøve på indholdet af de mange beretninger om vragefund fra nyere tid, der inden for de sidste 25 år er samlet i Langelands Museums arkiv. Arkivet dækker primært vrageforekomster i farvandene omkring Fyn – museets UV-arkæologiske ansvarsområde – og vokser løbende takket være oplysninger fra fiskere og sportsdykkere. Nye fund kontrolleres så vidt muligt af museets dykkende medarbejdere og indberettes til Nationalmuseets Skibshistoriske Laboratorium og til Skov- og Naturstyrelsen, der ofte har været behjælpelige med identifikation af vrage og med beskyttelse af disse, såfremt de er over 100 år gamle.

Figur 9. Kaperskibet "Juliane Marie" af Helsingør i kamp med engelsk orlogsbrig i Øresund. Det var dette skib, der i 1812 opbragte den engelske handelsbrig "Friendship" i Langelandsbælt. (Original i Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg).

NOTER

1. Ud over vraget af "Enigheden" af Kragerø (LMR j. 10120) kendes i Marstal bugt følgende skibsvrag: Bark "Hermes" af Brantevik forlist ved Klørdybet i 1914 (LMR j. 9928, Friis og Søgaard 1975), tegllastet renaissancetids skude (?) vrag lidt syd for Ristingeløbet (LMR j. 11316), mindre ældre træskibsvrag ca. 600 m SV for Storeholm (LMR j. 107/1967), nyere træskibsvrag, uidentificeret galease (?) lidt syd for Storeholm (LMR j. 9930), dansk træjagt fra begyndelsen af 20. århundrede ved Storeholm (LMR j. 9930).
2. Jeg vil gerne takke stud. mag. Eric Burgois, København, for godt samarbejde i forbindelse med arkivstudier vedr. kampen ud for Polleholm-skansen.

LITTERATUR

- Friis, J. Søgaard, P. 1975: Et skibsforslis ved Marstal
- Lindeberg, L. 1974: Englænderkrigene
- Lütken, Vilh. 1909: Bidrag til Langelands historie
- Skaarup, J. 1980a: Undersøisk stenalder. Skalk 1980, nr. 1
- Skaarup, J. 1980b: Et 1600-tals skibsvrag ved Lundeberg
Fynske Minder 1979-80
- Skaarup, J. 1981: Lyster. Skalk 1981, nr. 6
- Skaarup, J. 1982: Lastet med tegl. Skalk 1982, nr. 6
- Skaarup, J. 1983: Submarine stenalderboplads i Det sydfynske
øhav. Antikvariske studier 6
- Skaarup, J. 1984: Tiles and Coastal Trade. Journal of Danish
Archaeology 3
- Skaarup, J. Grøn, O. 1991: Den våde grav. Skalk 1991, nr. 1
- Skaarup, J. 1993: Submarine boplads. Da klinger i muld ... 25 års
arkæologi i Danmark
- Sørensen, H. 1996: Spodsbjerg – en yngre stenalder boplads på
Langeland. Meddelelser fra Langelands Museum

En fangstplads fra dolktiden ved Helnæs Bugt

af Niels H. Andersen

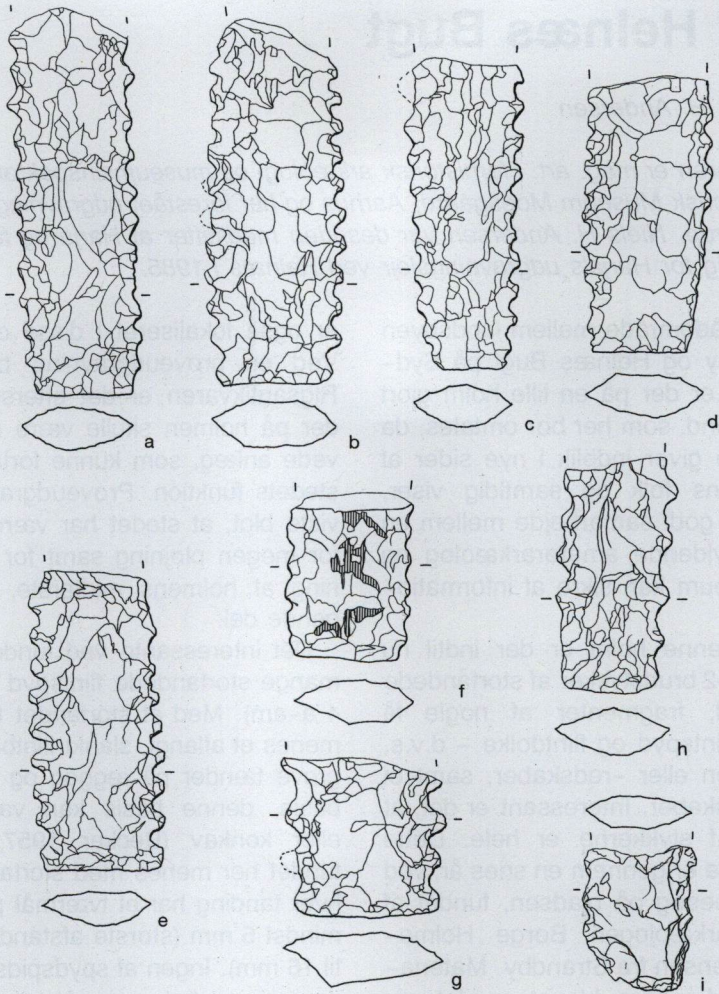
Forfatteren er mag. art. i forhistorisk arkæologi og museumsinspektør ved Forhistorisk Museum Moesgaard, Aarhus og har forestået udgravningerne ved Sarup. Niels H. Andersen var desuden medstifter af Harja og fagligt ansvarlig for Harja's udgravningslejr ved Helnæs i 1985.

I et vådområde mellem landsbyen Strandby og Helnæs Bugt på Sydvestfyn er der på en lille holm gjort nogle fund, som her bør omtales, da fundene giver indblik i nye sider af dolktidens folk og samtidig viser, hvad et godt samarbejde mellem en pligtopfyldende amatørarkæolog og et museum kan sikre af informationer.

På denne holm er der indtil nu fundet 42 brudstykker af stortandede flintspyd, fragmenter af nogle få andre flintspyd og flintdolke – d.v.s. stikvåben eller –redskaber, samt et par redskaber. Interessant er det, at ingen af stykkerne er hele. Dette materiale er gennem en snes år, ved talrige besøg på pladsen, fundet af amatørarkæologen Børge Holme-gaard Jensen fra Strandby. Materialet er ikke bare blevet samlet op, men dets placering er også blevet indmålt, hvad der forhøjer dets videnskabelige værdi. Den omhyggelige indmåling af fundene har vist, at de mange fragmenterede redskaber især er fundet på den ca. 60 x 80 m store holms skrå skrænter ned til vådområderne. Spor af ildsteder

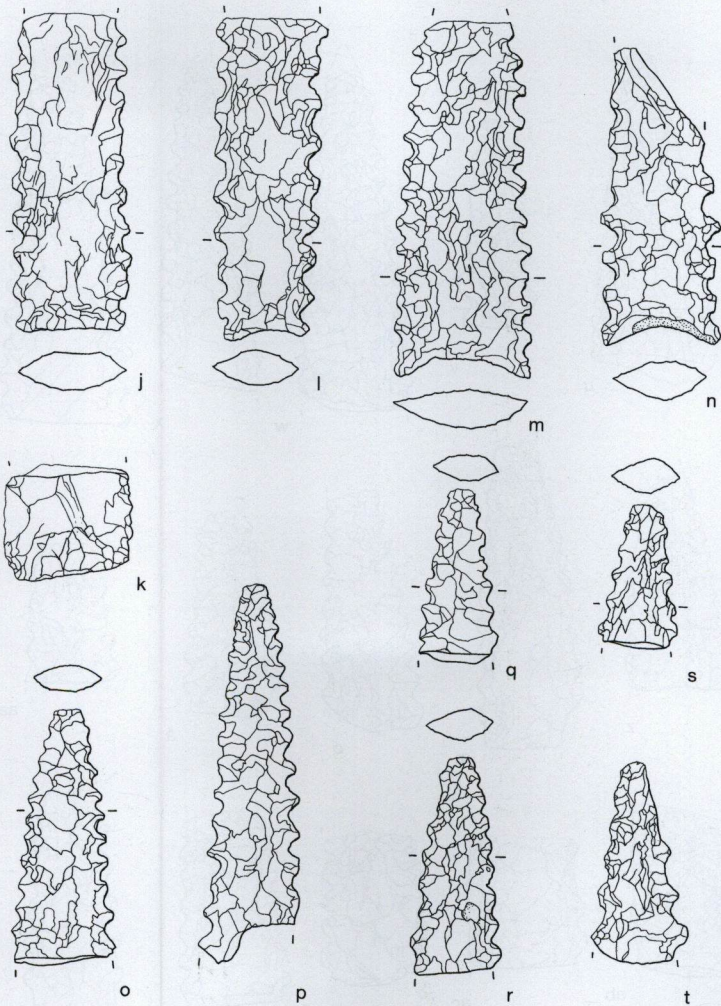
er også lokaliseret i disse områder. Ved en prøveudgravning betalt af Rigsantikvaren er det eftersøgt, om der på holmen skulle være nedgravede anlæg, som kunne fortælle om stedets funktion. Prøveudgravningen viste blot, at stedet har været udsat for megen pløjning samt for udjævning af holmens midterste, højtliggende del.

Det interessante ved fundet er de mange stortandede flintspyd (fig. 1 – 4 a–am). Med et stortandet flintspyd menes et aflangt, slankt flintblad med grove tænder på æggen og en tynd basis, denne basis kan være lige eller konkav (Becker 1957:207). I fundet her menes med stortandet, at hver tanding har et tværmål på mindst 5 mm (største afstand er målt til 16 mm). Ingen af spydspidserne er som nævnt hele, men i materialet er repræsenteret stykker af basis, af spidsen og derimellem. Fjorten af stykkerne (fig. 1 og 2 a–n) er af basis (de er mellem 3,7 og 10,2 cm lange), otte stykker er af spidsen (fig. 2 og 3 o–v) (de er mellem 3,7 og 10,2 cm lange), og sytten stykker er fra midterdelen (længde mellem 3,4 og 11,3

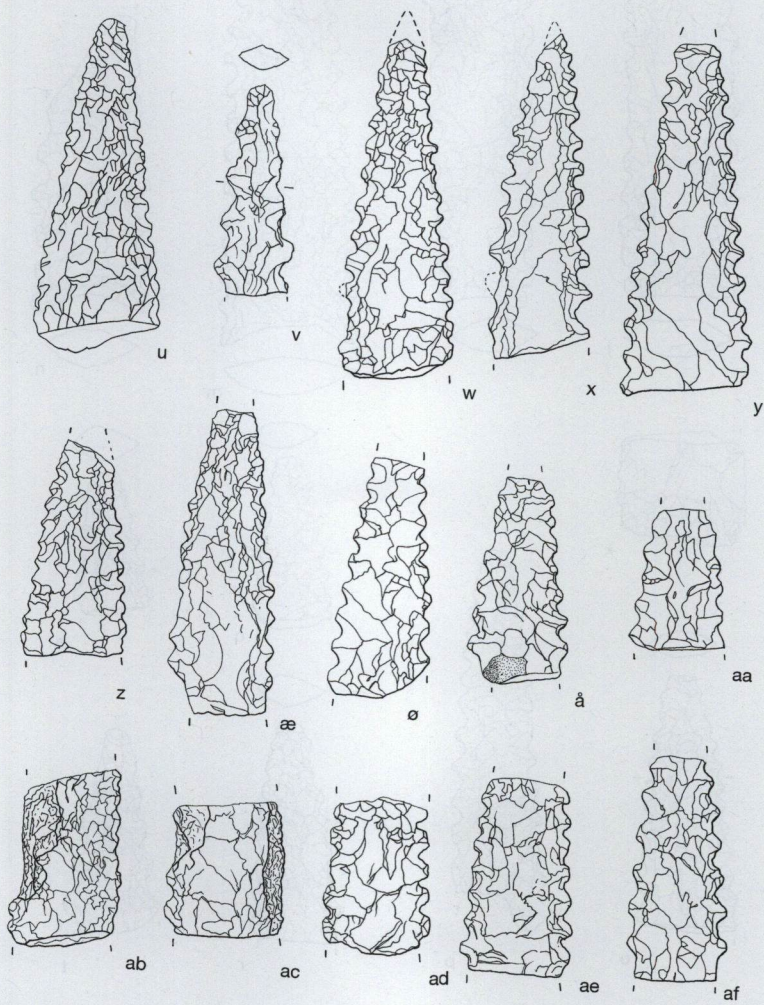

Figur 1 - 5 Afbildninger af de indtil 1995 fundne stortandede flintspyd fra den lille holm ved Strandby. Afbildet i 1:2. Tegnet af Louise Hilmer, Forhistorisk Museum, Moesgård.

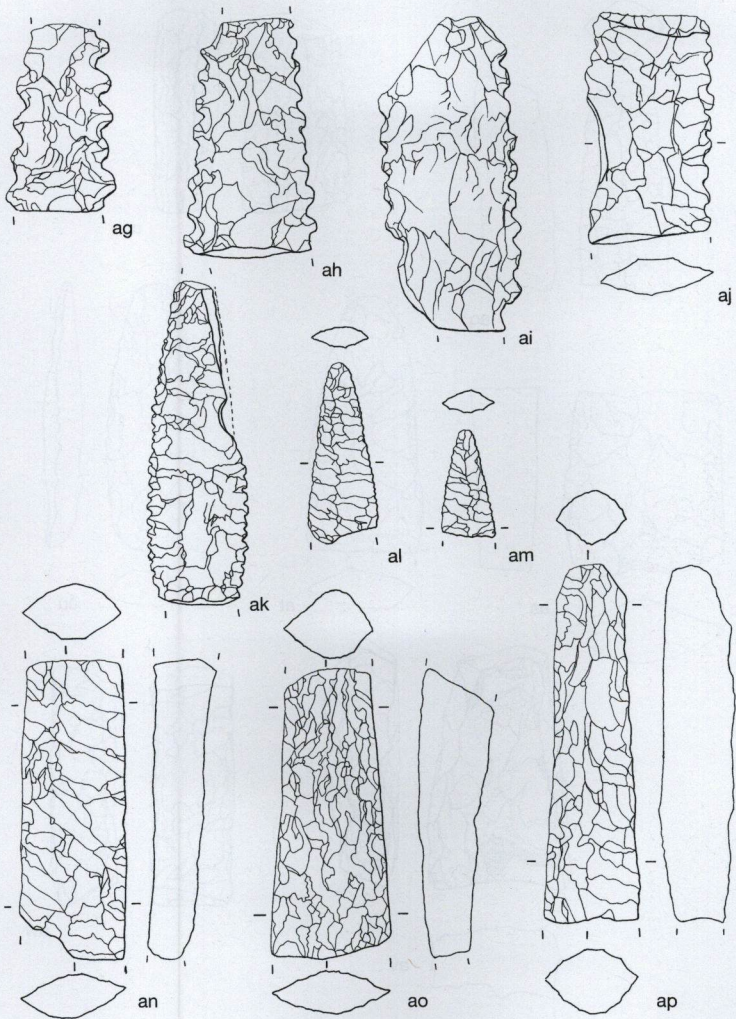
Figur 1 a - i

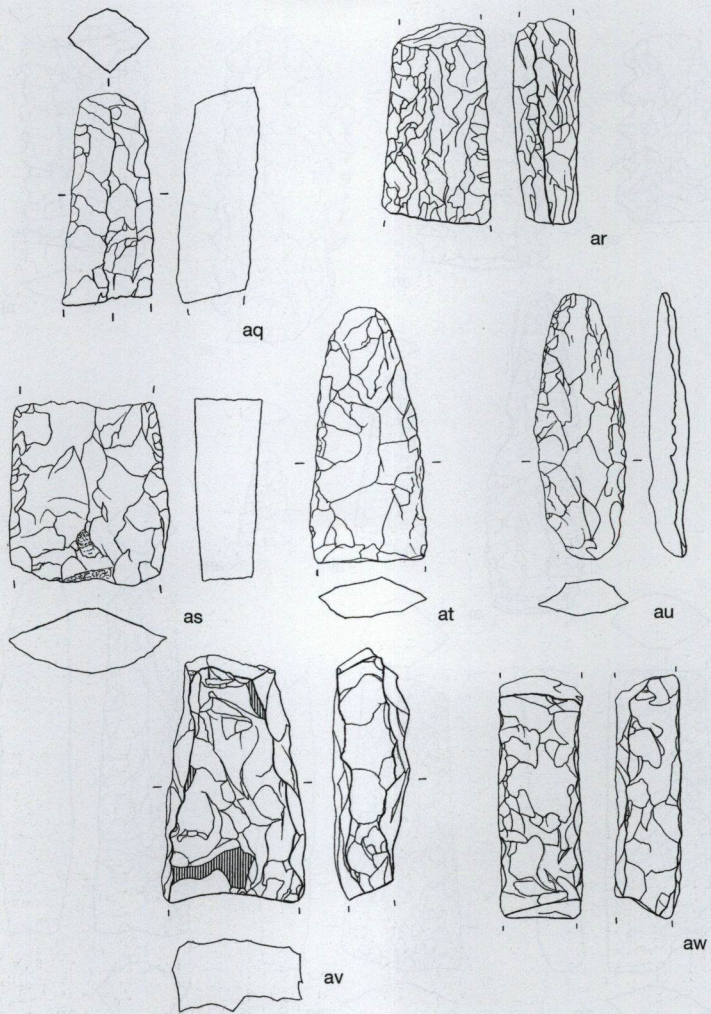
Figur 2 j - t

Figur 3 u - af

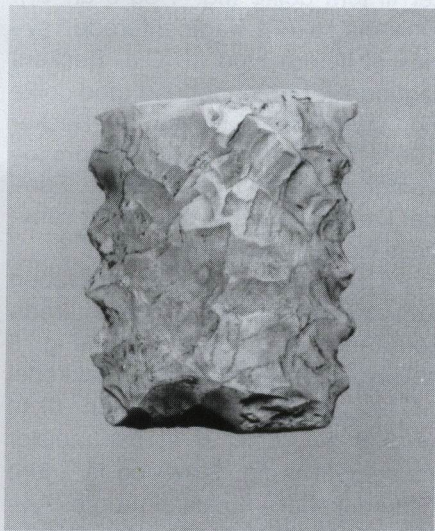
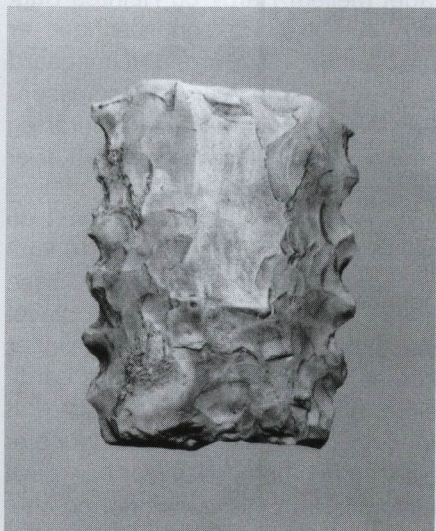
Figur 4 ag - ap

Figur 5 aq - aw

cm) (Fig. 3 og 4 w-aj). Bredde ved basis varierer mellem 1,7 og 3,8 cm. Elleve af basisstykkerne (fig. 1 og 2 a-k) har lige basis, og tre (fig. 2 l-n) har konkav basis. Hvor spidsen er bevaret, viser den sig som en ca. 7 mm bred, fint retoucheret æg og ikke som en syleformet spids (Fig. 2 og 3 o-v). Stykkerne er i tværsnit ovale og har en tykkelse på op til 1,5 cm. Teknisk er de fremstillet ved fladhugningsteknik (Vang Petersen - 1993: 37 og 136), men i modsætning til andre pile- og spydspidser fra dolktiden synes de her omtalte

stykker at være fremstillet i en grovere teknik (se f.eks. de finere tilhuggede stykker på fig. 4 ak-am). Interessant er stykket fig. 1 f, hvis ene side har været slebet, før man aftrykkede de fine flintspåner (se fig. 6). På det samme stykke ses også glos opstået ved stykkets fæstning i et skaft (H.J. Jensen 1994:43). Fem stykker (tre af basis og to mellemstykker) er ildskørnede. Det er ikke muligt at sammenføje nogle af brudstykkerne, så man må formode, at dele af stykkerne er bragt bort fra pladsen. De stortandede flintspyd er tidligere ble-

Figur 6. Detalje af det stortandede flintspyd på figur 1 f. Man ser her på den ene side spor efter slibning før den endelige fladehugning og på den anden side spor efter skæftning. Fotograferet på Fotoatelieret på Moesgård af Preben Delholm og Kirsten Mengel.

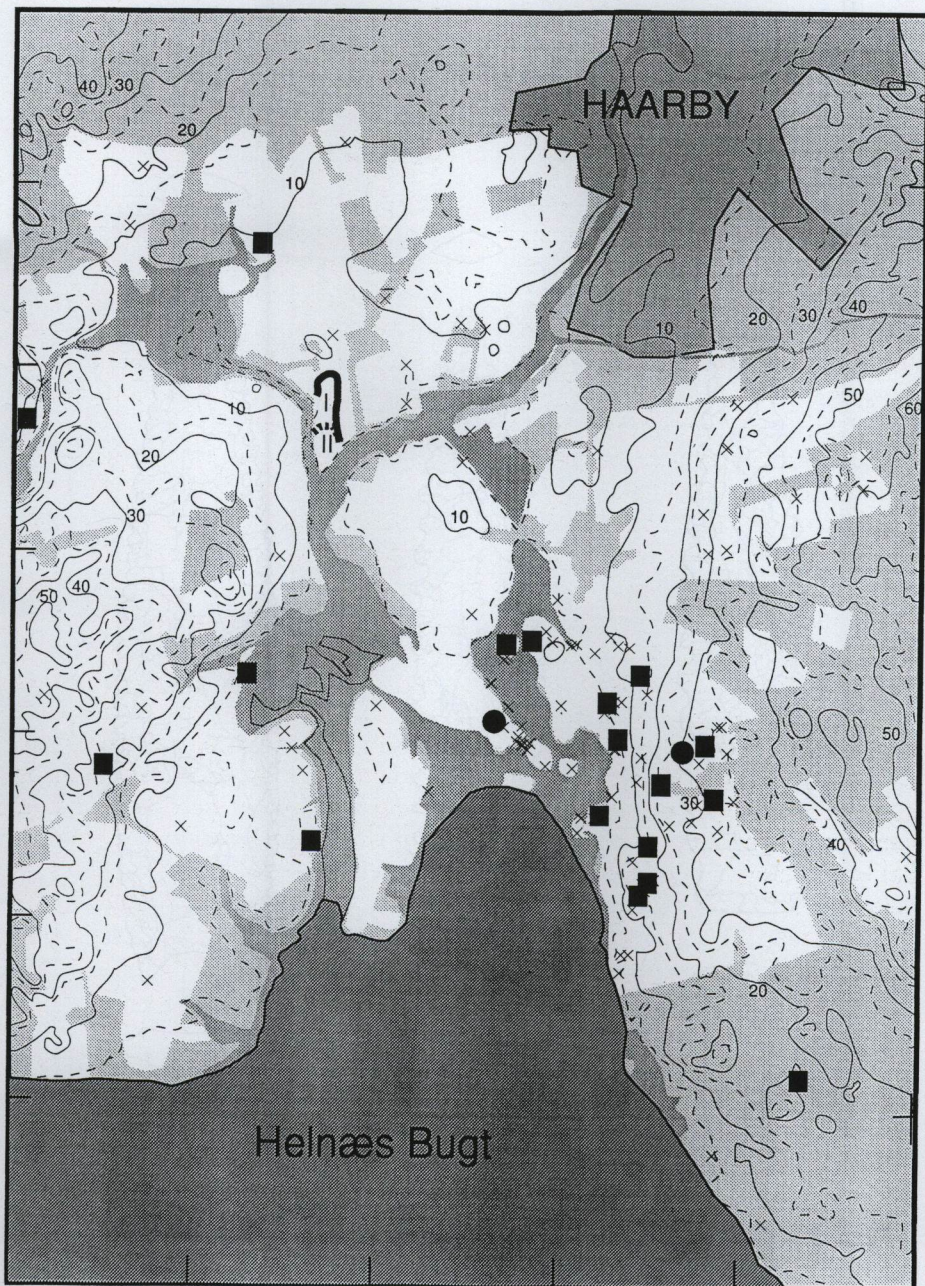
vet grundigt beskrevet af professor C.J.Becker (Becker 1957). Det ses af hans gennemgang, at stykkerne især er udbredt i den sydlige del af landet samt i Slesvig-Holsten, d.v.s. i området omkring Østersøen. Heldige fund af spydspidsen sammen med flintdolke viser, at de er fundet sammen med type III-dolke (Lomborg 1973: 47-51), der dateres til den midterste del af dolktid, d.v.s. ca. 2.000 f. Kr.

Foruden den store mængde af stortandede flintspyd er der på holmen fundet dele af et fintandet flintspyd (fig. 4 nr. ak), to spidser (fig. 4 al-am), der nok har tilhørt smalle, trekantede spyd (Vang Petersen 1993: 136-137 nr. 237) samt skæfter til fem dolke (fig. 4 og 5 an-ar). Dolkene, skønt fragmenterede, synes at tilhøre type III. C.J. Beckers iagttagelser fra depotfund med dolke og stortandede flintspyd (Becker 1957: 211-216) indeholdt, som ovenfor set, også type III-dolke. Fundet kan formodes at udgøre et samtidigt hele.

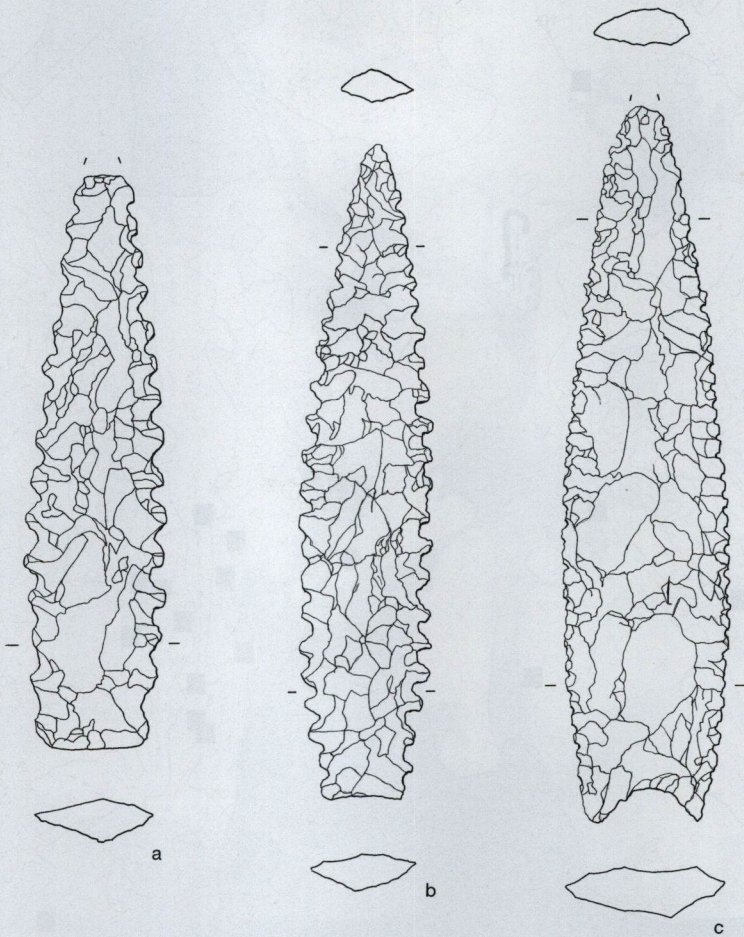
På holmen er foruden stikvåben kun fundet et par fragmenterede redskaber af langoval form (Fig. 5 at-au), den rektangulære nakkedel af en bredægget, hulsleben økse (Fig. 5 av), dele af et par mejsler (eksempelvis fig. 5 aw) og få andre flintredskaber - f.eks. skrabere. Andet materiale efter bopladsvirksomhed, der her kunne vise sig som flere typer af fragmenterede redskaber, flintaffald fra fladehugning, lerkarskår m.m. er ikke lokaliseret på holmen.

Materialet på pladsen ses at være meget specielt med de mange ødelagte stikredskaber. Pladsens beliggenhed på en holm i et vådområde med adgang til Helnæs Bugt gør det nærliggende at tolke pladsen som et sted, hvor man i dolktiden har stukket i et eller andet, som så er bragt bort. Med erindring om de mange marsvin ved sydvestfynske kyster kunne man måske forestille sig, at holmen var et sted, hvor man har haft fangstplads for marsvinefangst.

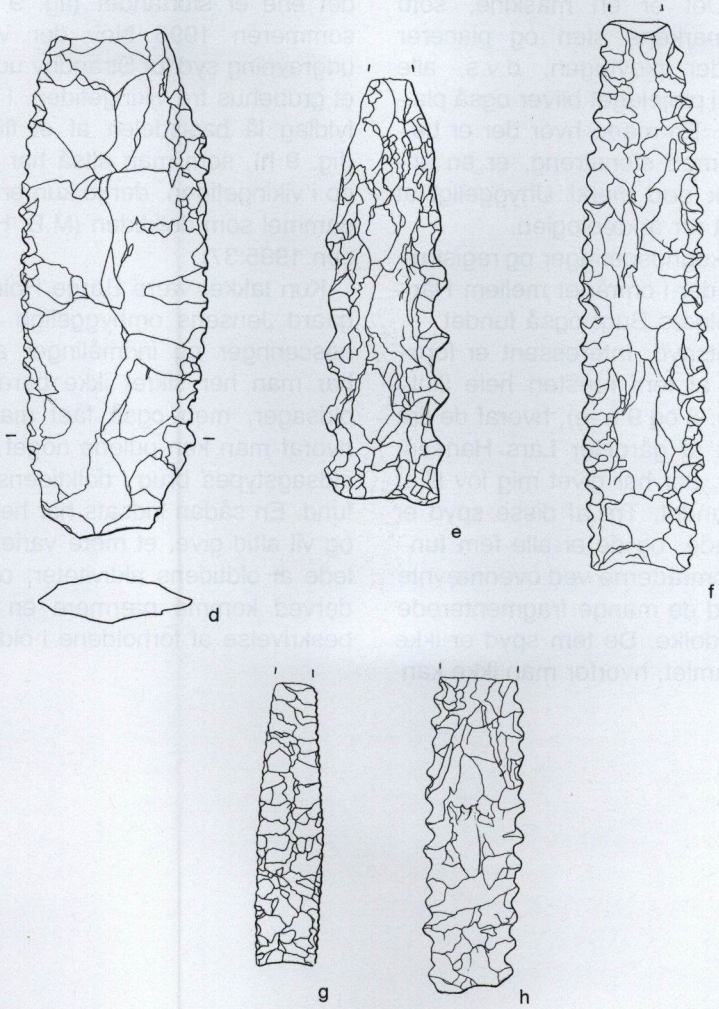
I forbindelse med studierne af yngre stenalders bebyggelse omkring Saruppladsen har Forhistorisk Museum, Moesgård i samarbejde med Fyns Oldtid, Hollufgård foretaget intensive rekognosceringer af området mellem Hårby og Helnæs Bugt (fig. 7). Disse rekognosceringer er især udført af Børge Holmegaard Jensen og Arne Aakær Rasmussen. Rekognosceringerne er sket forår og efterår ved, at tilgængelige marker er gennemvandret med ca. 5 meters afstand. Arbejdet har stået på i de sidste fem år, hvor mere end 10 km² er gennemvandret. Foruden disse markvandring er skovene blevet rekognosceret, og oldsagssamlinger hos amatørarkæologer og hos gård ejere er ligeledes blevet registreret med oplysninger om, hvor fundene er gjort m.m. Dette arbejde har givet materiale fra mange perioder og ofte et meget velbevaret materiale. For flere af markerne har det været den sidste mulighed for at foretage rekognosceringer, da det intensive landbrug i de milde og tørre egne omkring Hårby Å har medført, at om-

Figur 7. Området mellem Hårby og Helnæs Bugt som er blevet rekognosceret (markeret med hvidt). På kortet ses stederne for bopladser (firkant), grave (cirkel) og enkeltfund (kryds).

Figur 8 - 9 Afbildning af flintspyd registreret fra området omkring Strandby. Afbildet i 1:2. Tegnet af Louise Hilmer, Forhistorisk Museum, Moesgård.
Figur 8 a - c

Figur 9 d - h

råderne pløjes meget dybt (løs og let jord til porrer, gulerødder, løg, kartofler m.m.), ligesom man de sidste par år er begyndt at bruge stenstreng. Det er en maskine, som samler markens sten og placerer dem under plovfugen, d.v.s. alle oldsager i pløjelaget bliver også placeret her. En mark, hvor der er arbejdet med stenstreng, er en arkæologisk død mark! Uhyggeligt at tænke på for arkæologien.

Ved rekognosceringer og registreringer er der i området mellem Hårby og Helnæs Bugt også fundet nogle flintspyd. Interessant er forekomsten af fem næsten hele flintspyd (Fig. 8 og 9 a-e), hvoraf de fire er fundet af gårdejer Lars Hansen, Strandby, der har givet mig lov til at nævne fundet. Tre af disse spyd er stortandede, og de er alle fem fundet i vådområderne ved ovennævnte holm med de mange fragmenterede spyd og dolke. De fem spyd er ikke fundet samlet, hvorfor man ikke kan

vide, om der er tale om depot/offerfund, eller om der er tale om stykker tabt under jagt. På formodede bopladser er fundet to flintspyd, hvoraf det ene er stortandet (fig. 9 f-g). I sommeren 1995 blev der ved en udgravning syd for Strandby udgravet et grubehus fra vikingetiden. I husets fyldlag lå basisdelen af et flintspyd (fig. 9 h), som man altså har samlet op i vikingetiden, der jo kun er 1/4 så gammel som dolktiden (M.B. Henriksen 1995:37).

Kun takket være Børge Holme-gaard Jensens omhyggelige rekognosceringer og indmålinger af fund har man her sikret ikke bare nogle oldsager, men også fået materiale, hvoraf man kan udlede noget om en oldsagstypes brug i dolktidens samfund. En sådan indsats har her givet, og vil altid give, et mere varieret billede af oldtidens aktiviteter, og vi vil derved komme nærmere en nøjere beskrivelse af forholdene i oldtiden.

LITTERATUR

- Becker, C.J. De stortandede flintspyd og deres alder
Aarbøger for Nordisk Oldtidskyndighed og Historie,
1956, pp 205–220, Kbh. 1957
- Henriksen, M.B. Vikinger ved Helnæsbugten
Fynboer og Arkæologi, Odense 1995
- Jensen, H.J. Flint tools and plant working, Århus 1994
- Lomborg, E. Die Flintdolche Dänemarks, Kbh. 1973
- Petersen, P.V. Flint fra Danmarks Oldtid, Kbh. 1993

60 år

af Jørgen Holm

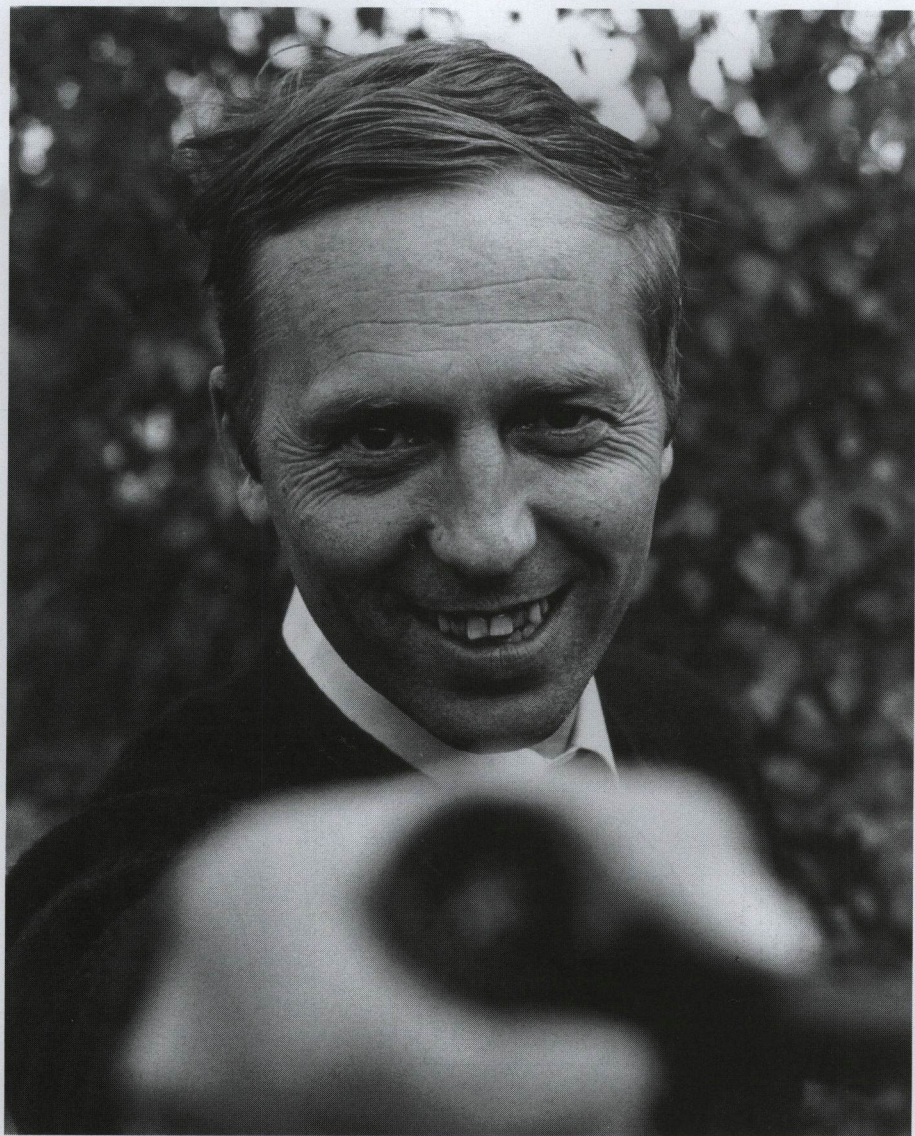
Han spiller hæderligt på Hammond-orgel. Og han skriver selv musik og tekst så godt, at det udkommer på CD – sunget af selveste Poul Reichardt. Hvem kender f.eks. ikke "Kukkeren fra Æbelø"? Han er også på andre måder ferm på fingrene, forbedrer og udbygger sit hus, restaurerer gamle hestevogne, laver kæmpeparasoller og rykker til undsætning med små, praktiske opfindelser, hvis familie og venner ikke selv kan finde ud af det. Han undersøger stenalderboplads, dysser, jættestuer og jernaldergrave, skriver artikler, både videnskabelige og populære. Han er gået ud af den stråttækte og overlader det til andre, mere tungnemme at tilbringe 10 år på universitetet for at tilkæmpe sig en nogenlunde sammenlignelig viden. Han stifter en amatørarkæologisk forening, "Harja", bliver formand, æresmedlem. Han bliver museumsleder, først en tredjedel, så halvt – og endelig på fuld tid. Han tager sig ustandselig en smøg eller bakker med et uudgrundeligt smil på piben. Han synes at være i konstant godt humør, i harmoni med sig selv og omgivelserne – altid den samme.

Og så har han forøvrigt, jeg var lige ved at glemme det, i årtier – af nødvendighed og med venstre hånd – bragt breve og pakker ud til folk

Ja, han hedder Anders Jæger, og han har afpasset det så nøje, at han bliver 60 år samtidig med, at "Harja" kan holde sit 25 års jubilæum. Anders har været af uvurderlig betydning for amatørarkæologien, ikke blot på Fyn, hvor han bl.a. var med til at starte de første udgravningslejr, men også i landssammenhæng. Det var derfor fuldt fortjent, at han i 1993 af "Sammenslutningen af Danske Amatørarkæologer" (SDA) blev udnævnt til årets arkæolog.

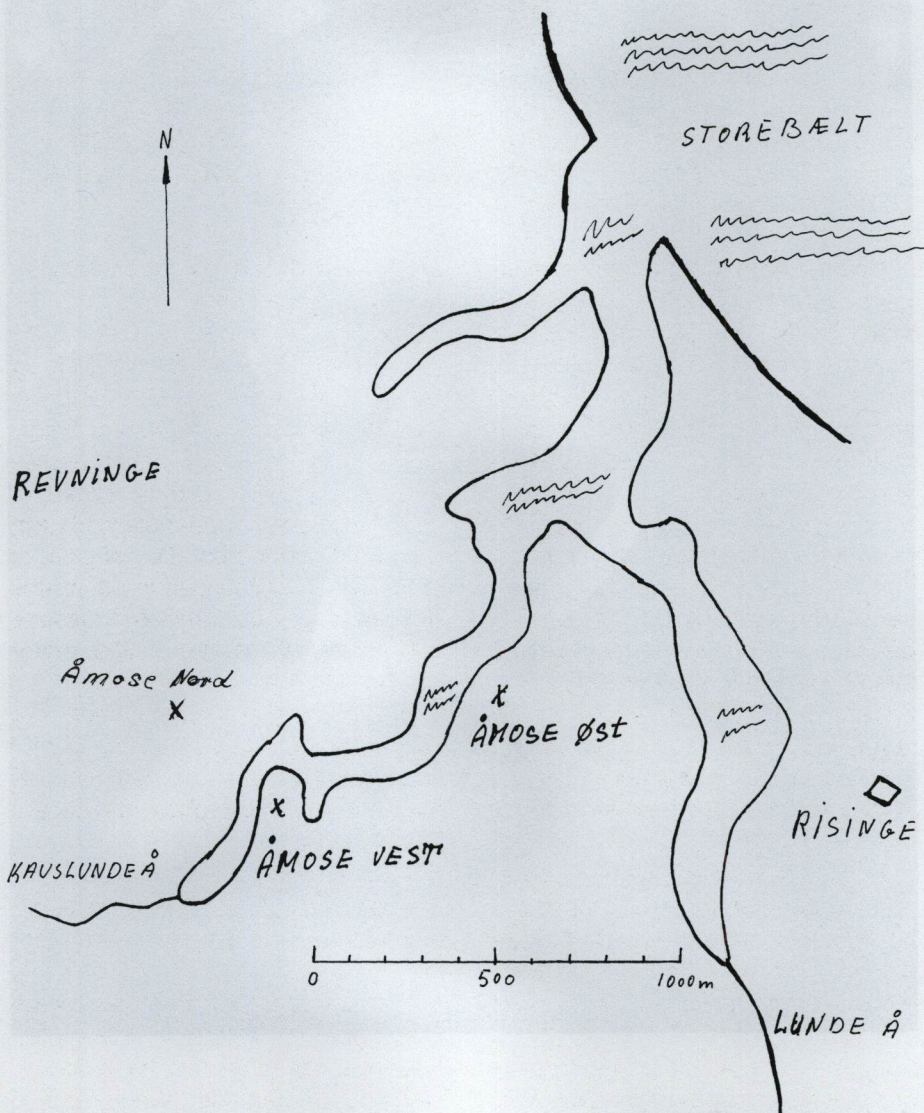
Jeg mødte ham første gang i 1970. Sammen med Niels H. Andersen og Flemming Rieck besøgte jeg familien Jæger i Bogense, hvor Anders viste sine sten frem, og hvor "mor Else" tog os under kærlig kaffebehandling.

Sammen med Anders udgravede vi 1970–71 Bro I – en boplads fra den ca.13.000 år gamle Brommekultur, som Anders nogle år forinden havde fundet under et af sine svinkeærinder som postbud. Det var en hel lille sensation, den første, sikre rensdyrjægerboplads vest for Storebælt. Vi gravede og gravede, udstyret med ens tophuer i den bidende forårskulde, men vi fik også tid til at hygge os. Hver gang jeg får en Gammel Dansk, fremkalder den havudsigten fra klinten nord for Bro I. Og billedet af naturtalentet, universalgeniet og vennen Anders Jæger.

Anders Jæger (Foto: Jørgen Holm)

Foto: Jørgen Holm. Anders Jæger er en af de mest kendte danske forfattere. Han har skrevet mange bøger om livet og naturen. I denne bog fortæller han om sin egen rejse til Arktis og de oplevelser, han har haft der. Bogen er en del af serien 'Rejser og oplevelser' og er udgivet af Forlaget Aschehoug.

Figur 1. Kort over Åmose-bopladsernes beliggenhed, som området formodentlig så ud i stenalderen. Tegning: Else Mikkelsen

Åmose

- to bopladser fra bondestenalderen

af Aksel Andersen og Else Mikkelsen

Begge forfattere er både medlemmer af Harja og Ullerslev Arkæologigruppe. Gruppen består af nogle meget aktive medlemmer, som i mange år har haft et godt samarbejde med museerne.

Navnet Åmose lyder spændende i enhver amatørarkæologs øren, men det var nu ikke det, der var årsag til fundet af to bopladser fra bondestenalderen på gården Åmose's marker. Det var derimod en vandringsmand. For nok samlede vandringsmanden på stenøkser, men han kendte på det tidspunkt intet til arkæologi som sådan.

Det var for at få en naturoplevelse, at han juledag 1970 gik en tur i det smukke morænelandskab med svagt udviklede bakkerygge, der følger isens bevægelsesretning, langs Lunde Å ud til dens udløb i Kauslunde Å og fulgte denne et stykke op mod udspringet i Flødstrup Sø.

Da han passerede gården Åmose's østlige marker, lagde han mærke til en masse afslag af flint og samlede en del skrabere op tillige med en økse. Bopladsen "Åmose Øst" var fundet.

Denne boplads er beliggende tre meter over havet med en afstand af 1000 meter til Storebælt på en nord-vestvendt skråning ned mod åen. Pladsens udbredelse er ca. 100

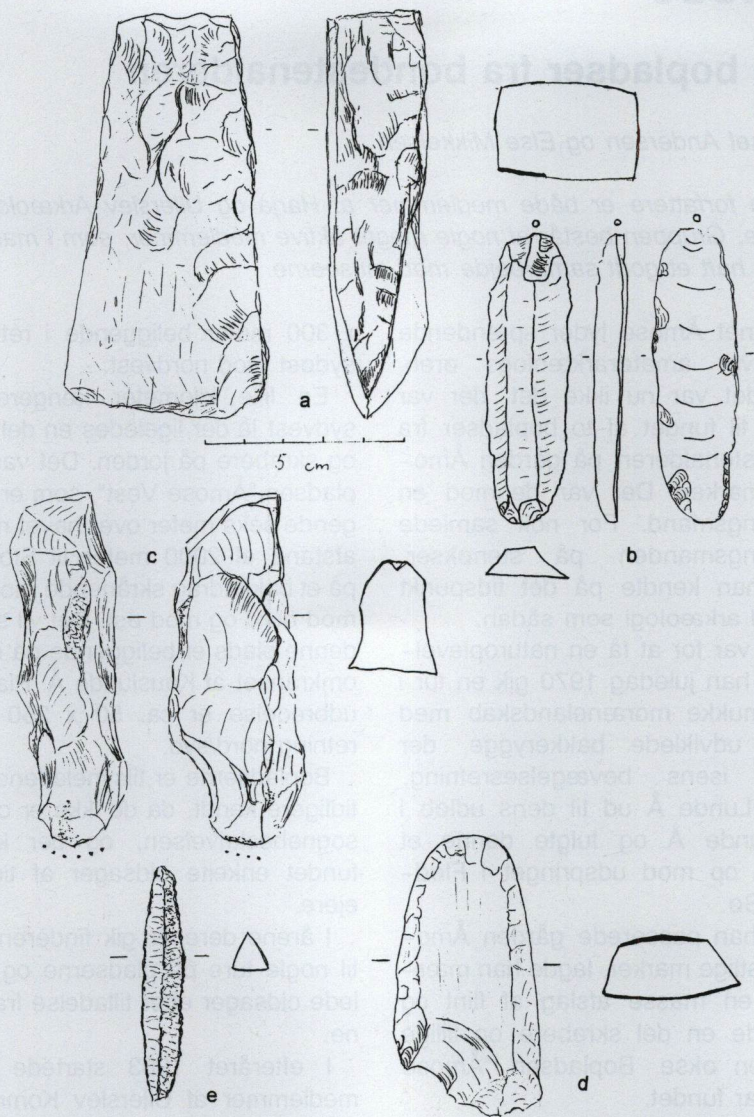
x 300 meter beliggende i retningen sydøst mod nordvest.

En lille kilometer længere mod sydvest lå der ligeledes en del afslag og skrabere på jorden. Det var bopladsen "Åmose Vest", som er beliggende seks meter over havet med en afstand af 2000 meter til Storebælt på et bakkedrag skrånende mod vest, mod nord og mod øst. Det vil sige, at denne plads er beliggende på et næs omkranset af Kauslunde Å. Pladsens udbredelse er ca. 50 x 250 meter retning nord/syd.

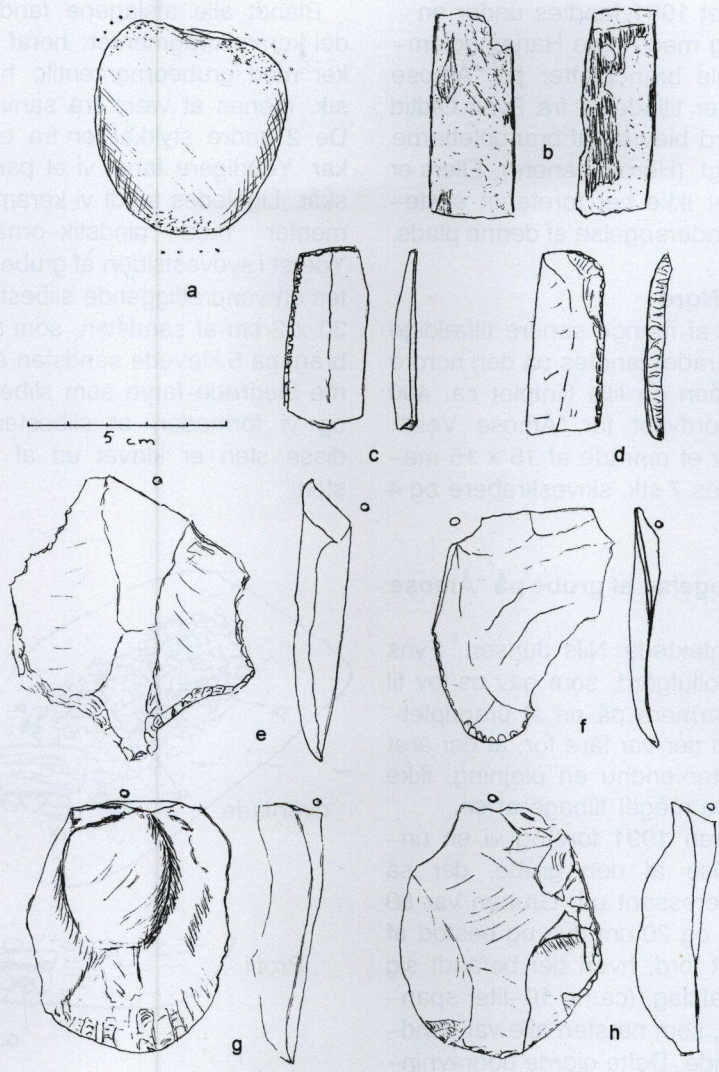
Bopladserne er tilsyneladende ikke tidligere kendt, da de ikke er omtalt i sognebeskrivelsen, og der kun er fundet enkelte oldsager af tidligere ejere.

I årene derefter gik finderens af og til nogle ture på pladserne og samlede oldsager efter tilladelse fra ejerne.

I efteråret 1983 startede nogle medlemmer af Ullerslev Kommunes Lokalhistoriske Forening en arkæologigruppe. Gruppens første større arrangement var at rekognoscere "Åmose Vest". Der er ikke foretaget anden systematisk undersøgelse af

Figur 2. Løsfund fra Åmose Øst. a) opskærpet tyknakket økse, b) ildsten, c) slank knusesten, d) nakkeende fra spidsnakket økse, e) tresidet pil (D2-pil). Tegninger: Else Mikkelsen.

Figur 3. Løsfund fra grube Åmose Øst. a) slagsten, b) fragment af slebet ildskørnet mejsel, c-d) flækkesegl evt. fra samme stykke, e) skivebor (-spids), f) skraber, g-h) skiveskrabere. Tegninger: Else Mikkelsen.

pladsen.

I foråret 1991 fandtes under en rundgang med nogle Harjamedlemmer nogle brandpletter på "Åmose Øst". Efter tilladelse fra Fyns Oldtid Hollufgård blev en af brandpletterne undersøgt. (Herom senere). Ellers er der heller ikke her foretaget systematisk undersøgelse af denne plads.

Åmose Nord

På en af mange senere tilfældige ture i området fandtes på den nordre side af åen en lille flintplet ca. 400 meter nordvest for "Åmose Vest". Inden for et område af 15 x 15 meter fandtes 7 stk. skiveskrabere og 4 afslag.

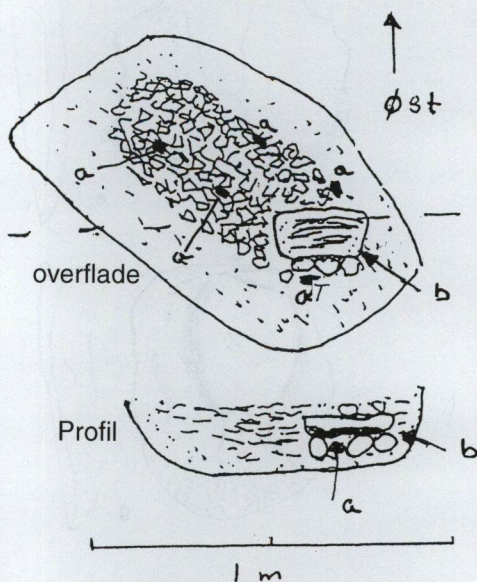
Undersøgelse af grube på "Åmose Øst"

Vi kontaktede Nils Jensen, Fyns Oldtid Hollufgård, som gav os lov til at se nærmere på en af brandpletterne, da der var fare for, at der året efter, efter endnu en pløjning, ikke ville være meget tilbage at se.

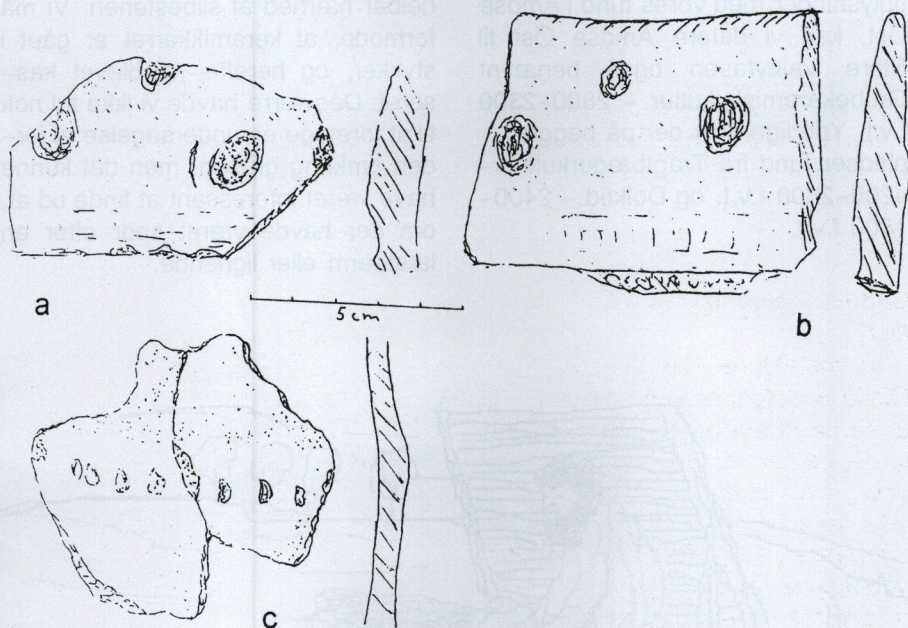
I påsken 1991 foretog vi en undersøgelse af den grube, der så mest interessant ud. Gruben var 80 x 50 cm og 20 cm dyb og bestod af askefyldt jord, hvori der befandt sig utallige afslag, (ca. to 10-liter spandefulde), som næsten alle var vandretliggende. Dette gjorde udgravningen vanskelig, da disse afslag er meget skarpe. 17 stk. af disse afslag er med slibespor. Yderligere fandt vi i affaldsdyngen 1 slagsten, 3 skraber, 2 flække-knive, 1 skivebor, fragment af 1 ildskørnet mejsel sle-

bet på alle sider.

Blandt alle afslagene fandt vi en del keramikfragmenter, heraf 5 stykker med grubeornamentik, hvoraf 3 stk. menes at være fra samme kar. De 2 andre stykker er fra et andet kar. Yderligere fandt vi et par bundskår. Ligeledes fandt vi keramikfragmenter med pindstik-ornamentik. Yderst i sydvestsiden af gruben fandtes en vandretliggende slibesten 18 x 30 x 2 cm af sandsten, som var anbragt på 5 kløvede sandsten af samme bleggrøde farve som slibestenen, og vi formoder, at slibestenen og disse sten er kløvet ud af samme sten.

Figur 4. Tegning over grube fra Åmose Øst. a) slibesten, b) keramikskår
Tegning: Else Mikkelsen

Figur 5. Fund fra grube fra Åmose Øst. a) keramikfragment m. grube-ornamentik og fure, b) randskår m. grube-ornamentik og fure, c) keramikfragment m. pindstik-ornamentik.

Tegninger: Else Mikkelsen.

Datering

Ud over at have draget sammenligninger med Karsten Davidsen: "The final TRB Culture in Denmark", 1978, og efter at have læst en beretning (tilsendt af Jane Kjærgaard) i Harja 1985 om en undersøgelse af en lignende plads foretaget i 1983 på en lille holm på Dræby Fed, kaldet Kolsø, og sammenlignet disse oplysninger med vores fund i Åmose Øst, kan vi datere Åmose Øst til Store Valbyfasen også benævnt Grubekeramisk kultur - 2800-2300 f.v.t. Yderligere er der på begge pladser fund fra Tragtbægerkultur - 4200-2800 f.v.t. og Dolktid - 2400-1800 f.v.t.

Flintsmedens værksted

Vi forestiller os flintesmeden siddende ved sit arbejde, da det er helt tydeligt, at slibestenen har været anvendt der, hvor den blev fundet. Det var bemærkelsesværdigt, at den lå så godt tilpas for, at en højrehåndet person straks kunne sætte sig ned og slibe et redskab.

De fundne keramikskår lå i umiddelbar nærhed af slibestenen. Vi må formode, at keramikkarret er gået i stykker, og herefter er blevet kasseret. Desværre havde vi ikke tid nok til at foretage en undersøgelse af jorden omkring gruben, men det kunne have været interessant at finde ud af, om der havde været spor efter en læskærm eller lignende.

Løsfundne redskaber fra Åmose Øst og Vest

Redskabstype	Åmose Øst	Åmose Vest
Spidsnakket økse	1	0
Tyknakket økse	21	2
Tyndnakket økse	6	0
Skafthuløkse	1	0
Forarbejde økse	10	0
Forarbejde mejsel	4	0
Fragment mejsel	5	4
Enkeltgravspil	1	0
Forarb. til enkeltgravspil	5	0
Flække	67	18
Rygflække	2	0
Flækkeblok	1	1
Knude	6	0
Knusesten	10	1
skiveskraber	336	53
Flækkeskraber	6	5
Flækkekniv	16	5
Spånkniv	7	7
Spånbor	14	3
Skivebor	5	8
Kærnebor	6	4
Ildsten	2	0
Fragm. fladehugget redskab	3	0
Forarb. fladehugget redskab	10	0
Forarb. diverse redskaber	9	0
Fragment af slibesten	1	0
Segl	4	0
Afslag	mange	mange

LITTERATUR

- Karsten Davidsen: The final TRB Culture in Denmark 1978
 Jane Kjærgaard i Harja 1985: Kolsø en boplads fra yngre stenalder
 Politiken: Jeg ser på oldsager
 Politiken: Arkæologi Leksikon
 Peter Vang Petersen: Flint fra Danmarks Oldtid

Mod nye horisonter

af Eigil Nikolajsen

Forfatteren har været med lige fra Harja's start og efter kort tid med "et ben i hver lejr", dels som amatørarkæologen og dels som ansat på Fyens Stiftsmuseum som kontaktperson mellem amatørerne og museet. Eigil Nikolajsen er nu museumsassistent ved Kerteminde Museum, men er fortsat primus motor i en række amatørprojekter både lokalt, nationalt og internationalt.

Det var en begivenhed inden for tysk amatørarkæologi den dag for 25 år siden, da HARJA blev stiftet! Arkæologiinteresserede fik hermed et mødested og et talerør. Fra at have dyrket arkæologien som individualister bragte HARJA dem ind i en slags "folkelig arkæologisk bevægelse", der på den tid også tog fart andre steder i landet. Foreningsdannelsen betød samtidig, at der, ud over de aktive amatørarkæologer, straks blev sat gang i en mængde andre folk, der syntes, at det her var spændende og med liv og sjæl gik til de arrangerede foredragsaftener, fyldte bussen op på arkæologituren, "fik jord under neglene" sammen med veteraner og fagfolk og hengivent læste foreningsbladet.

Vi skal ikke her se på, hvad der var igangværende for udviklingen, men konstatere, at den fandt sted – og at den folkelige, arkæologiske bevægelse er kommet for at blive i forhåbentlig mange år endnu...

Hvad fremtiden bringer, ved vi af

gode grunde ikke, men ved at se lidt på udviklingstendenserne kan man godt gøre sig nogle tanker om, hvor det fører henad.

Jeg vil godt se lidt nærmere på en bestemt tendens, som jeg i omkring 10 år har fulgt på nærmeste hold. Det hele tager sin begyndelse i og med, at foreningen stiftes. I vort tilfælde hedder den HARJA, men det kunne være en hvilken som helst forening hvor som helst i landet. Det væsentlige er, at nogle mennesker med fælles interesse har fået lyst til at være sammen i et forpligtende fællesskab – og tager konsekvensen af det. Når fællesskabet fungerer godt, og foreningslivet blomstrer, – og det må vi da håbe, det gør! – opstår der glimtvis et fænomen, der rykker i foreningens fundament. En indre drift ligesom trækker foreningen henimod større fællesskaber, hvis de vel at mærke findes. Ellers må de skabes!

Det foregår ikke sådan, at foreningens medlemmer pludselig tænker og føler, at de absolut bør drage videre ind i større og større fæl-

lesskaber. For de fleste er den hjemlige og overskuelige verden helt tilfredsstillende. Men i enhver flok er der nogle urolige hoveder, for hvem det hjemlige ikke er nok. De hæver blikket og ser sig omkring i den store verden og får udlængsel. Og de vil ha' de andre med! Selv kalder de sig for folk med visioner og intentioner. De andre kan finde på at kalde dem for idealister med flyvske ideer og manglende jordforbindelse. Personligt står jeg med et ben i hver lejr. Jeg føler mig helt overbevist om, at *grundlaget* for den amatørarkæologiske bevægelse befinder sig i lokalområdet, hvor den enkelte udøver af arkæologien har sin daglige gang, og hvor han og hun føler sig på hjemmebane omgivet af sine elskede fortidsminder og fundsteder. På den anden side findes der flere gode begrundelser for at begive sig i gang med *grænseoverskridende amatørarkæologi* (de to angrebsvinkler udelukker i øvrigt ikke hinanden).

Ser vi først på det rent foreningsmæssige, så vil en udvidelse fra lokal- og regionalniveau til et nationalt og internationalt niveau give den amatørarkæologiske bevægelse en større gennemslagskraft i offentligheden og over for myndigheder og det politiske system, når mærkesager og synspunkter skal fremmes. Jeg vil også tro, at den kan bidrage til en afklaring af amatørernes selvforståelse.

Og så til den arkæologiske begrundelse: Den arkæologiske viden-

skab er i sig selv grænseoverskridende. Den søger at anskue tingene i sammenhænge på tværs af moderne grænsedragninger. Lad os tage et eksempel: I Danmark har der været 25.000 – 30.000 megalitgrave (stendysser og jættestuer). De kan godt undersøges isoleret hver for sig, men man får først ordentlig mening i tingene, når de sammenholdes med undersøgelser af lignende monumenter i den øvrige verden.

Det er også sundt at kigge på de andres arkæologiske fortid. Det sætter vore egne ting i perspektiv, så man ser dem tydeligere. Har man f. eks. været på besøg i det svenske, går det rigtig op for én, at tilstedeværelsen af råmateriale flint ikke var nogen selvfølge for en stenalderbefolkning. Nogle få hundrede kilometers afstand kunne blive en verden til forskel på det punkt.

Arkæologiens væsen er at være på rejse i rum og tid. Når vi beskæftiger os med arkæologi, dykker vi ind i en firedimensioneret verden – rum/tiden. Tidsperspektivet er den sikre følgesvend, men ved at tage på visit under fremmede himmelstrøg inddrages rumdimensionen i den personlige oplevelse og erfaring.

På det alment menneskelige plan er der også gevinster at hente ved at dyrke arkæologien på en vis afstand fra den hjemlige arne. Man møder mennesker fra andre lande, sprog- og kulturområder, med hvem man deler et interessefællesskab, og venskabsbånd knyttes. Det kan blive amatørarkæologiens bidrag til den

mellempopulære forståelse og gensidige accept.

Jeg ved ikke, om det er lykkedes mig at overbevise om det indlysende i at være grænseoverskridende arkæolog, men her følger beretningen om, hvordan jeg selv er blevet aktør i den udvikling, som den "organiserede" amatørarkæologi i de seneste år er ved at spore sig ind på. For mit engagement i denne udvikling har HARJA og Fyns Stiftsmuseum (Fyns Oldtid, Hollufgård) spillet en afgørende rolle.

Fra allerførste færd var jeg bl.a. med til at arrangere HARJA's navnkundige, arkæologiske sommerlejre som museets faste mand på pladsen. Fra amatørernes rækker i HARJA var jeg gået hen og blevet professionel som museumsassistent med hovedopgave i at drive den nyoprettede Amatørtjeneste ved Fyns Stiftsmuseum. Det var i 1977, hvor udgravningslejr nr. to også fandt sted ved Arreskov Sø, og hvor den egentlige model for den type lejre, "Harja-modellen", fandt sin ideelle form. Modellen grunder sig som bekendt i en klar tvedeling mellem de to funktioner, som udgøres af henholdsvis *den socialt indrettede teltlejr og den praktiske lejrfunktion*, der styres suverænt af HARJA, og *den arkæologiske udgravning og det dertil knyttede kursus*, hvis ansvar ligger hos museet.

Museets sigte med at gå ind i disse udgravningslejre lå først og fremmest i, at man på denne vis kunne praktisere en meget direkte

og intens form for formidling af den arkæologiske teknik og det arkæologiske kildemateriale. I anden række kom, at man fik undersøgt et arkæologisk objekt. Det var i hvert fald de tanker, vi gjorde os i begyndelsen. Senere er der vist nok sket nogle forskydninger i opfattelsen, men det er en anden historie.

Det må have været i det tidlige forår 1986. Vi, nogle folk fra HARJA's bestyrelse og jeg, havde været i Voldbrokov på Vestfyn for at besigtige den kommende plads for årets udgravningslejr. Jeg kørte i museets bil og havde Erling Bjarnov fra HARJA med som passager. Efter nogle overvejelser buser jeg så ud med det: "Du ved, Odense skal ha' stort tamtam i 88". "Du mener tusindårsjubilæet?" "Hva'eee sku' vi ikke bidrage med en udgravningslejr, der siger spar to til tidligere lejre? En international lejr!". Erling var med øjeblikkelig: "Det lyder som en god ide. Det mener jeg, vi skal!". Han så virkelig perspektiverne.

Således opmuntret gik jeg via museet i gang med at undersøge mulighederne for en international lejr, og snart kunne det første planlægningsmøde finde sted med HARJA's bestyrelse. På et meget tidligt tidspunkt i planlægningsforløbet indså vi, at det ville blive alt for besværligt at arrangere en lejr med deltagere spredt fra hele verden. Det nødvendige kontaktnet fandtes ikke. Derimod skulle det vel ligge inden for mulighedernes grænser at få forbindelse til broderlandene i nord. Dér fandtes i hvert

fald en kontaktmulighed via Odenses venskabsbyer. Det blev derfor besluttet, at lejren ved byens store jubilæum i stedet skulle drejes henimod at være en nordisk lejr efter den velafprøvede "Harja-model" krydret med et par enkelte forbedringer til lejligheden. Den blev navngivet *Nordisk Amatørarkæologisk Udgravningslejr* - forkortet *NAU*.

På et tidligt tidspunkt under planlægningsfasen fik jeg en invitation til at aflægge et besøg i Mariehamn på Åland. En for mig ukendt organisation ved navn Nordiska förbundet för Hembygdsarbete och Lokalkultur (NfH/L) skulle afholde en minikonference om amatørarkæologi i de nordiske lande og var på en eller anden måde kommet under vejrbånd, at jeg vist nok skulle kende noget til danske forhold. Det lød sandelig interessant, og jeg drog glad og fro afsted til de tusinde øers land.

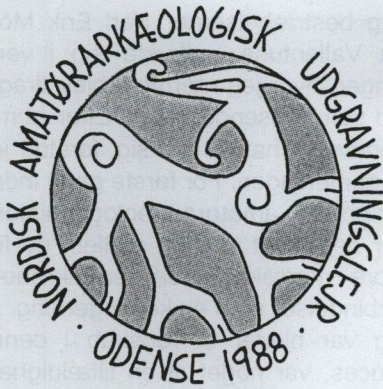
Det gik op for mig, at man inden for NFH/L bl.a. arbejdede på at etablere samarbejde mellem nordiske amatørarkæologer, hembygdsarkeologerne, som man gerne kalder dem på svensk. Der havde sågar nogle år tidligere været afholdt nordiske udgravningslejre (!) på Gotland og i Österbotten (et af de svensktalende landskaber i Finland). Det var dog ikke lykkedes at få danske amatører, og vist nok heller ikke norske, med som deltagere.

Kontaktnettet var altså ikke udbygget, men med mødet i Mariehamn blev nok et skridt taget hen-

imod at få skabt et nordisk amatørarkæologisk forum. Hovedmanden bag bestræbelserne, Karl Erik Mörk fra Vallentuna, udtrykte sig i vendinger, hvor jeg nærmest blev draget ind som frelsende engel. Efter at min benovelse havde lagt sig, forstod jeg godt meningen. For første gang inden for nordisk amatørarkæologis historie var der skabt kontakt mellem de fire store nordiske lande, en skrøbelig forbindelse, men en kendsgerning. At jeg var blevet et redskab i denne proces, var noget af en tilfældighed. Men jeg befandt mig godt i rollen!

Mødet i Mariehamn fik den praktiske betydning, at planerne for NAU-88 ved Odense allerede på et tidligt tidspunkt kunne introduceres over for finske, norske og svenske organisationer, der havde amatørarkæologer blandt sine medlemmer. Kontakterne via NFH/L bragte os let og smertefrit i forbindelse med potentielle nordiske lejrdeleger. En anden udløber af Mariehamn-mødet blev, at det blev arrangeret, at fynske amatørarkæologer i et par dage i sommeren 1986 kunne agere værter for en busfuld kolleger fra Stockholm-området, der var på togt i Danmark og Nordtyskland. Det blev en mindeværdig begivenhed.

Efterhånden faldt alle brikker på plads for den første egentlige NAU-begivenhed i historien. Lejren blev placeret i Odenses nærhed på Åsum Enggårds jord på kanten af den naturskønne Lindved ådal med udsigt til højhusene i Vollsmose. Om resultaterne af forløbet er der forlængst

Figur 1. Bomærket for NAU-88 havde som symbol et lille fantasidyr i vikingetidsstil. Motivet var lånt fra et forgyldt bronzesmykke, der blev fundet med metaldetektor på marken, hvor lejren fandt sted. Tegning: Bente Munch Jensen.

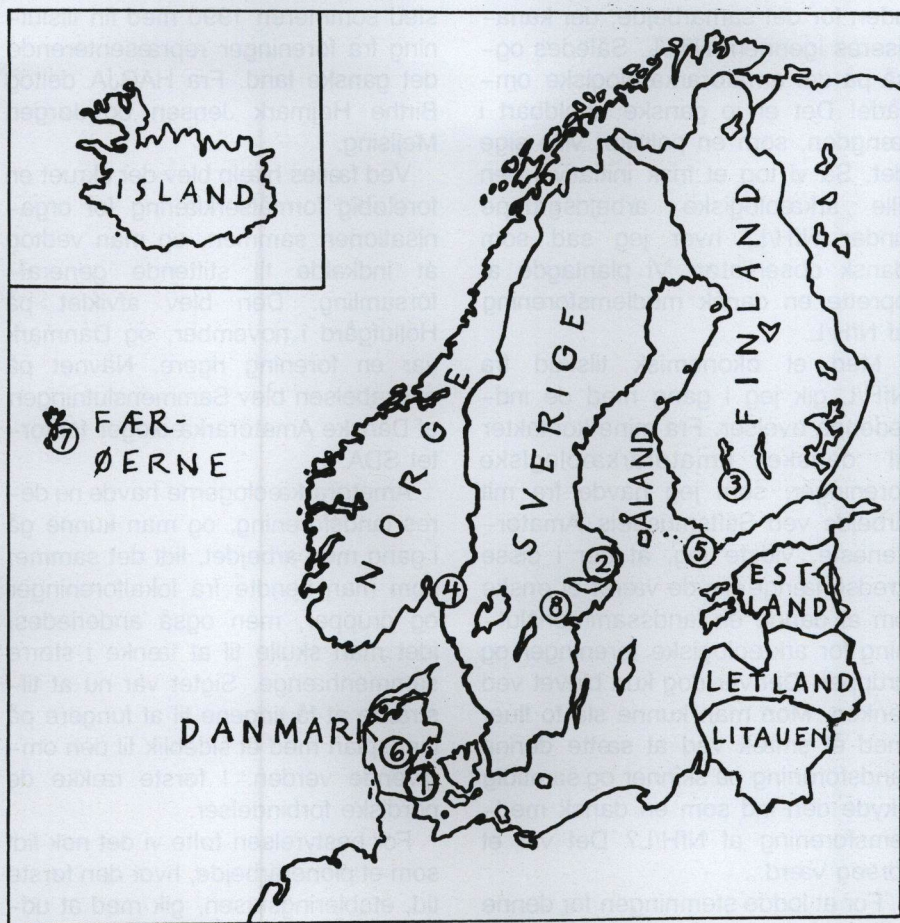
skrevet en lille bog (udgivet af HARJA i 1990). Det vigtige i nærværende sammenhæng er, at Nordisk Amatørarkæologisk Udgravningslejr fandt sted, og at den blev en milepæl inden for nordisk samvirke på det amatørarkæologiske felt. Den udløste en udvikling, der havde ligget og luret under overfladen, og som blot ventede på en igangsættende impuls.

Det var HARJA og Fyns Stiftsmuseum, der i fællesskab skabte den første NAU efter den udvidede "Harja-model" (ekstra var en heldags bustur til fynske fortidsminder og

andre herligheder samt særligt arrangerede forelæsningsaftener på Folkeuniversitetet). NAU-ideen blev efter 1988 beredvilligt overdraget NfH/L, som tog den til sit hjerte og efterhånden gjorde en institution ud af den til glæde for udgravningsglade nordboere.

Af kortet på næste side fremgår, hvor og hvornår de ordinære NAU'er har været afholdt. Der har i planlægningsgruppen været en stående diskussion om, hvorvidt der kun skulle være én NAU pr. år, eller der godt kunne være parallelle lejrforløb. Både Norge (Ystedhede) og Sverige har haft parallel-NAU'er, Sverige endog to ekstra lejre over flere år (Adelsö og Biskops-Arnö), men det fremgår ikke af min oversigt. Jeg har bevidst holdt mig til de lejre, der på skift har været afholdt i de respektive lande. Dette for at understrege det princip om rotation, der helt fra begyndelsen blev fastslået som en bærende ide for NAU'erne. At idealet i praksis måtte fraviges, er en anden sag.

Oprettelsen af NfH/L var oprindelig et finsk/svensk initiativ, som man fra norsk side hurtigt tilsluttede sig. Danmark er aldrig kommet med i dette selskab, og intet tyder på, at det vil ske inden for en overskuelig fremtid. Jeg ved desværre, hvad jeg taler om, for jeg prøvede i nogle år, som NfH/L's danske kontaktperson, at finde samarbejdspartnere her i landet, hvilket altså indtil videre er mislykkedes. Til trods for, at der både findes en Dansk Lokalhistorisk Forening og et Dansk Historisk Fællesråd,

Figur 2. Placeringen af de ordinære NAU'er gennem årene. 1: Odense 1988, 2: Granby 1989, 3: Valkeakoski 1990, 4: Ystedhede 1991, 5: Hitis 1992, 6: Jelling 1993, 7: Sandø 1994, 8: Julita 1995.
Tegning: Lucy Bergström.

der begge i nogen udstrækning kan sammenlignes med de øvrige nordiske landes medlemmer af NfH/L, står Danmark i princippet stadig uden for det samarbejde, der kanaliseres igennem NfH/L. Således også på det amatørarkæologiske område! Det er jo ganske uholdbart i længden, som en politiker ville sige det. Så vi tog et frisk initiativ i den lille arkæologiske arbejdsgruppe under NfH/L, hvor jeg sad som dansk observatør: Vi planlagde at oprette en dansk medlemsforening af NfH/L.

Med et økonomisk tilskud fra NfH/L gik jeg i gang med de indledende øvelser. Fra mine kontakter til danske amatørarkæologiske foreninger, som jeg havde fra mit arbejde ved Stiftsmuseets Amatørtjeneste, vidste jeg, at der i disse kredse længe havde været et ønske om at danne en landssammenslutning for arkæologiske foreninger og grupper. Det var dog kun blevet ved tanken. Mon man kunne slå to fluer med ét smæk ved at sætte denne landsforening på skinner og samtidig skyde den ind som en dansk medlemsforening af NfH/L? Det var et forsøg værd...

For at lodde stemningen for denne ide skrev jeg rundt til de foreninger og grupper, jeg kendte, og spurgte om deres holdning til at lave en landsforening, der samtidig kunne blive et dansk forbindelsesled til NfH/L. Fra hele landet strømmede det ind med positive tilkendegivelser for ideen.

Med tiltro til, at vi nærmede os løsningen på to opgaver samtidig, inviterede jeg, på NfH/L's vegne, interesserede til et møde. Det fandt sted sommeren 1990 med fin tilslutning fra foreninger repræsenterende det ganske land. Fra HARJA deltog Birthe Højmark Jensen og Jørgen Mejlsing.

Ved fælles hjælp blev der skruet en foreløbig formålserklæring for organisationen sammen, og man vedtog at indkalde til stiftende generalforsamling. Den blev afviklet på Hollufgård i november, og Danmark var en forening rigere. Navnet på nyskabelsen blev S sammenslutningen af Danske Amatørarkæologer forkortet SDA.

Amatørarkæologerne havde nu deres landsforening, og man kunne gå i gang med arbejdet, lidt det samme, som man kendte fra lokalforeninger og grupper, men også anderledes, idet man skulle til at tænke i større sammenhænge. Sigtet var nu at tilstræbe at få tingene til at fungere på landsplan med et sideblik til den omgivende verden. I første række de nordiske forbindelser.

For bestyrelsen følte vi det nok lidt som et pionerarbejde, hvor den første tid, etableringsfasen, gik med at udkaste ideer, vurdere, afprøve og justere. Det kom der forskellige konkrete ting ud af. Det mest synlige er nok kvartalsbladet *SDA-NYT*, men *Årsmøderne* er også gået hen og blevet en institution, der ud over den obligatoriske generalforsamling byder på udnævnelse af *Årets arkæolog*

(indtil videre i kronologisk rækkefølge: Johannes Boager, Anders Jæger, Piet van Deurs, Gerhard Milstreu), *Temadagen* (indtil nu marinarkæologi, middelalderarkæologi) og *det selskabelige samvær* (omkring diverse måltider og på anden vis). Den stort tænkte landskampagne *Operation Guldhorn* har haft sine startvanskeligheder, som den forhåbentlig overvinder. I forbindelse med lanceringen af guldhornsoperationen har SDA konsulteret Det Arkæologiske Nævn (DAN), og det er en anden vigtig opgave for en amatørarkæologisk landsforening, nemlig at pleje dialogen med arkæologiske myndigheder og institutioner på landsplan.

Man må sige, at SDA er kommet godt i vej, og vi kan glæde os over, at hovedparten af danske arkæologiforeninger og -grupper er blevet medlemmer. Derudover har et antal enkeltpersoner meldt sig under fanerne sammen med en del af landets arkæologisk arbejdende museer og andre institutioner. Medlemsantallet repræsenterer godt 1000 personer.

I sammenslutningens livsforløb har der dog desværre ikke været levnet megen plads for det internationalt rettede arbejde. Et lyspunkt har været, at SDA for et par år siden meldte sig ind i FORUM – en ganske ny-startet europæisk organisation med amatørarkæologi højt på dagsordenen. Herom mere senere.

Den nordiske forbindelse har det knebet lidt mere med. Det har fru-

streret mig personligt, men på den anden side har jeg nødtvungent accepteret tingenes tilstand. Det handler for en stor del om, at SDA ikke har økonomi til at dyrke denne uadventede virksomhed. Jeg føler dog, at det også er en prioriteringssag, hvor mine synspunkter er kommet i mindretal. Sådan er spillereglerne.

Hvis det ikke havde været for en massiv svensk satsning på den nordiske amatørarkæologi, er jeg bange for, at bevægelsen ganske stille var løbet ud i sandet. Det er "hinsidan" lykkedes at fastholde intentionerne og drive organisationsarbejdet frem.

Der er nu blevet oprettet en Arkæologisektion under NfH/L med egen økonomi og egen bestyrelse. Sektionen er den egentlige drivkraft bag de nordiske arkæologilejre (*NAUerne*), udsendelsen af det lille blad *Nordisk Amatørarkæologi* og i bestræbelserne på at inddrage de baltiske lande i et samarbejde på det amatørarkæologiske felt. Arkæologisektionens bestyrelse består udelukkende af svenske. De har påtaget sig at tale nordiske amatørarkæologers sag hjulpet godt på vej af nationale arkæologikomiteer. Via min bestyrelsespost i SDA udgør jeg den danske officielle kontakt, uden at SDA har indgået nogen formaliseret økonomisk og medlemsmæssig binding til NfH/L's arkæologisektion. Som en overgangsordning kan det være en tålelig løsning, men det er som at køre med på fri-billet, og den garanterer ikke nogen kontinuitet i det fremtidige arbejde. Den dag, jeg ikke kan være med me-

re eller foretrækker at prioritere tid og privatøkonomi anderledes, ryger den danske arkæologikomiteés tilknytning til SDA sig måske en tur. Når man beskæftiger sig med frivilligt arbejde, er det af grundlæggende betydning, at nogle folk ofrer lidt af deres hjerteblood på sagen, men hvis en sag skal fungere permanent, kan den ikke alene basere sig på enkeltpersoners entusiasme efter deres forgodtbefindende. Arbejdet skal ind i organisationsmæssige rammer med en medlemsopbakning som garanti.

Lidt bedre er situationen i forholdet til *FORUM - The European FORUM of Heritage Associations*, som organisationen hedder i sin engelsksprogede version. SDA er blevet ordinært medlem af denne organisation, som nu tæller medlemmer fra 16 lande i Europa, og flere kommer til. Formålet med *FORUM* er at skabe kontakt og samarbejde mellem europæiske foreninger, der har amatørarkæologi og kulturmindeværn på dagsordenen.

FORUM er i gang med forskellige aktiviteter: Årsmøderne, der afholdes forskellige steder i Europa og strækker sig over flere dage. Et lille newsletter er kommet på gaden, og udsendelse af oplysninger om kommende arrangementer som udgravningslejre, kurser og ture er blevet en nyttig informationskilde for folk med lyst til at grave eller trave udenlands.

En opgave, som *FORUM* naturligt tager op, er at komme på talefod

med fælleseuropæiske myndigheder. Dette lader sig gøre, men indsatsen har indtil videre ikke kastet resultater af sig. Kontakten drejer sig om at få del i nogle af de økonomiske midler, der afsættes til fælleseuropæiske kulturelle formål. Når det lykkes en dag, vil de meget hurtigt finde anvendelse til en understøttelse af *FORUM*s arbejde. *FORUM* opererer med et årsbudget lydende på det halve af, hvad f.eks. SDA klarer sig for, og det i sig selv er ikke noget at råbe hurra for.

Vor europæiske foreningsoverbygning må økonomisk set siges at være en svag konstruktion. På den anden side står den på et solidt fundament udført i et godt materiale, der ikke har med penge at gøre: engagerede menneskers vilje og begejstring for en sag, deres tro på, at det, de arbejder for, er umagen værd.

Det går ikke helt galt, når dette er drivmidlet, og det er da også det, der får mig til at tro på, at disse amatørarkæologiske foreninger og organisationer på forskellige niveauer kan klare sig, men lidt penge til at holde de værste udgifter fra dørene med skader dog ikke!

Forskellige omstændigheder har gjort, at jeg har haft lejlighed til at følge med i udviklingen af amatørarkæologien på det organisatoriske plan. Udgangspunktet var i den lokale forening, og det er herfra energien hentes. Uanset hvad vi finder på at stable oven på hinanden af paraplyorganisationer og nationale og internationale overbygninger, må vi ikke

glemme fundamentstenene, alle "Harja'erne" rundt omkring. Det er dem, der bærer. Men rundt omkring må man også godt tænke på, at man kan have gavn og fornøjelse af hinanden. Det er det, sammenslutningerne skal bruges til.

Og så lige en ting til: foreningerne og alt deres væsen må ikke være målet i sig selv. De er et middel til at forbedre og uddybe menneskers muligheder for at dyrke en fritidsinteresse – som i vort tilfælde er arkæologien. Dertil er de medlemmernes talerør for at videregive deres synspunkter og holdninger til omverdenen. De skal fungere som amatørarkæologernes røst i så mange sammenhænge som muligt, fra det nære lokalområde til de internationale cirkler. Det er på det grundlag, vi kan afsige dommen over foreningers og sammenslutningers berettigelse.

For øjeblikket viser tendensen en større og større organisering på det amatørarkæologiske foreningsplan i Europa (fig. 3). Mange giver udtryk for, at denne udvikling stormer afsted med syvmileskridt. Det har de ret i. Inden for den sidste halve snes år har vi været vidne til, at der fra nordisk og europæisk side er startet et par organisationer op, som vi ovenfor har beskæftiget os lidt med. Andre står parat i kulissen, hvis NfH/L's og FORUMs afsæt mislykkes. Før vi aner det, og sikkert også længe før vi føler os rustede til det, toner en verdensorganisation for amatørarkæologi frem på firmamentet

Vi kan vælge, om vi vil være med eller ej, mens udviklingen følger sine egne veje, med eller uden os.

Vi bryster os tit af, at den "folkelige arkæologi" har et godt tag i os danskere, og at dette, sammen med vor decentrale museumsstruktur, gør, at der hersker en forbilledlig og enestående kobling mellem de antikvariske myndigheder og arkæologiske museer på den ene side og amatørarkæologerne og en vågen og veloplyst offentlighed på den anden side. Har vi mest lyst til at holde denne erfaring for os selv, eller mener vi, at vi har overskud nok til at delagtiggøre andre i vore erfaringer og traditioner? Her går vi rundt og beskæftiger os i al fredsommelighed med arkæologi i en glad og enkel optagethed af flinteflækker, markrekognosceringer og småudgravninger, når museet giver lov. Hvorfor skal idyllen spoles af foreningsbureaukrati og højtidelige hensigtserklæringer? FORDI, udtrykt i samme sprogbrug, arbejdet med disse ting også giver tilfredshed og mange glæder.

Det kan jeg tale med om, for jeg har jo været med til noget af det: Rejserne udenlands for at kigge på fortidens mindesmærker og samarbejdet med amatørarkæologerne derude.

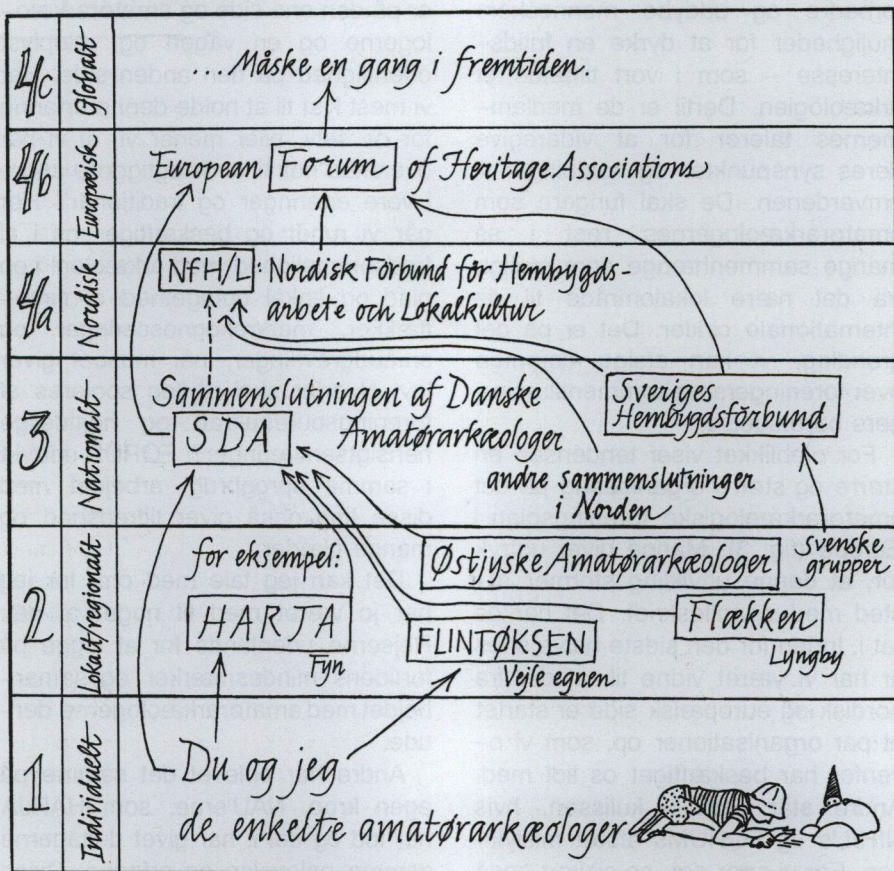
Andre har oplevet det samme på egen krop. NAU'erne, som HARJA har lod og del i, har givet deltagerne samme oplevelse og erfaring. Disse lejre er et godt eksempel på, hvad der skal komme ud af det internationale organisationsarbejde. For at ar-

rangementer af den kaliber kan iværksættes, kræves en bagvedliggende styring, som amatørerne selv, via deres foreningsapparat, er de nærmeste til at udføre.

Det er en spændende tid, vi er inde i, hvad disse ting angår, og det er mig en kilde til undren, at ikke langt flere melder sig på barrikaderne for aktivt at være med til at

udforme morgendagens grænseoverskridende amatørarkæologi!

Kanske vil dette indlæg få det til at rykke i én og anden. Selv om HARJA runder de 25 år, skulle foreningen vel nok evne at producere et par pionerer til af samme støbning som dem, der i sin tid fyrede op under fynboerne i HARJA!

Figur 3. Amatørarkæologernes foreningsstruktur i forenklet skemaform. Tallene yderst til venstre viser de forskellige niveauer, som foreninger og organisationer kan indplaceres på. Tegning: Lucy Bergström.

Nye publikationsformer inden for arkæologien

af Jørgen Holm

Forfatteren er cand. phil i arkæologi og var medstifter af Harja for 25 år siden. Jørgen Holm var med på Harja's første gravejre ved Hindsgavl og Arreskov Sø og har de seneste to år været udgravningsassistent på Harja's gravejre i henholdsvis Svanedammen og Strandby.

Harja fylder 25 år og udsender et jubilæumsskrift. Det kunne på den baggrund være spændende at prøve at se 25 år frem i tiden. Hvilke nye arkæologiske publikationsformer, herunder også illustrationsformer, vil vi opleve i fremtiden? Det kan naturligvis kun blive et bud, men et kvalificeret gæt, der bl.a. tager afsæt i teknologier, som enten allerede anvendes inden for andre områder, eller som vi i det mindste kan ane omridset af. Hertil vil utvivlsomt føje sig publikations- og formidlingsformer, som vi ikke har fantasi til at forestille os i dag.

Det vil utvivlsomt vække harme og modsigelse, når jeg siger, at bogen, som vi kender den i dag, går en stille død i møde. Den pæne, i gesdeskind indbundne bog, som vi forsigtigt tager ned af reolen, støver af og andægtigt lukker op. Den vil så sikkert som amen i kirken blive slået ud af ny teknologi – de elektroniske medier. Jamen, det er ubehageligt at læse tekst på en computerskærm, vil Gutenbergs tilhængere sige. Ja, helt enig – når det vel at mærke gælder

den skærm, vi kender i dag. Men hvorfor ikke bruge fantasien lidt og forestille sig en tynd, transportabel, højopløselig skærm, hvor tekst og billeder står ligeså klart og let læselig som på den konventionelle bogside? En sådan elektronisk bog har tilmed den fordel, at den kun rummer én "side", som af brugeren bringes til at skifte indhold. Eller man kan tænke sig et system, hvor billedet projiceres ned på et hvidt felt på skrivebordet eller på et stykke papir, hvis man er meget nostalgisk. Eller op på væggen, hvis man ønsker det store format. Så kan andre også kigge med.

Den gammeldags bog er ikke så hensigtsmæssig, som man skulle tro. Det er særdeles uhensigtsmæssigt, at man skal ud at søge i alle kroge, i øst og vest, når man vil samle informationer om f.eks. et arkæologisk emne. Artikler om et bestemt emne er spredt ud over et utal af bøger. Ofte er litteratursøgningen og hjemskaffelsen af bøger så besværlig, at man opgiver på forhånd. Anderledes i den elektroniske fremtid, hvor i princippet al litteratur om et emne af

enhver vil kunne hentes hjem på den personlige computer. Det vil være inden for rækkevidde, når alverdens litteratur i en ikke særlig fjern fremtid foreligger i elektronisk – eller digital – form. Jamen, så skal alle tekster tages ind på ny, vil skeptikeren indvende. Nej, man har i dag særdeles avancerede teknikker til at klare den sag. Teksterne indscannes, og computerne kan så læse dem v.h.a. et tekstgenkendelsesprogram (også kaldet OCR: Optical Character Recognition). Man vil da kunne vælge blot at få en litteraturreference eller et abstract – eller bogen eller artiklen i sin helhed. Man kan altså nøjes med læsning, der blot tjener overblikket, eller trænge dybere og dybere ned i informationslagene. Det bliver naturligvis noget af en opgave at håndtere al den information, vi får stadig brug for vores kritiske sans, og endelig er der jo ingen, der siger, at vi behøver at få al den information på bordet på én gang.

En særdeles væsentlig fordel ved den elektroniske bog er de stærkt forbedrede søgemuligheder, som computeren giver. Indtast et ord eller begreb – og vupti finder computeren det og alle de sammenhænge, det indgår i. Hertil kommer det nye begreb "hypertekst", som betyder, at beslægtet stof er knyttet sammen v.h.a. usynlige elektroniske lænker, så man kan springe fra sted til sted inden for det samme værk, eller endnu mere fascinerende: på tværs af mange værker. Ja, faktisk ophæ-

ves skellet mellem "bøgerne", der bliver tale om én stor bog. Hypertekst anvendes allerede i vid udstrækning i forbindelse med de CD ROM-baserede leksika, som nu også begynder at komme i danske versioner. Netop CD ROM'en er et formidabelt medium, som giver et meget godt indtryk af, hvor det bærer henad. På sådan en lille disk, der vejer 18 g, er der plads til ca. 300.000 sider tekst, men ikke nok med det: den kan også afspille lyd, vise videosekvenser, tredimensional animation og hundrede- eller tusindvis af farvebilleder, som det ville være alt for dyrt at bringe i en konventionel publikation. Med andre ord: multimedier.

Og alligevel må vi nok erkende, at CD ROM-teknologien kun er en station på vejen. Vi har allerede taget hul på næste kapitel: on-line baseret information og informationsudveksling. Jeg tænker her naturligvis specielt på Internet, hvor millioner af computere er knyttet sammen i et netværkernes netværk. Ud over en almindelig computer kræver det blot et modem knyttet til telefonen at være med. Og så naturligvis nogle penge til en Internet-udbyder og telefonvæsenet. Men er disse ting først på plads, åbner der sig en forjættende verden for den videbegærlige, f.eks. amatør- eller fagarkæologen. Har man et spørgsmål, kan man sende det ud på Nettet, og man vil med garanti få talrige svar inden for ganske kort tid. Hvis jeg f.eks. finder et flintredskab af en type, som aldrig før er set i Danmark, kan jeg sende

en forespørgsel – ledsaget af et billede af oldsagen – ud på nettet. Og få svar. Hvis jeg under en udgravning på en rensdyrjægerboplads står over for et geologisk problem, som jeg ikke kan klare, kan jeg rette et videokamera mod den pågældende lagserie og sende sekvensen ud på Internet og dermed få hjælp fra eksperter. Jeg kan på en særdeles enkel og billig måde publicere resultaterne af min forskning – lige fra foreløbige rapporter og til endelige, fuldt gennemarbejdede publikationer. Jamen, det tjener jeg jo ikke noget ved, nej, men det gør jeg så sandelig heller ikke normalt, når jeg skriver artikler til konventionelle tidskrifter. Jeg opnår det langt vigtigere, at jeg til stadighed kan stå i forbindelse og erfaringsudveksling med fagarkæologer verden over. På den måde bliver informationerne til en slags levende organisme, som til stadighed er under opdatering og omformning bl.a. inspireret af råd og informationer fra kolleger.

Det store dyr i åbenbaringen på Internet er lige nu det såkaldte World Wide Web (WWW), der oprindelig er skabt af forskere ved CERN i Svejts. Det er baseret på en særdeles brugervenlig, grafisk betonet grænseflade og hypertext. Her kan man f.eks. oprette sin egen Home Page (eller hjemmeside!), hvor man giver en præsentation af sig selv og sine interesseområder – og dermed kan komme i kontakt med ligesindede.

Jeg har allerede strejft dét med

nye illustrationsformer, og lad os nu bare holde os til arkæologien som eksempel. Hvad med en ny "Jeg ser på oldsager" eller "Danske oldsager" på CD ROM eller on-line på nettet? Og hvor man vel og mærke ikke kun kan læse tekst og se stive, statiske tegninger eller fotografier af oldsagerne, men kan vende og dreje dem tredimensionalt? Det teknologiske grundlag findes allerede. Bl.a. har computerfirmaet Apple opfundet en teknik (Quick Time VR, hvor VR står for Virtual Reality), hvor man med et konventionelt kamera kan lave billeder, der fremtræder tredimensionalt. Man tager 8-12 delvis overlappende billeder af f.eks. en oldsag, og v.h.a. et specialprogram kan man så stykke disse billeder sammen til ét tredimensionalt billede, som man med sin mus (eller joystick) kan vende og dreje på skærmen, så man får alle sider og detaljer med. I farver naturligvis. Eller man kan tage panoramaoptagelser af et landskab, som man så kan gennemvandre på sin skærm. Det giver fantastiske muligheder.

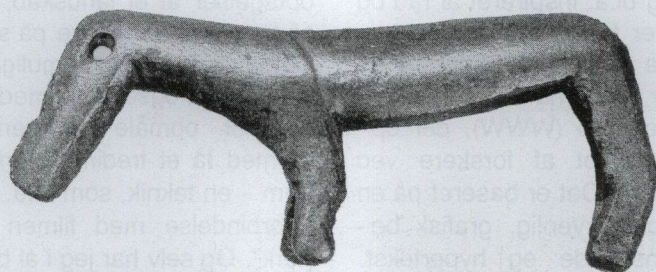
Man kan også i dag med en laser-scanner opmåle en genstand og dermed få et tredimensionalt billede frem – en teknik, som bl.a. blev brugt i forbindelse med filmen "Jurassic Park". Og selv har jeg i al beskedenhed udviklet en teknik, "PhotoDraw", som gør det muligt langt hurtigere end hidtil at fremstille oldsagstegninger. Udgangspunktet er et foto, indscannet eller optaget med digitalt kamera. V.h.a. et billedbehandlingsprogram kan jeg så konvertere foto-

grafiet til en priktegning, der næppe er skelnelig fra oldsagstegninger, som er møjsommeligt "prikket op" med tuschpen. Den nye teknik er mindst 4–5 gange hurtigere og bliver første gang anvendt i forbindelse med publiceringen af våbenofferfun-

det i Nydam Mose.

Vi skal ikke lade os skræmme af den nye teknik, lad os byde den velkommen. Den giver os en lang række nye muligheder.

Lad os om 25 år – på plejehjemmet – snakke om, hvordan det gik.

Dyrefigurer af bronze fra Lundeborg, jernalder. Tegnet ved hjælp af den nye tegneteknik PhotoDraw, udviklet 1995 af Jørgen Holm i samarbejde med Nationalmuseet.

Den ældste jægerstenalder på Fyn

– en oversigt over fynske fund fra senglacialtiden

af Mogens Bo Henriksen

Forfatteren er cand. phil. i forhistorisk arkæologi og tilknyttet Fyns Oldtid Hollufgård og har de sidste tre år været udgravningsleder på Harja's udgravningslejlre ved Svanedammen og Strandby.

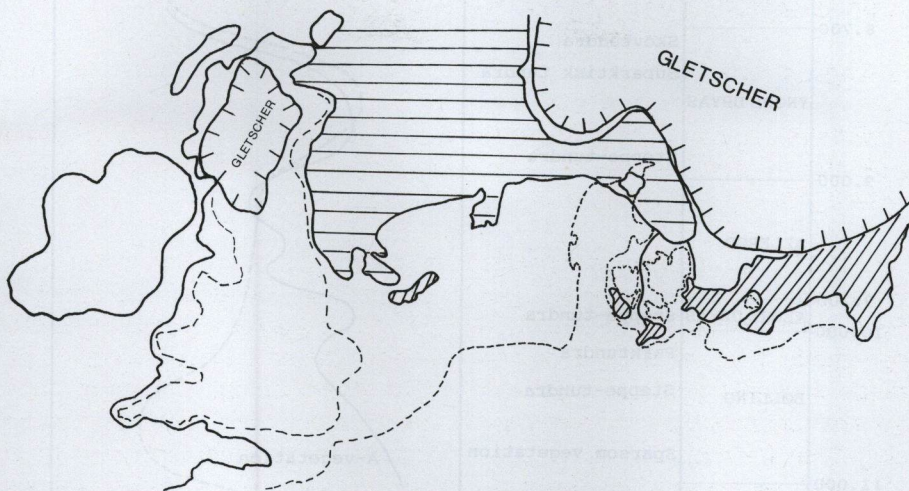
I 1952 gav museumsinspektør Erling Albrechtsen en oversigt over Fyns bebyggelse i oldtiden. Heri opregnede han, at der på daværende tidspunkt kun var registreret tre skaftungespidsler og to rentakslagvåben fra renjægerens tid (også kaldet senglacialtiden eller senpalæolitikum). I samme artikel blev det forudsagt, at også bopladser fra renjægertiden "en skønne dag" ville blive fundet på Fyn (Albrechtsen 1952:221f).

Denne skønne dag lå slet ikke så langt ude i fremtiden. I slutningen af 1960'erne fandt amatørarkæolog Anders Jæger et par skaftungespidsler ved Bro i Brenderup sogn på Nordvestfyn. Lektor Søren H. Andersen, Århus Universitet, foretog udgravninger på stedet i årene omkring 1970, og det kunne konstateres, at der her lå en boplads fra Brommekulturen (Andersen 1973). Tæt på Anders Jægers fundplads blev opsporet endnu tre bopladser fra Brommekulturen; den ene af disse, Bro II, blev udgravet i starten af 1970'erne. Desværre er dette fund endnu upubliceret.

Efter fremkomsten af Bro-bo-

pladserne er der i Den fynske Ø-gruppe kun foretaget udgravninger på en enkelt senglacial lokalitet, nemlig Ommels Hoved-pladsen på Ærø (Holm 1973). Der er til gengæld tilgået museerne en række løsfund fra senglacialtiden i form af skaftungespidsler. Således kendes der i dag lidt over 60 lokaliteter i området med fund fra Brommekulturen. Hertil kommer mindst et halvt dusin lokaliteter med fund, som med større eller mindre sikkerhed kan dateres til senglacialtidens slutfase, Ahrensburgkulturen. Disse fund tæller en enkelt skaftungespids og flere rentakslagvåben samt muligvis et par stortandede harpuner.

Imidlertid er der ikke hidtil fremlagt en oversigt over de fynske fund fra den sidste istids slutning. Derfor er en opsummering af vores nuværende viden om de første fynboer helt på sin plads – ikke mindst set i lyset af de senere års intensive udforskning af senglacialtiden i de øvrige danske landskaber (Fischer 1993). Og da de fleste fynske fund er fremkommet ved flittige amatørarkæologers søgen, må det være naturligt at sammenfatte de sidste

Figur 1. Fyn – en del af det europæiske fastland i den tidlige del af sen-glacialtiden. Vandret skravering: Saltvand. Skrå skravering: Ferskvand. Lilly K. Nielsen del.

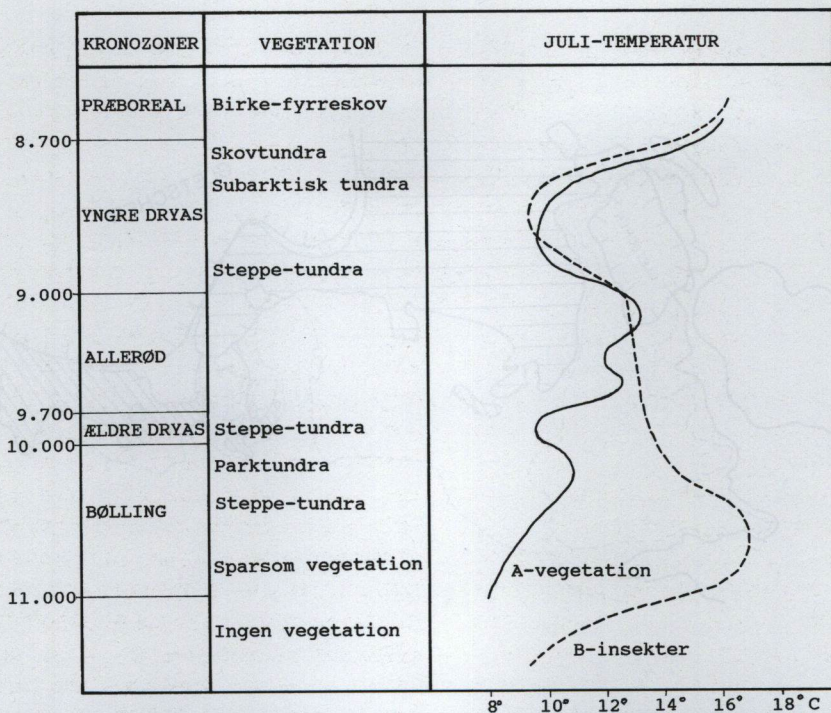
par årtiers fund i et jubilæumsskrift for den forening, hvis stifter, Anders Jæger, har gjort nogle af de vigtigste fund fra den fynske sen-glacialtid. 1)

Fyns udseende i senglacialtiden

Det karakteristiske fynske landskab, som vi kender det i dag med talrige småøer, holme, fjorde og vige, er et, geologisk set, ret nyt fænomen. Dette landskab er skabt i varmetiden efter istidens ophør, d.v.s. efter ca. 8.700 f.v.t. (fig. 1) (Petersen 1985; Krüger & Sjørring 1989).

Da isen var bortsmeltet fra Danmark for ca. 13.000 år siden, efterlod den et bart og goldt landskab uden det mørke mulddække, som vi har i dag. Grus, ler og sten sås så langt øjet rakte, kun afbrudt af søer, vandløb og grusdækkede isklumper, som, når de smeltede bort, efterlod vandfyldte sænkninger i terrænet, såkaldte dødishuller (Smed 1962).

Fyn var en del af et stort, sammenhængende landområde, der strakte sig fra Sverige i øst til England i vest, fra Nordtyskland i syd og vel til Læsø i nord. Lillebælt eksisterede ikke, og Storebælt var

Figur 2. Klima og vegetation i sen-glacialtiden. Temperaturkurverne er konstrueret på basis af pollenanalyser (A) og fund af insekter (B). Insekter har meget specifikke krav til f.eks. temperatur og lys, og de er derfor gode "temperaturmålere". Lilly K. Nielsen del., delvis efter Aaris-Sørensen 1988.

på denne tid blot en flod, som afvandede Østersøen, der var en smeltevandssø.

Før ca. 11.000 f.v.t. var der næsten ingen vegetation i det nye land. Kun græs og bynke samt enkelte hårdføre planter, der kunne tåle kulden og det periodiske sne-dække, overlevede i den kalk- og mineralrige, men næringsfattige jord (Iversen 1954:93ff; 1979:353ff; Kolstrup 1991). Først omkring 11.000 f.v.t. begyndte klimaet at

mildnes så meget, at vegetationen blev mere sammenhængende. Antagelig først i den mildningsperiode, der benævnes Bøllingtid (ca.

11.000–10.000 f.v.t.), var der i det fynske område en så sammenhængende vegetation, at der var skabt eksistensmuligheder for dyreliv. Selv om vi ikke kender fund af dyreknogler eller redskaber fra Bøllingtiden på Fyn, var det sandsynligvis i dette tidsrum, at de første rensdyr dukkede op i området. Og

med dem fulgte antagelig de første mennesker.

Som det fremgår af de pollenrester, der er fundet bl.a. sammen med fynske knoglefund fra senglacialtiden, ændrede klimaet og vegetationen sig meget i løbet af de følgende årtusinder. I perioder var klimaet så mildt, at der skabtes muligheder for bevoksninger af birk, fyr og ene. I andre perioder vendte kulden tilbage, og vegetationen blev igen præget af hårdføre græsarter (fig. 2).

Mod slutningen af istidens sidste kuldefremstød, Yngre Dryas (ca. 9.000–8.700 f.v.t.), steg temperaturen drastisk, og den varmeperiode, som vi stadig befinder os i, blev indledt med skovtundra og græssletter så frodige, at der skabtes grundlag for en overflod af jagtvildt.

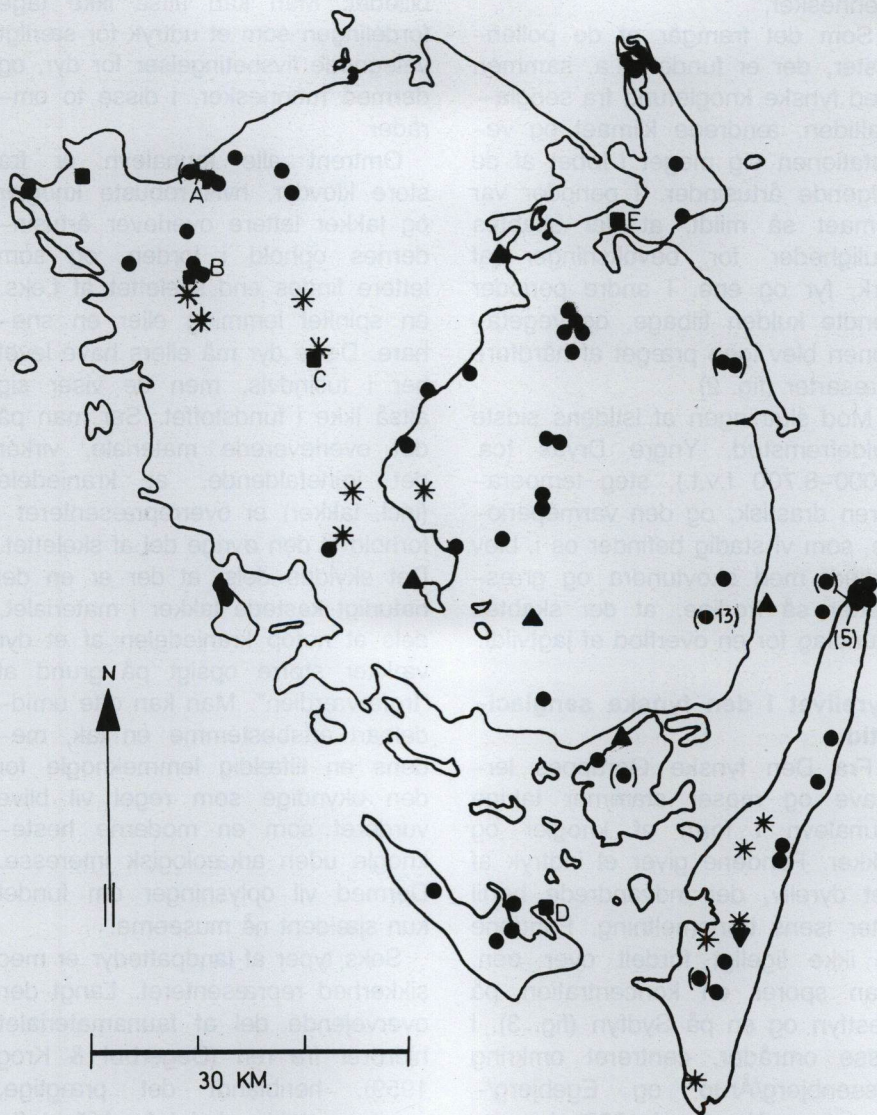
Dyrelivet i den fynske senglacialtid

Fra Den fynske Øgruppes lergrave og moser stammer talrige faunalevn i form af knogler og takker. Fundene giver et indtryk af det dyreliv, der indvandrede hertil efter isens bortsmeltning. Fundene er ikke ligeligt fordelt over øen. Man sporer en koncentration på Vestfyn og en på Sydfyn (fig. 3). I disse områder, centreret omkring Vissenbjerg/Årup og Egebjerg-Stenstrup (Nørgaard 1988), har der i nyere tid været gravet ler til teglproduktion i stor stil. Mange af fundene er netop fremkommet ved lergravning, så teglproduktionens

intensitet har ligefrem påvirket fundbilledet. Man kan altså ikke tage fordelingen som et udtryk for særligt velegnede livsbetingelser for dyr, og dermed mennesker, i disse to områder.

Omtrent alle faunalevn er fra store klovdyr, hvis robuste knogler og takker lettere overlever årtusindernes ophold i jorden, og som lettere findes end skelettet af f.eks. en spinkel lemming eller en snehare. Disse dyr må ellers have levet her i tusindvis, men de viser sig altså ikke i fundstoffet. Ser man på det overleverede materiale, virker det iøjnefaldende, at kraniedele (incl. takker) er overrepræsenteret i forhold til den øvrige del af skelettet. Det skyldes dels, at der er en del naturligt kastede takker i materialet, dels at netop kraniedelen af et dyr vækker større opsigt på grund af "trofæværdien". Man kan ofte umiddelbart artsbestemme en tak, medens en tilfældig lemmeknogle for den ukyndige som regel vil blive vurderet som en moderne hesteknogle uden arkæologisk interesse. Dermed vil oplysninger om fundet kun sjældent nå museerne.

Seks typer af landpattedyr er med sikkerhed repræsenteret. Langt den overvejende del af faunamaterialet hidrører fra ren (Degerbøl & Krog 1959), heriblandt det prægtige, næsten intakte skelet fra Villestofte vest for Odense (fig. 4). 2) Hertil kommer bison (Degerbøl & Iversen 1945), vildhest (Aaris-Sørensen 1988:143ff), elg (Møhl 1979:139),

Figur 3. Kort med fund af sen-glaciale dyrerester på Fyn. ●: Rensdyr. ▲: Vildhest. ▼: Bison. *: Irsk kæmpehjort. ■: Elg. ▣: Urokse. Parentes betegner usikkert findested. Lilly K. Nielsen del.

Figur 4. Situationsoptagelse fra udgravningen af Villestofte-rentyren i 1938. Svend Larsen fot.

irsk kæmpehjort (Degerbøl 1952; Abildtrup 1995) og urokse (Degerbøl & Fredskild 1970). Endvidere er kronhjort fundet under omstændigheder, der muliggør, at den også har tilhørt den fynske senglaciale fauna (Madsen 1903:20). Herudover kendes rester af dalrype (Aaris-Sørensen 1988:108). Sandsynligvis skal et fund af en geddeknogle fra Egebjerg lergrav også tilskrives senglaciale tider, antagelig Allerødtid (Madsen 1903:19). Fra samme område stammer endvidere talrige skaller fra forskellige muslinger (Madsen 1903). Indirekte er også bæverens tilstedeværelse

dokumenteret gennem tydeligt bævergnavede grene, som fandtes ved en prøvegravning i en formodet Allerød-aflejring i en lavning nedenfor Bro II-bopladsen (Rieck upubl.). Det må konstateres, at de fynske fund kun viser et udsnit af den senglaciale fauna; fund fra andre egne af landet viser, at dyrelivet har været endnu mere bredt sammensat (Aaris-Sørensen 1988:95ff).

Kun enkelte af faunalevningene er dateret ved hjælp af naturvidenskabelige dateringsmetoder. De få sikre dateringer viser, at ren har været til stede fra Ældre Dryas og gennem resten af senglaciale tider (Degerbøl

& Krog 1959), medens andre dyrearter har haft vekslende "besøgstid", helt afhængigt af klimaudviklingen (fig. 5).

Faunalevnerne viser altså, at der fra pollenzone 1c, d.v.s. i hvert fald fra ca. 9.700 f.v.t., har været mulighed for dyreliv i det område, der i dag betegnes Den fynske Øgruppe. Dermed har også mennesket haft mulighed for at leve her!

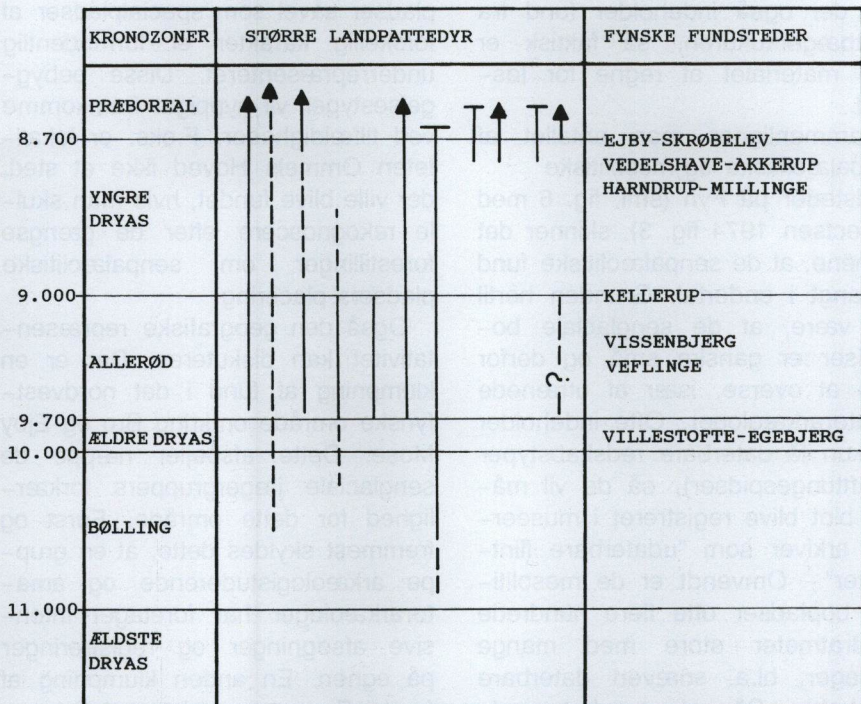
De arkæologiske fund - kildekritiske problemer

Fagarkæologer anser som regel overfladefundet flintmateriale for uanvendeligt i analyser af stenalderens samfund. Det skyldes, at der på mange lokaliteter findes "blandede bopladser", d.v.s. flintoldsager fra to eller flere af stenalderens underfaser. Ofte vil det på baggrund af overfladefund være umuligt at skille materialet fra de enkelte bebyggelsesfaser fra hinanden. Men når man skal vurdere senglacialtidens bebyggelse, er man imidlertid tvunget til at inddrage overflade- og løsfundene; systematisk udgravede pladser er ganske enkelt for fåtallige til at kunne give et tilstrækkeligt pålideligt billede af bebyggelses- og erhvervsmønstre i pionértiden efter istiden. Desuden er nedslidningen af de fynske (danske!) stenalderbopladser efterhånden så fremskreden, at oldsagsmaterialet næsten kun er at finde i pløjelaget! (Henriksen 1993:36). Dette gælder ikke mindst senglaciale bopladser.

Således er det efterhånden store materiale, der kendes fra Fyns senglacialtid, næsten udelukkende at regne for løs- eller enkeltfund, d.v.s. oldsager, som er opsamlet på markoverfladen, eller som er tilfældigt fremkommet ved ler- og tørvegravning eller drænarbejde. Kun en lille del af materialet er fremkommet som resultat af en bevidst og systematisk udgravning, nemlig fundene fra Bro I og Bro II samt delvis Ommels Hoved (fig. 6).

Alle de genstande, der er fundet på de udgravede bopladser, er af flint eller sten. Det samme gælder næsten alle løsfundne oldsager; der kendes kun enkelte løsfundne ben- og takredskaber, som med sikkerhed kan henføres til senglacialtiden. Dette er afgjort ikke i overensstemmelse med de forhistoriske forhold. Redskaber af organisk materiale, især knogle/tak og træ, har, som nordtyske fund har vist, spillet en betydelig rolle i senglacialtiden (Rust 1943), ganske som det var tilfældet i den senere del af stenalderen.

Selv de udgravede lokaliteter rummer nogle fejkilder, som man må tage højde for ved en vurdering af det samlede fundbillede. På bopladserne Bro I og Bro II fandtes langt størstedelen af oldsagsmaterialet i pløjelaget, hvor det desuden var iblandet ganske få genstande fra senere perioder af stenalderen (Andersen 1973; Rieck upubl.). Alt organisk materiale var bortrånnet på begge bopladserne,

BÆVER
 ULV
 BJØRN
 JÆRV
 *KEMPEHJORT
 *ELG
 *REN
 *BISON
 *UROKSE
 *VILDHEST
 (*) KRONHJORT

Figur 5. De større landpattedyrs tidsmæssige udbredelse i sen-glacialtiden. De med * markerede dyr er påvist i Den fynske Øgruppe. Lilly K. Nielsen del.

så fundstoffet består, som nævnt, udelukkende af flint og sten.

På Ommels Hoved-lokaliteten er langt den største del af materialet

opsamlet på stranden, og kun en ganske lille del er fremkommet ved systematisk udgravning (Holm 1973; Magnussen 1984). De udgravede

oldsager stammer fra omljerede lag, der også indeholder fund fra tragtbægerkulturen, så faktisk er hele materialet at regne for løsfund.

Sammenligner man antallet af senpalæolitiske og mesolitiske fundsteder på Fyn (sml. fig. 6 med Albrectsen 1974 fig. 3), skinner det i øjnene, at de senpalæolitiske fund er langt i undertal. Grunden hertil må være, at de sen-glaciale bopladser er ganske små og derfor lette at overse, især af utrænede amatørarkæologer. Ofte indeholder de kun få daterbare redskabstyper (skafttungespids), så de vil måske blot blive registreret i museernes arkiver som "udaterbare flintpletter". Omvendt er de mesolitiske bopladser ofte flere hundrede kvadratmeter store med mange oldsager, bl.a. snævert daterbare redskaber. Så selv om bebyggelsen givet har været meget tættere og mere massiv i de mesolitiske kulturer end i de sen-glaciale kulturer, burde der være langt flere sen-glaciale bebyggelsesspor på Fyn, end tilfældet er.

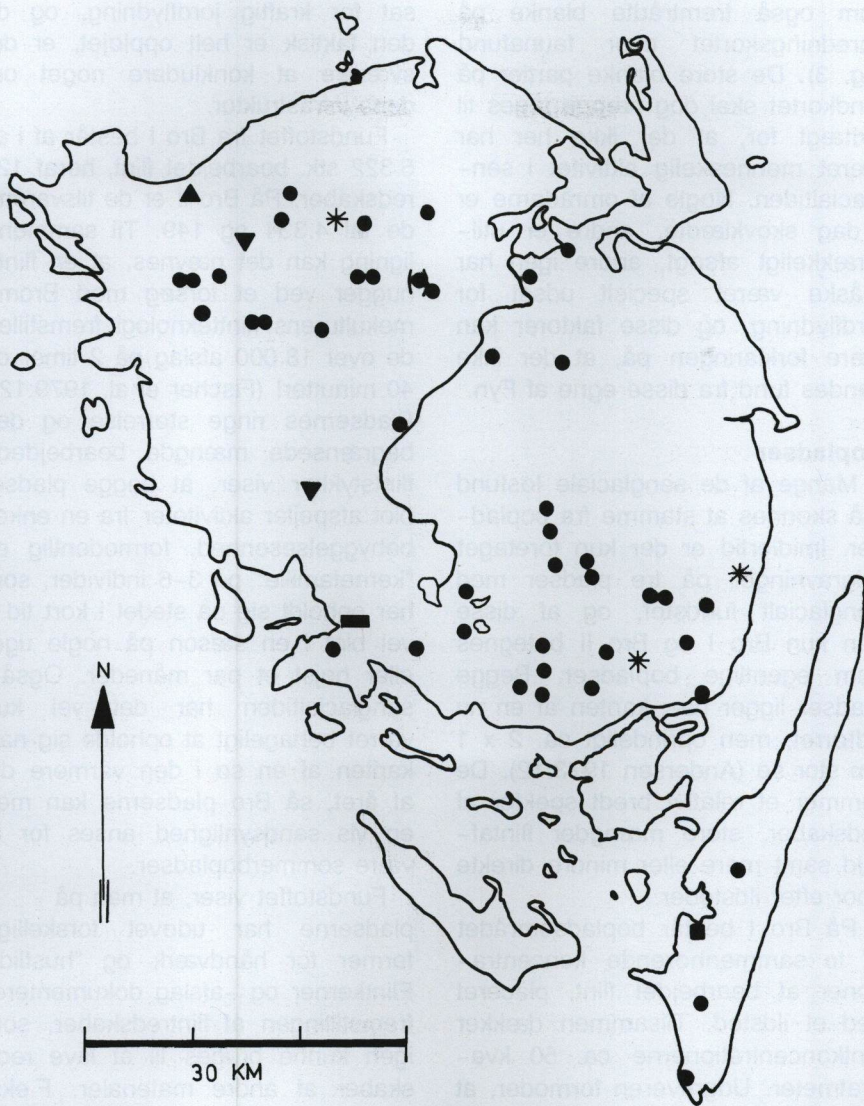
Jordflydning og vinderosion i sen-glaciale kolde og vegetationsfattige perioder har antagelig dækket eller sløret mange pladser, og dette kan have medvirket til, at en del bopladser er overset.

Topografisk er det sen-glaciale fundstof skævt fordelt. Flere af fundene er fremkommet som "sidegevinst" ved afsøgningen af mesolitiske pladser, der ofte er pla-

ceret nær vand 3). Højtliggende pladser såvel som specialpladser af forskellig karakter er formodentlig underrepræsenteret. Disse bebyggelsestyper vil hyppigst fremkomme ved tilfældigheder. F.eks. er lokaliteten Ommels Hoved ikke et sted, der ville blive fundet, hvis man skulle rekognoscere efter de gængse forestillinger om senpalæolitiske pladser placering.

Også den geografiske repræsentativitet kan diskuteres. Der er en klumpning af fund i det nordvestfynske område omkring Bro og Ejby Mose. Dette afspejler næppe de sen-glaciale jægergruppers forkærlighed for dette område. Først og fremmest skyldes dette, at en gruppe arkæologistuderende og amatørarkæologer har foretaget intensive afsøgninger og registreringer på egnen. En anden klumpning af fund i Fraugdeområdet ved Odense skyldes delvis en enkelt amatørs afsøgninger langs Rågelund Å. Koncentrationerne på det nordligste Hindsholm og på Langelands nordspids er begge beliggende i sammenhæng med store campingpladser og sommerhusområder, der er brugt som udgangspunkt for oldsagssamleres indsamlingsvirksomhed. Og ganske mange af de registrerede fund er rent faktisk gjort af feriegæster. Men hvor stor en del af turisternes fund er overhovedet nået til museernes kendskab?

På kortet fig. 6 bemærkes store fundtomme partier på Nordfyn, Østfyn og Sydvestfyn - de samme områder

Figur 6. Lokalteter med fund af senglaciale oldsager. ■: Bopladser og mulige bopladser. A: Bro. B: Ejby Mose. C: Kådekilde Øst. D: Ommels Hoved. E: Munkebo. ●: Enkeltfundne skafttungespider. ▲: Rentakslagvåben. *: Stortandede harpuner. Parentes markerer usikkert findested. Lilly K. Nielsen del.

som også fremtrådte blanke på spredningskortet over faunafund (fig. 3). De store blanke partier på fundkortet skal dog næppe tages til indtægt for, at der ikke her har været menneskelig aktivitet i senglacialtiden. Nogle af områderne er i dag skovklædte, andre er utilstrækkeligt afsøgt, andre igen har måske været specielt udsat for jordflydning, og disse faktorer kan være forklaringen på, at der ikke kendes fund fra disse egne af Fyn.

Bopladser

Mange af de senglaciale løsfund må skønnes at stamme fra bopladser. Imidlertid er der kun foretaget udgravninger på tre pladser med senglacialt fundstof, og af disse kan kun Bro I og Bro II betegnes som egentlige bopladser. Begge pladser ligger nær kanten af en nu udtørret, men oprindeligt ca. 2 x 1 km stor sø (Andersen 1973:12). De rummer et relativt bredt spekter af redskaber, store mængder flintafald samt mere eller mindre direkte spor efter ildsteder.

På Bro I består bopladsområdet af to sammenhørende koncentrationer af bearbejdet flint, placeret ved et ildsted. Tilsammen dækker flintkoncentrationerne ca. 50 kvadratmeter. Udgraveren formoder, at fundspredningen afspejler en ca. 6 x 5 m stor hyttetomt opbygget over et ildsted (Andersen 1973:17f).

Fundkoncentrationen på Bro II dækker et næsten tilsvarende areal, men da pladsen har været ud-

sat for kraftig jordflydning, og da den faktisk er helt opløjet, er det sværere at konkludere noget om dens infrastruktur.

Fundstoffet fra Bro I består af i alt 5.322 stk. bearbejdet flint, heraf 122 redskaber. På Bro II er de tilsvarende tal 4.334 og 149. Til sammenligning kan det nævnes, at en flint-hugger ved et forsøg med Brommekulturens flintteknologi fremstillede over 18.000 afslag på 2 timer og 40 minutter! (Fischer et al. 1979:12). Pladsernes ringe størrelse og den begrænsede mængde bearbejdede flintstykker viser, at begge pladser blot afspejler aktiviteter fra en enkelt bebyggelsesenhed, formodentlig en "kernefamilie" på 3-6 individer, som har opholdt sig på stedet i kort tid - vel blot i en sæson på nogle uger eller højst et par måneder. Også i senglacialtiden har det vel kun været behageligt at opholde sig nær kanten af en sø i den varmere del af året, så Bro-pladserne kan med en vis sandsynlighed anses for at være sommerbopladser.

Fundstoffet viser, at man på pladserne har udøvet forskellige former for håndværk og "husflid". Flintkerner og -afslag dokumenterer fremstillingen af flintredskaber, som igen kunne bruges til at lave redskaber af andre materialer. F.eks. blev der produceret stikler, som blev anvendt ved bearbejdningen af knogle/tak og måske træ. Skrabere dokumenterer rensning af skind og bearbejdning af træ. Beskadigede skafttungespidses viser, at der også

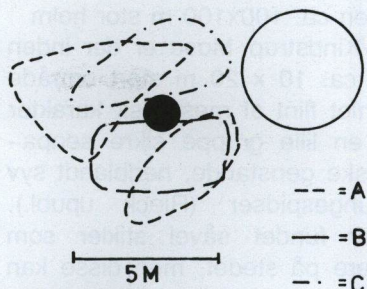
foregik reparation af jagtrejskaber på pladsen.

Sammenfattende kan det siges, at Bro-bopladsernes størrelse, redskabssammensætning og struktur ganske svarer til den model af Brommekulturens sommerboplads, som man har opstillet på baggrund af undersøgelsen af sjællandske boplads (Fischer & Nielsen 1987 fig. 1; 13ff) og ved sammenligning med nulevende jægersamfund (Binford 1979:144ff) (fig. 7). Den indbyrdes afstand mellem Bro I og Bro II er ca. 220 m, og arkæologisk set er de jævngamle. Mest sandsynligt er det dog, at pladserne er anlagt af to forskellige "familier" - måske med års mellemrum. Dette kan dog kun bekræftes ved sammensætningsanalyser af flinten; hvis man kan finde genstande fra Bro I, der med sikkerhed hører sammen med genstande fra Bro II, må pladserne opfattes som absolut samtidige.

Mulige boplads

Flere steder i øgruppen er der inden for et begrænset område påvist så store koncentrationer af sen-glaciale redskaber, at de sandsynligvis afspejler egentlige boplads. Der er dog ikke foretaget udgravning på nogen af pladserne, som for fleres vedkommende tillige rummer spor af senere bebyggelse.

Ca. 100 m nordøst for Bro II og ca. 160 m sydøst for Bro I er inden for et ca. 20 x 20 m stort område

Figur 7. Brommekulturens boplads indretning eksemplificeret ved en forenklet model af Bro I. Sort cirkel: ildsted. A: Spredning af skrabere. B: Spredning af stikler. C: Spredning af skaftungepile. Den store cirkel markerer et hypotetisk telt. Omtegnet efter Andersen 1973. Lilly K. Nielsen del.

opsamlet en række flintgenstande fra senglaciertiden, heriblandt et fragment af en Brommespids. Lokaliteten betegnes Bro III (Rieck u-publ.). Pladsen ligger ned til det samme søbassin som Bro I og Bro II. Det begrænsede fundmateriale fra pladsen svarer til det fra de to udgravede pladser. Ca. 100 m vest for Bro I, og ligeledes beliggende ned til det omtalte søbassin, er lokaliseret en koncentration af hvidpatineret flintaffald, som formodentlig også stammer fra Brommekulturen. Rekognosceringer på fundstedet, som benævnes Bro IV, har dog endnu ikke resulteret i fund af

sikre senglaciale redskaber.

På en ca. 100x100 m stor holm i Ejby/Kindstrup Mose er der inden for et ca. 10 x 20 m stort område opsamlet flint af mesolitisk karakter samt en lille gruppe sikre senpalæolitiske genstande, heriblandt syv skafttungespids (Rieck upubl.). Der er fundet såvel stikler som skraber på stedet, men disse kan ikke med sikkerhed tilskrives en bestemt bebyggelsesfase. Mest sandsynligt er det dog, at holmen rummer en egentlig Brommebo-plads.

Ved kanterne af et lille dødishul, som ligger et par hundrede meter syd for Brænde Å syd for Vissenbjerg på Vestfyn, er der fundet en del bearbejdet flint, hvoraf en skafttungespids, omdannet til en skraber, med sikkerhed kan henføres til Brommekulturen. En grov midtstikkel, en konisk blok, nogle flækkeskrabere og flere flækker tilhører sandsynligvis samme tid. Imidlertid er der også fund fra Kongemosekulturen på stedet, så det kan være svært at udskille de to bebyggelsesfaseres oldsager fra hinanden. Antagelig er der dog tale om en mindre boplads.

Ved udgravningen af en megalitgrav på et højtliggende område ved Munkebo på Nordøstfyn blev der umiddelbart under det neolitiske anlæg påtruffet en mindre samling flintafslag, en stikkel samt en skafttungespids, lavet på et hængselafslag. Stykket har altså aldrig fungeret som projektil. An-

tagelig repræsenterer oldsagerne en mindre, kortvarig bebyggelse.

Omkring nogle mindre moseområder i Hov sogn på Nordlangeland er der fundet mindst otte Brommespidser. Formodentlig afspejler disse fund også én eller sandsynligvis flere bopladser.

Specialpladser

På halvøen Ommels Hoved, der stikker ud fra nordsiden af Ærøes sydøstlige del, er over en længere årrække opsamlet og delvis udgravet et materiale på mindst 111 skafttungespids fra Brommekulturen (Holm 1973; Fischer et al. 1984:36f; Magnussen 1984). Udover skafttungespidsene er der fremkommet et mindre antal flækker, som kan være senglaciale. Fundstoffet indeholder også sikre mellemneolitiske genstande samt redskaber og flintaffald, som hverken kan tilskrives den ene eller anden aktivitetsfase på stedet (Skaarup 1985:55f).

Det er stort set umuligt at vurdere lokalitetens topografi på det tidspunkt, hvor skafttungespidsene blev aflejret. Den postglaciale landsenkning sammenholdt med havstigning og erosion har totalt ændret landskabets udseende. Således ligger fundstedet i dag nærmest på overgangen mellem hav og land, medens det i senglacialtiden lå langt over 100 km fra havet! Denne mangel på viden om de forhistoriske topografiske forhold gør det svært at afklare pladsens funktion. Her må

en vurdering alene hvile på den meget atypiske sammensætning af oldsagsmaterialet.

I sammenligning med de ovenfor nævnte sikre og mulige bopladser skinner den totale dominans af skaftungespids- samt manglen på affaldsflint, skrabere og stikler i øjnene. Udgraveren har i sin publikation af fundet foreslået, at der kan være tale om en hektisk brugt og hurtigt forladt jagtplads – en "hunting stand", hvor man har nedlagt og grovparteret vildtet med henblik på hjemtagning af de bedste dele (Holm 1973:11). Da der ikke materialet forekommer sikre knive til at flå eller partere byttet med, kan skaftungespids-erne sandsynligvis både have fungeret som projektiler på pile og spyd samt som knive (Holm 1973:14f).

Det er svært at give et seriøst bud på, hvilken type vildt, man specielt var ude efter på denne plads. Der kan være tale om store pattedyr såsom ren eller elg, som man har nedlagt ved systematisk drivjagt ved f.eks. en tvangspassage over et vandløb eller på en trækrute (jvf. Bokelmann 1991).

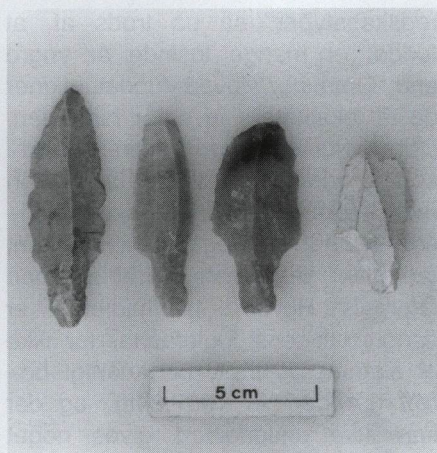
Det danske fund, der mest minder om skaftungespids-samlingen fra Ommels Hoved, er fra Hesselø i Kattegat. Herfra stammer en fundkoncentration med over 500 skaftungespids-er fra den neolitiske grubekeramiske kultur (ca. 2.800 f.v.t.). Heller ikke på denne plads indgår der væsentlige mængder "normalt" bopladsaffald eller andre

redskabstyper, så på trods af, at fundet er mange tusinde år yngre end Ommels Hoved-fundet, ligner de to lokaliteters inventar hinanden. Det er foreslået, at Hesselø-pladsen er en specialiseret jagtstation med trækfugle som jagtobjekt (Nielsen 1979:27f). Noget lignende kan, teoretisk set, være tilfældet med Ommels Hoved. 4) Imidlertid er senglacialtidens fuglefauna, for ikke at sige deres trækruter, dårligt belyst (Løppenthin 1967:24ff), og der kan ikke umiddelbart gives noget bud på, hvilke trækfugle der evt. kan have været efterstræbt på stedet.

Enkeltfund af skaftungespids-er

Især inden for de sidste 20 år har amatørarkæologer fundet et stort antal skaftungespids-er rundt omkring i Den fynske Øgruppe (fig. 6). Disse er, sammen med ældre fund i museerne, blevet registreret, og deres fundsted er lokaliseret så præcist som muligt. Enkelte skaftungespids-er fra det nordfynske, kystnære område er dog ikke underkastet nærmere registrering, da de ikke med fuld sikkerhed kan siges at være senglaciale. Længs Kattegat- og Storebæltskysten findes bebyggelsesspor fra den neolitiske grubekeramiske kultur (Becker 1951 fig. 17), og nogle af denne kulturs grovere skaftungespids-er kan forveksles med de senglaciale Brommespids-er (jvf. Rasmussen & Richter 1991 fig. 21).

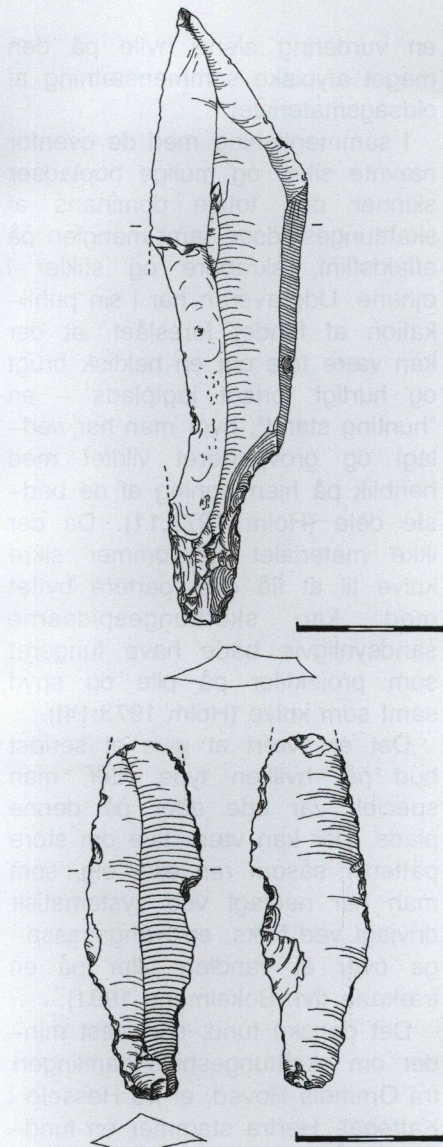
Der er registreret mindst 59 løs-

Figur 8. Løsfundne skaftungespids. 1-2: Avnslev (?), Avnslev s., 3: Vænget, Faldsled s., 4: Skovhaven, Årslev s.
Eigil Nikolajsen fot.

fundne skaftungespids fordelt på ca. 55 lokaliteter i Den fynske Ø-gruppe. Hertil skal føjes mindst 18 eksemplarer, hvis fundsted ikke kendes (fig. 8 & 9) (5). Med undtagelse af ét eksemplar er der tale om Brommespids med skaftungen tildannet i flækkens slagbuleende (definition: Fischer 1978:34). I de tilfælde, hvor skaftungespidsernes fremstillingsteknik kan bestemmes, ses flækkerne at være afspaltet fra blokken ved den såkaldte hårde, direkte slagteknik. Flækkerne har ofte et tilnærmelsesvist ligebenet trekantet tværsnit, og oftest udgøres selve odden af flækkens naturlige spidsende.

Den omtalte undtagelse udgøres

Figur 9. Løsfundne skaftungespids. 1: Vesterparken II, Ringe s. 2: Ringe Sø Nordøst, Ringe s.
Torben Ballin del.

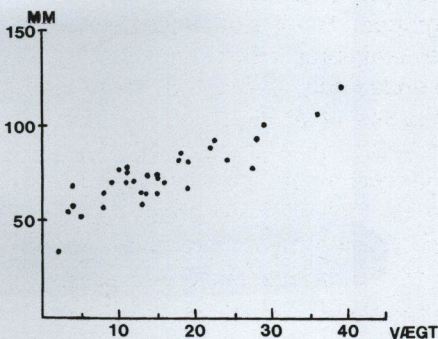
af en 3,8 cm lang og meget spinkel skaftungespids fra Illebølle på Langeland (Becker 1971 fig. 2). Spidsen har skaftungen tildannet ved propelretouchering af distalenden, altså modsat slagbuleenden. Illebøllespidsen er en karakteristisk Ahrensburgpil, som de kendes fra nordtyske bopladser (Rust 1943 Taf. 46) og nu også fra flere syd-jyske og sjællandske fund (f.eks. Petersen & Johansen 1993 fig. 4).

En del af de fynske Brommespidser er brækket på karakteristiske måder, der viser, at de har fungeret som projektiler (Fischer 1989). Et par er sekundært omformet til skraber eller stikler, men den karakteristisk tilhuggede skaftunge i flækkens slagbuleende afslører deres oprindelige funktion.

De løsfundne Brommespidseres variation i vægt og størrelse viser et billede, der ganske svarer til skaftungespidsene fra Ommels Hoved (fig. 10, jvf. Holm 1973:14; Fischer 1985 fig. 10). Hovedparten udgøres af spinkle og elegante spidser med en vægt ned til få gram, og disse må have fungeret som pilespidser. Forsøg har vist, at spidser med en vægt helt op til 35 gram har kunnet anvendes som pilespidser (Fischer 1985:12; 32). Det efterlader kun en mindre restgruppe, der må have fundet anvendelse som spydspidser eller knive. En sådan funktion må vel Danmarks største Brommespids, det 14,4 cm lange og 88 gram tunge eksemplar fra Viby på Vestfyn,

have haft (Taute 1968 Taf. 92 nr. 3).

På en enkeltfundet Brommespids fra Falsled (fig. 8 nr. 3) er odenden dækket af cortex, og stykket kan næppe have fungeret som projektil. Det samme gælder den tidligere nævnte skaftungespids fra Munkebo og et stærkt asymmetrisk stykke fra Bro I (Andersen 1973 fig. 66). Disse eksemplarer kan være halvfabrikata, som man medbragte på jagtture. Hvis en pilespids brækkede under brugen, kunne man med finretouchering omdanne de halv-færdige stykker til brugbare projektiler, der kunne tilpasses et bestemt pileskaft. Måske er mange af de enkeltfundne og intakte skaftungespidser i virkeligheden sådanne ubrugte "reserveprojektiler"?

Figur 10. Forholdet mellem vægt og længde på 33 løsfundne, intakte Brommespidser fra Den fynske Øgruppe. Lilly K. Nielsen del.

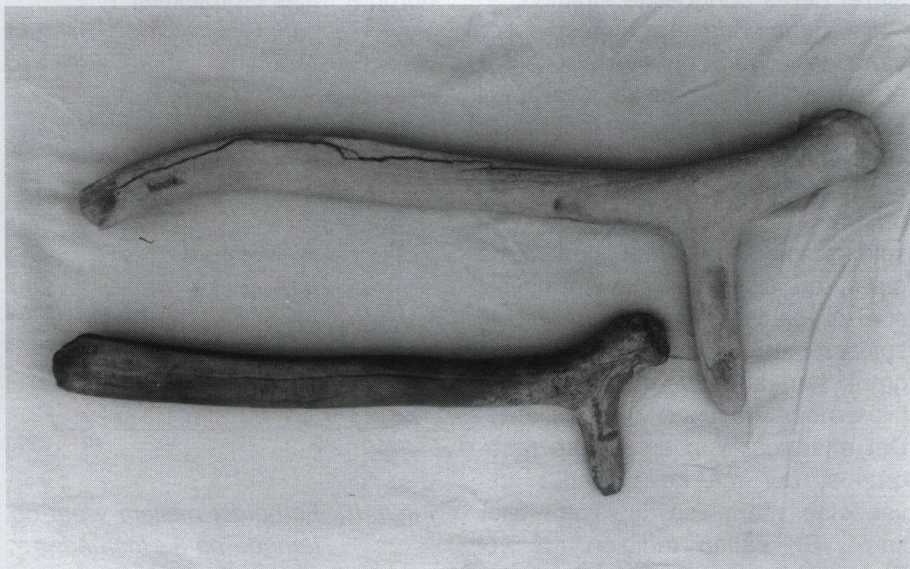
Rentakslagvåben

På de nordtyske bopladser fra Ahrensburgkulturen er slagvåben, fremstillet af hovedstammen fra rensdyrets gevir, en almindelig redskabstype (Rust 1943; Taute 1968). Fra det fynske område foreligger fire sikre og ét tvivlsomt fund af rentakslagvåben (Müller 1896; Albrechtsen 1951; Skaarup 1974; Fischer 1993; Rieck upubl.) (fig. 11).

Samtlige rentakslagvåben er fremkommet ved tilfældigheder og i alle tilfælde uden ledsagefund eller detaljerede oplysninger om fundstedets geologiske forhold. Derfor kan stykkerne kun dateres typologisk og udfra råmaterialets karak-

ter. Det prægtige slagvåben fra Sebbelung vest for Arreskov Sø er dateret ved hjælp af C 14 metoden. Dateringen (10.600 \pm 100 C 14 år før nu, Fischer 1993:91) falder i Yngre Dryas. Inden for Yngre Dryas kendes både Bromme- og Ahrensburgkulturen. Da Brommekulturens organiske redskabsinventar er totalt ukendt, kan Sebbelungstykket indtil videre ikke med fuld sikkerhed relateres til en af de to kulturgrupper, selvom en tilknytning til Ahrensburgkulturen er mest sandsynlig. Den usikre kulturtilknytning gælder også de øvrige fynske – og danske rentakslagvåben.

Man kender ikke redskabernes funktion. Æggen kan være udformet

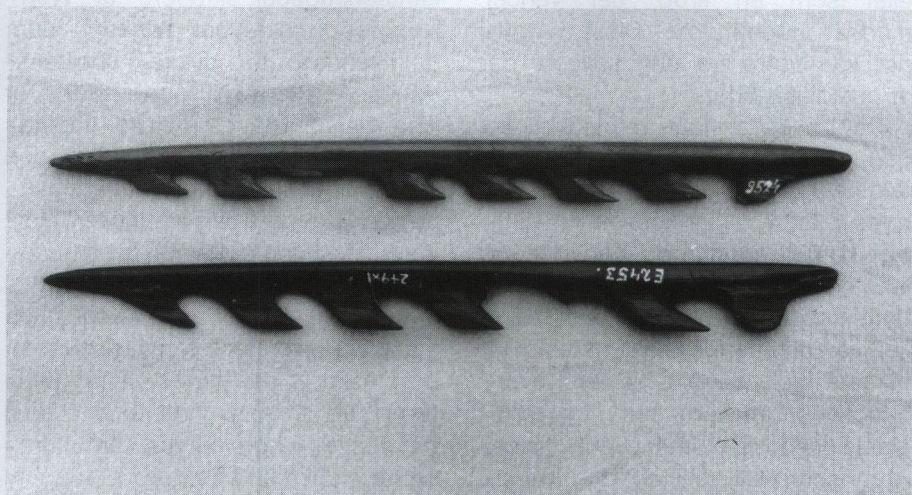
Figur 11. Rentakslagvåben fra Sebbelung ved Arreskov Sø og fra Løgeskov på Sydfyn. Længde 54,3 og 42 cm. Forfatteren fot.

på forskellig vis. På de fynske stykker optræder kun tvær- og retæg, men der kendes også eksempler på f.eks. spids æg. Disse forskellige ægformer må afspejle forskelle i anvendelsen. Da der overhovedet ikke kendes økser af flint fra de sen-glaciale kulturer, er det naturligt at forestille sig, at i hvert fald stykkerne med ret- og tværæg kan have fungeret som økser til fældning af mindre birke- og fyrretræer, der skulle anvendes til skafter og konstruktion af telte eller hytter. Til aflivning af anskudte dyr ("Totenschläger") har rentakslagvåben også været fortrinlige. Dette understreges måske ligefrem af, at der på nordtyske bopladser er fundet renkranier med slaghuller

i panden, og disse huller svarer til slagvåbnenes ægparti (Rust 1943 Taf. 107). De fynske slagvåben fra Odense Kanal og Løgeskov har knusemærker på siden mellem rosenkranen og issprossen. Det viser, at redskaberne har indgået i en indirekte funktion, nærmest som en mejsel, hvor man har slået på rentakken for at udnytte æggen til at spalte et emne af f.eks. træ eller knogle.

Stortandede harpuner

Fra moser i Den fynske Øgruppe stammer i alt 12 stortandede harpuner, som ud fra typologiske ligheder med sikre sen-glaciale harpuner fra Nordtyskland kan henføres til overgangen sen-/postglacial tid eller

Figur 12. Stortandede harpuner fundet 2-3 km vest for Nr. Broby og i Ølsted Mose, Nr. Broby sogn. Længde 23,1 og 22,9 cm. Forfatteren fot.

tidlig postglacial tid (Taute 1968; Andersen 1974). Harpunerne er lavet af mellemhånds- eller mellemfodsknogler fra elg eller kronhjort (fig. 12).

Det mest karakteristiske stykke er harpunen fra Ejby Mose på Vestfyn, i øvrigt det samme mosseområde, som har bidraget med flere fund fra Brommekulturen (Andersen 1974). Især stykkets hjerteformede basis viser stor lighed med harpuner fra den nordtyske boplads Stellmoor fra Ahrensburgkulturen (Rust 1943 Taf. 89,1). Også en harpun fra Gelsted Mose på Vestfyn har omtrent samme udformning af basis. På de øvrige fynske stortandede harpuner er basisenden enten fraværende, eller den er udformet som en trapez eller som en krog, der vender modsat modhagerne. Disse harpuner kan være fra den tidligste del af postglacialtiden.

På de få kendte bopladser fra den postglaciale Maglemosekulturs ældste del, f.eks. Barmose på Sydsjælland (Johansson 1990), indgår kun fintandede benodde og ikke stortandede harpuner. Selv om dateringsgrundlaget er noget spinkelt, er det derfor mest naturligt at placere de fynske harpuner i overgangstiden mellem sen- og postglacialtiden. De må altså tilhøre Ahrensburgkulturen og de tidligste faser af Maglemosekulturen, som endnu ikke er kendt fra Den fynske Øgruppe. At der dog har været mennesker her på den tid, viser

skelettet af en kvinde fra Koelbjerg Mose på Vestfyn (Tauber 1986).

Harpunerne har muligvis været anvendt til jagt på storvildt, men til harpunering af f.eks. store gedder eller laksefisk har de vel også været velegnede. Og netop denne brug kan være årsagen til, at de er endt i søerne, som først efter istidens afslutning er omdannet til moser.

De sen-glaciale kulturgrupper

Næsten alle de fynske fund af bopladser og enkeltfundne redskaber, som er nævnt i de ovenstående afsnit, tilhører en kort periode af sen-glacialtiden, nemlig brommekulturen. I hvert fald bopladsfundene synes at tilhøre kulturens yngre del. Genstandstyper fra Brommekulturens ældre del, f.eks. længdekantbehuggede skraber af Wehlentype og skævbør (zinken), som de kendes fra jyske bopladser (Madsen 1983; Nilsson 1989), er ikke tilstede på de fynske bopladser. Brommekulturen dateres til den sidste del af Allerødtid og gebyndelsen af Yngre Dryas (fig. 13), så de fynske fund stammer fra århundrederne omkring 9.000 f.v.t.

Kun en enkelt skafftungspejs samt muligvis fem rentakslagslåben og måske et par harpuner kan henføres til Ahrensburgkulturen, som dateres til Yngre Dryas, århundrederne efter 9.000 f.v.t.

Som beskrevet kan de ældste af de sen-glaciale fynske faunafund dateres til Ældre Dryas, de er altså ca. 1.000 år ældre end de første

sikre tegn på menneskets tilstedeværelse. Af uforklarlige, men antagelig tilfældige årsager mangler der indtil videre helt spor af menneskets færdsel i sen Bøllingtid, Ældre Dryas og Allerødtidens første del. Til disse tidsafsnit dateres Hamburgkulturens sene del, Federmesserkulturen og Brommekulturens ældre del. Alle tre kulturgrupper er dokumenteret i Jylland samt på Sjælland og de syd herfor liggende øer (Holm 1992; Holm & Rieck 1992; Petersen & Johansen 1993; 1994; Petersen 1994). Faunafundene dokumenterer klart, at der burde kunne findes bopladser på Fyn også fra disse tidlige faser af seneglacialtiden. Når man tager i

betragtning, at afstanden fra Hamburgkulturens bopladser ved Jels i Sønderjylland til den fynske vestkyst er ca. 40 km, og at Lillebælt ikke udgjorde en forhindring i seneglacialtiden, er det faktisk uforståeligt, at der ikke hidtil er fundet genstande fra Hamburgkulturen på Fyn. Ahrensburgkulturens næsten totale fravær, ikke blot på Fyn, men faktisk i hele Sydsandinavien, er også et mysterium ikke mindst når man betragter de mange fund fra den forudgående Brommekultur. Måske er de generelt små skafftungs-spidsere fra Ahrensburgkulturen blot sværere at få øje på end de forholdsvis store Brommespidsere? Fraværet af Federmesserkulturens redskabsinven-

POLLENZONE		FYNske FUNDSTEDER	ARKÆOLOGISK "KULTUR"	Kalenderår f.v.t.	
SENGLACIALTID	IV	PRÆBOREAL			
	III	YNGRE DRYAS	SEBBELUNG-ILLEMOSE LØGESKOV-ODENSE KANAL	AHRENSBURG	8.700
			II	ALLERØD	BRO-EJBY MOSE OMMELS HOVED KÅDEKILDE ØST-HOV +DIV. LØSFUND
		FEDERMESSER			9.700
	I c	ÆLDRE DRYAS			
	I b	BØLLING		HAMBURG	
	I a	ÆLDSTE DRYAS			11.000

Figur 13. Seneglacialtidens kulturgrupper og fynske fundsteder.
Lilly K. Nielsen del.

tar i det fynske område behøver ikke blot være et tilfælde. Nogle forskere anser kulturen som en hovedsageligt nordtysk/syddansk pendant til Brommekulturen (Holm & Rieck 1992:65f; Fischer 1991: 110f), og den har måske ikke haft det fynske område som en del af sit territorium.

Brommekulturens bebyggelsesmønster i Den fynske Øgruppe

Det vil være lidt dristigt at foretage en egentlig konklusion omkring Brommekulturens bebyggelsesmønster i Den fynske Øgruppe på baggrund af de foreliggende fund. Alligevel vil jeg forsøge at udpege nogle mønstre i den måde, Brommekulturens fund fordeler sig i landskabet. Fundstedet for bopladsene og de mulige boplads samtlige sikkert stedfæstede skaftungespids er derfor søgt vurderet ud fra målebordsbladernes oplysninger om f.eks. vådområder og højdepunkter. I den forbindelse skal man være opmærksom på, at en mængde vådområder, især mindre dødshuller, er udtørret allerede i postglacialtidens tidligste del. Andre er dækket af jordflydning og erosion, og kan således overhovedet ikke spores på overfladen i dag.

Brommekulturens fund synes at fordele sig på fire forskellige landskabstyper: 17 ud af 34 præcist stedfæstede fundpladser med Brommespids (incl. samtlige boplads og mulige boplads) samt

fundstedet for den langelandske Ahrensburgspids er beliggende umiddelbart ned til eller ganske tæt på et vådområde, som i senglacialtiden må have udgjort en sø. Tydeligst eksemplificeret ser man det ved Bro-bopladsene, der har været anlagt få meter fra en forhistorisk søbred. Den brednære placering kendes også fra sjællandske pladser, bl.a. fra den klassiske Brommelokalitet (Fischer & Nielsen 1987). En helt lignende placering genfindes på de tidligmesolitiske bebyggelser, f.eks. Maglemosepladserne ved Barmose (Johansson 1990) og Ulkestrup Lyng (Andersen et al. 1982). Disse boplads kan ud fra bl.a. redskabsinventaret ses at have lagt vægt på fiskeri. Desværre er der ikke bevaret knoglemateriale på de fynske Brommeboplads, så der kan ikke siges noget sikkert om erhvervsstrategien. Men den udprægede "sø-orientering" må skyldes et ønske om at udnytte ferskvandsressourcerne, primært fisk. Og antagelig har de klare senglaciale søer været rige på bl.a. laksefisk, aborre og gedde. Sikre fiskeriselskaber kendes ikke fra senglacialtiden, men materiale til fremstilling af f.eks. ruser, som de kendes fra mesolitisk tid (Becker 1941), har været tilstede. Man kan derfor, teoretisk set, både have praktiseret aktivt fiskeri (harpunering) og passivt fiskeri med ruser og net. Fem enkeltfundne skaftungespids er fundet ned mod større vandløb. Også disse fundsteder repræsenterer

terer antagelig pladser, hvor fiskeri har spillet en stor rolle.

På otte lokaliteter er skaftungespidskerne fundet på højeddrag eller højtliggende plateauer med udsigt over søer eller åsystemer. Måske repræsenterer disse fund vinterboplader, som blev placeret på høj, tør grund, samtidig med, at man havde mulighed for at udnytte ferskvandsområdernes stabile føderessourcer. En lignende placering af Brommekulturens boplader kendes fra Gudenåsystemet (Madsen 1983:16ff). Også Maglemosekulturens boplader kan have en lignende placering (Boas 1987)

Den sidste landskabstype, der har leveret senglaciale fund, er højeddrag eller højtliggende plateauer, i hvis umiddelbare nærhed der ikke findes vådområder. Fire enkeltfundne skaftungespidsker er fundet på sådanne lokaliteter. Denne placering kendes også fra flere senglaciale boplader uden for Fyn, bl.a. Ahrensburgbopladsen Sølbjerg 1 (Petersen & Johansen 1993; 1994) og Federmesserbopladsen Rundebakke (Petersen 1994). Antagelig er pladserne placeret højt i terrænet, for at man kunne iagttage vandrende dyrs (reners?) bevægelser. Dette forudsætter imidlertid, at vegetationen har været sparsom og især lav. Måske repræsenterer de få fynske skaftungespidsker fra højtliggende lokaliteter uden nærliggende vådområder derfor aktiviteter i den sene del af Brommekulturen, i be-

gyndelsen af Yngre Dryas, hvor vegetationen netop var sparsom?

Det kan altså konstateres, at Brommekulturens bebyggelser var meget tæt knyttet til søer og vandløbs ressourcer. Jagt må dog også have spillet en rolle, og så vidt det fremgår af de få bevarede faunarester fra jyske og sjællandske Brommeboplader, har elgen været et vigtigt jagtdyr. I store træk har Brommekulturens erhvervsmønster formodentligt svaret til det, der fandtes i den mesolitiske Maglemosekultur. Vi må imidlertid afvente fremkomsten af en fynsk boplads med bevaret knoglemateriale, før dette kan dokumenteres. Også den vil vel komme en skønne dag!

Det vides fra nulevende jægersamfund, som er sammenlignelige med Brommekulturens samfund, at der indgår flere boplads- og aktivitetspladstyper i deres kultur, end vi ser repræsenteret i det fynske materiale. Specialiserede jagtpladser optræder i flere variationer; her må Ommels Hoved repræsentere én type. Men også deciderede flinthuggepladser og måske større samlingsboplader kan have tilhørt Brommekulturens bebyggelsesmønstre. Og hvis tolkningen af Bropladserne som sommerboplader er korrekt, må man også forvente at kunne finde vinterboplader. I de nordlige dele af landet må man endvidere forvente at kunne finde kystboplader. Endelig kan det tilføjes, at begravelser overhovedet ikke kendes fra Brommekulturen

eller senglacialtiden i det hele taget, så teoretisk set kan man også forvente at finde grave fra denne tid.

Frem mod år 2021

I de sidste to årtier har udforskningen af de senglaciale kulturer i Danmark været koncentreret omkring Jylland (Madsen 1983; Nilsson 1989; Holm & Rieck 1992) og Sydsjælland samt de syd herfor liggende øer (Petersen & Johansen 1993; Petersen 1994). Den fynske Øgruppe har helt været glemt i de seneste års undersøgelser. Når man betragter Fyns geografiske placering, midt mellem de bedre udforskede jyske og sjællandske områder, er det klart, at en dybere forståelse af de senglaciale jægerkulturers bebyggelsesmønster og f.eks. jagtvaner kræver en mere systematisk udforskning af det centraldanske område.

I dette arbejde er der en god tjans at gøre for de mange aktive fynske amatørarkæologer. De kan være med til at afklare, om de fundtomme pletter på Nordfyn, Sydvestfyn og tildels Sydøstfyn er et udtryk for det virkelige bebyggelsesbillede i senglacialtiden, eller om kortet blot, som jeg mener, afspejler intensiteten i museernes og amatørernes indsamling. Især må det være vigtigt at få afsøgt det sydvest- og vestfynske område, der ligger nær de sønderjyske landskaber, hvor Hamburg- og Federmesserkultureernes bopladser

er fundet. 6) Rekognosceringerne bør naturligvis være systematiske og evt. tage udgangspunkt i topografiske forhold. Afsøgninger af vådområdernes bredder og sandede bakker med udsigt over søer og ådale bør her have førsteprioritet.

Vor viden om senglacialtiden vil endnu i mange år for en stor dels vedkommende være baseret på overfladefund. Derfor er det uhyre vigtigt, at man ved opsamlinger på opløjede bopladser fra senglacialtiden er meget omhyggelig med nøjagtig afsætning eller ligefrem indmåling af karakteristiske oldsagstyper, især skaffungespidserne. Flintaffald bør ikke, ud over enkelte karakteristiske stykker, opsamles, men efterlades til en evt. efterfølgende udgravning. Mange af pladserne er så små, at blot få ganges opsamling næsten kan fjerne dem fra overfladen! Og lad så endelig straks museet høre om fundene; jo mere materiale, der kommer til museernes kendskab, jo bedre er mulighederne for at vurdere og prioritere de enkelte lokaliteter.

Fagfolkernes arbejdsopgave i de kommende år må bestå i omhyggelige analyser af det allerede foreliggende fundstof, f.eks. sammensætningsanalyser og fuldstændig publicering af fundstoffet fra Bro II og Ommels Hoved. Næste skridt kan være en opsøgning af nogle af de fundsteder, der er afsat på fig. 6 med henblik på udpegning af udgravningsegne lokaliteter. Her må især bopladser med mulighed for

fund af organisk materiale prioriteres meget højt. Endelig vil systematiske (men desværre dyre) C 14 dateringer af nogle af de mange fynske mosefund af dyreskeletter, især af kronhjort, elg og ren, kunne give os et bedre indblik i faunasammensætningen i senglacialtidens forskellige underperioder. Derved kan man også få et bedre indtryk af eksistensmulighederne for datidens mennesker.

Når Harjas 50-års jubilæums-

skrift udkommer i år 2021, glæder jeg mig til at læse den næste oversigt over Fyns senglacialtid! Flittige og målbevidste amatørarkæologers søgen må til den tid have ført til opsporingen af bebyggelsesspor fra Hamburg-, Federmesser- og Ahrensburgkulturene. Om ikke andet er det i hvert fald et oplagt emne for deltagerne i Operation Guldhorn at medvirke til, at de tomme huller i vor viden om de tidligste fynboers færden bliver udfyldt.

Noter

- 1) Nærværende artikel er en sammenfatning af dele af en upubliceret semesteropgave, som jeg skrev på Århus Universitet i 1988: "Senglacialtidens fund fra Den fynske Øgruppe". Opgaven og den hertil knyttede dokumentation findes i kopi på Fyns Oldtid, Hollufgård. Oplysninger vedr. Bro II og en del af de løsfundne genstande er med venlig tilladelse fra museumsinspektør Flemming R. Rieck, Nationalmuseets Skibshistoriske Laboratorium, indhentet fra Riecks upublicerede hovedfagsspeciale: "En kritisk analyse af senglaciale fund fra Fyn". Århus Universitet 1977. Herudover har lektor Søren H. Andersen, Århus Universitet, cand.phil. Jørgen Holm, Rødekro, og museumsinspektør Jørgen Skaarup, Langelands Museum, været behjælpelige med kritik og supplerende oplysninger. Tak skal lyde til de fynske amatørarkæologer, der beredvilligt har stillet fund og oplysninger til min rådighed. En særlig hæder fortjener museumsleder Anders Jæger, Bogen, for sin ihærdige indsats i det nordfynske område.
- 2) Lektor Kim Aaris-Sørensen, Universitetets Zoologiske Museum, København, takkes for oplysninger om fund af fynske renskeletter fra perioden efter Degerbøl & Krogs publikation (1959).
- 3) Ved de intensive afsøgninger af fynske sø- og åbredder i årene 1941-47 fandtes dog ikke en eneste oldsag fra senglacialtiden (jvf. J. Bech: "Mesolitiske indlandsbopladser på Fyn og Langeland". Upubliceret forprøveopgave. Århus Universitet 1966).

- 4) F. Magnussen (1984:18) har foreslået, at svaner har været jagtobjektet på Ommels Hoved, men dette er gjort med baggrund i en misforståelse af områdets senglaciale topografi.
- 5) I N.F.B. Sehesteds Museum på herregården Broholm ved Gudme findes mindst 13 sikre skafttungespids, heriblandt seks intakte. En af disse er muligvis en Haveltespids fra Hamburgkulturens yngre del. Broholmsamlingens oldsager er desværre uden fundoplysninger, hvorfor stykket ikke kan dokumenteres at være fundet i det sydøstfynske område.
- 6) Ifølge museumsinspektør Niels H. Andersen, Moesgård, er der ikke hidtil fundet senglaciale genstande ved de intensive rekognosceringer på Sydvestfyn.

Litteratur

Forkortelser:

Aarbøger: Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie. København.

JDA: Journal of Danish Archaeology. Odense.

- Aaris-Sørensen, K. 1988: *Danmarks forhistoriske dyreverden. Fra istid til vikingetid*. København.
- Abildtrup, V. 1995: Kæmpehjorten fra Veflinge. *Sletten*. Årsskrift for nordfynsk lokal- og kulturhistorie 1995, s. 7-12. Bogense.
- Albrechtsen, E. 1951: En hilsen fra Fyns ældste stenalder. *Fynske Minder* 1951, s. 3-4.
- 1952: Fyns bebyggelse i oldtiden. *Fynske Aarbøger* 1951, s. 220-252.
- 1974: *Fyn i oldtiden*. Odense.
- Andersen, K.; S. Jørgensen & J. Richter 1982: Maglemose hytterne ved Ulkestrup Lyng. *Nordiske Fortidsminder Serie B*, bind 7. København.
- Andersen, S.H. 1973: Bro. En senglacial boplads på Fyn. *Kuml* 1972, s. 7-60.
- 1974: En harpun fra Ejby Mose, Vestfyn. *Fynske Minder* 1974, s. 44-48.
- Barton, N; A.J. Roberts & D.A. Roe (eds.) 1991: *The Late Glacial in north-west Europe. Human adaptation and environmental change at the end of the Pleistocene*. Council of British Archaeology, Report No 77. Oxford.
- Becker, C.J. 1941: Fund af ruser fra Danmarks stenalder. *Aarbøger* 1941, s. 131-149.
- 1951: Den grubekeramiske kultur i Danmark. *Aarbøger* 1950, s. 153-274.

- 1971: Late Palaeolithic Finds from Denmark. *Proceedings of the Prehistoric Society* Vol. XXXVII, s. 131-139.
- Binford, L. 1983: *In Pursuit of the Past. Decoding the Archaeological Record*. London.
- Boas, N.A. 1987: Rude Mark. A Maglemosian Settlement in East Jutland. *JDA* vol.5, s. 14-30.
- Bokelmann, K. 1991: Some new thoughts on old data on humans and reindeer in the Ahrensburgian Tunnel Valley in Schleswig-Holstein, Germany. I: *N. Barton et al. (eds.)*, s. 72-81.
- Degerbøl, M. 1952: Recent discoveries of remains of mammals from glacial deposits in Denmark. *Dicerorhinus kirchbergensis* (Jäger) new to the fauna of Denmark; *Megaloceros giganteus* (Blumenbach) and *Bison priscus* (H.v. Meyer). *Kgl. danske Vidensk. Selsk. Biol. Skrifter* Bd. 6 nr. 8. København.
- Degerbøl, M. & J. Iversen 1945: The Bison in Denmark. A Zoological and Geological Investigation of the Finds in Danish Pleistocene Deposits. *Danmarks Geologiske Undersøgelse II Række* nr. 73. København.
- Degerbøl, M. & H. Krog 1959: The Reindeer (*Rangifer tarandus* L.) in Denmark. Zoological and geological Investigations of the discoveries in Danish pleistocene Deposits. *Det Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Biol. Skrifter* Bind 10, nr. 4. København.
- Degerbøl, M. & B. Fredskild 1970: The Urus (*Bos primigenius* Bojanus) and Neolithic Domesticated Cattle (*Bos taurus domesticus* Linné) in Denmark. With a Revision on Bos-remains from the Kitchen Middens. Zoological and Palynological Investigations. *Det Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Biologiske Skrifter* Bd. 17, nr. 1. København.
- Fischer, A. 1978: På sporet af overgangen mellem palæolitikum og mesolitikum i Sydsandinavien. *Hikuin* 4, s. 27-50.
- 1985: *På jagt med stenaldervåben*. Forsøg med fortiden 3. Historisk-Arkæologisk Forsøgscenter, Løjre.
- 1989: Hunting with stone tipped arrows - results and experiences of practical experiments. I: C. Bonsall (ed.): *The Mesolithic in Europe*. Proceedings of the Third International Symposium, Edinburg 1985, s. 29-39. Edinburg.
- 1991: Pioneers in deglaciated landscapes: The expansion and adaptation of Late Palaeolithic societies in Southern Scandinavia. I: *N. Barton et al. (eds.)*, s. 100-121.
- 1993: Senpalæolitikum. I: S. Hvass & B. Storgaard (red.): *Da klinger i muld. 25 års arkæologi i Danmark*, s. 51-56. Århus.

- Fischer, A.; P.V. Hansen & P. Rasmussen 1984: Macro and Micro Wear Traces on Lithic Projectile Points. Experimental Results and Prehistoric Examples. *JDA* vol. 3, s. 19–46.
- Fischer, A. & F.O.S. Nielsen 1987: Senistidens bopladser ved Bromme. En genbearbejdning af Westerbys og Mathiassens fund. *Aarbøger* 1986, s. 5–42.
- Fischer, A.; B. Grønnow; J.H. Jønsson, F.O. Nielsen & C. Petersen 1979: *Stenalderekspementer i Lejre. Bopladsernes indretning*. Working Papers 8. The National Museum of Denmark. København.
- Henriksen, M.B. 1993: Anvendelsen af rekognoscering som inventeringsmetode ved bebyggelseshistoriske undersøgelser. *Arkæologiske Udgravninger i Danmark* 1992, s. 32–48.
- Holm, J. 1973: Istidsjægere på Ærø. *Fynske Minder* 1972, s. 5–16.
- 1992: Rensdyrjægerbopladser ved Slotseng – og et 13.000-årigt dødishul med knogler og flint. *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1992, s. 52–63.
- Holm, J. & F. Rieck 1992: *Istidsjægere ved Jelssøerne*. Skrifter fra Museumsrådet for Sønderjyllands Amt nr. 5. Haderslev.
- Iversen, J. 1954: The Late-Glacial Flora of Denmark and its Relation to Climate and Soil. Studies in Vegetational History in Honour of Knud Jessen 29th November 1954. *Danmarks Geologiske Undersøgelser II. Række*, nr. 80, s. 87–118. København.
- 1979: Naturens udvikling siden sidste istid. I: A. Nørrevang & J. Lundø (red.): *Danmarks Natur* bd. 1, s. 345–445. København.
- Johansson, A.D. 1990: *Barmose. Præboreale bopladsfund i Sydsjælland*. Århus.
- Kolstrup, E. 1991: Palaeoenvironmental developments during the Late Glacial of the Weichselian. I: *N. Barton et al (eds.)*, s. 1–6.
- Krüger, J. & S. Sjørring 1989: Den fynske Øgruppens landskab. I: R. Bjerregaard & S. Mørch: *Danmark. Fyn med omliggende øer*, s. 260–276. København.
- Løppenthin, B. 1967: Danske ynglefugle i fortid og nutid. Historiske og faunistiske undersøgelser over fuglenes indvandring, forekomst og livsvilkår i Danmark. *Acta Historica Scientiarum Naturalium et Medicinalium*. Editio Bibliotheca Universitatis Hauniensis. Vol. 19. Odense.
- Madsen, B. 1983: New Evidence of Late Palaeolithic Settlement in East Jutland. *JDA* vol. 2, s. 12–31.
- Madsen, V. 1903: Om den glaciale, isdæmmede Sø ved Stenstrup paa Fyn. *Danmarks Geologiske Undersøgelser II. Række* Nr. 14. København.
- Magnussen, F. 1984: Nyt om efteristidsjægerne. *Egnshistorisk Forening i Gundsø. Årsskrift* 1984, s. 16–20.

- Møhl, U. 1979: Faunaen omkring Flaadet-bopladsen. En boreal bosættelse på Langeland. I: J. Skaarup: Flaadet. En tidlig Maglemoseboplads på Langeland. *Meddelelser fra Langelands Museum*. Rudkøbing.
- Müller, S. 1896: Nye Stenalderes Former. *Aarbøger* 1896, s. 303-419.
- Nielsen, S. 1979: Den grubekeramiske kultur i Norden samt nogle bemærkninger om flækkepilespidserne fra Hesselø. *Antikvariske Studier* 3, s. 23-48. København.
- Nilsson, T. 1989: Senglacial bosættelse i Vendsyssel. *Kuml* 1987, s. 47-76.
- Nørgaard, H. 1988: Teglværkerne ved Stenstrup Issø. En historisk oversigt 1810-1920. *Årbog for Svendborg & Omegns Museum* 1987, s. 54-68.
- Petersen, B.F. 1994: Rundebakke. En senpalæolitisk boplads på Knudshoved Odde, Sydsjælland. *Aarbøger* 1992, s. 7-46.
- Petersen, K.S. 1985: The Late Quaternary History of Denmark. *JDA* vol. 4, s. 7-22.
- Petersen, P.V. & L. Johansen 1993: Sølbjerg 1 - An Ahrensburgian Site on a Reindeer Migration Route through Eastern Denmark. *JDA* vol. 10 (1991), s. 20-37.
- 1994: Rensdyrjægere ved Sølbjerg på Lolland. *Nationalmuseets Arbejds-mark* 1994, s. 80-97.
- Rasmussen, L.W. & J. Richter 1991: Kainsbakke. En kystboplads fra yngre stenalder. Grenå.
- Rust, A. 1943: *Die alt- und mittelsteinzeitlichen Funde von Stellmoor*. Neumünster.
- Skaarup, J. 1974: Et rentakslagvåben fra Storebælt. *Fynske Minder* 1974, s. 29-43.
- 1985: Yngre stenalder på øerne syd for Fyn. *Meddelelser fra Langelands Museum*. Rudkøbing.
- Smed, P. 1962: Studier over den fynske øgruppes glacielle landskabsformer. *Meddelelser fra Dansk Geologisk Forening* Bind 15, Hefte 1, s. 1-74. København.
- Tauber, H. 1986: Koelbjerg-kvindens alder og ernæring. *Fynske Minder* 1986, s. 28-33.
- Taute, W. 1968: Die Stielspitzen-Gruppen im nördlichen Mitteleuropa. Ein Beitrag zur Kenntnis der späten Altsteinzeit. *Fundamenta, Reihe A*, Bd. 5. Köln.

HARJA-skrifterne 1973 til 1990

– en registrering og systematisering

af Aage Heltner, Hedda Jørgensen og Jytte Raun

Forfatterne er mangeårige medlemmer af HARJA og udgør endvidere redaktionen af bladet Fynboer og Arkæologi, som udsendes tre gange årligt til alle arkæologiinteresserede på Fyn og udgives af Fyns Oldtid Hollufgård.

I 1973 besluttede Harja at udgive et periodisk skrift. Det skulle ikke være et årsskrift, selv om udgivelse én gang årligt ville blive tilstræbt. Meningen med skriftet var at give medlemmerne mulighed for at publicere resultaterne af deres arbejder, men også forfattere udenfor medlemmernes kreds kunne være repræsenteret. Det er der kommet en række gode artikler ud af i de ni Harja-skrifter, der er udkommet i perioden fra 1973 til 1990, hvor Fynboer og Arkæologi på et mindre ambitiøst plan overtog rollen som meddelelsesblad for alle arkæologiinteresserede.

Mange husker stadig artiklerne fra Harja-skrifterne – men hvilket skrift var det nu i? I det følgende vil vi gerne ved hjælp af nogle registre gøre det lettere at finde tilbage til en artikel i Harja-skrifterne.

Det første register er inddelt i tidsperioder, alt efter om artiklen

handler om stenalder, bronzealder, jernalder, vikingetid, middelalder eller diverse. I sidstnævnte står de artikler, der er af mere almen arkæologisk karakter, og som ikke kan henføres til en af de nævnte tidsperioder, eller hvis artiklen handler om flere tidsperioder. Inden for hver tidsperiode er anført forfatterens navn, artiklens titel, skriftets årstal og artiklens sidenumre. Under disse oplysninger redegøres kort for artiklens indhold. I de få tilfælde, hvor der ikke er anført nogen redegørelse, skyldes det, at titlen tydeligt angiver indholdet.

Det andet register oplister forfatterne i alfabetisk orden med angivelse af, hvor vedkommendes artikel eller artikler står.

Med denne systematisering håber vi, at det er blevet lidt nemmere at finde tilbage til Harja-skrifternes artikler til glæde for både tidligere og nye læsere.

Stenalder

- Holm, Jørgen
Rieck, Flemming
- Status over Fyns senglacialtid
1, 1973 s. 4-6
*Forfatterne opfordrer til at holde øje med Ham-
burg- og Ahrensburgkulturens bopladser på
Fyn.*
- Petersen, Aage
- Ikke danefæ, men alligevel ...
1, 1974 s. 8-10
*Beretning om fundet af en affaldsgrube med
sjældnen keramik i Røjlemose ved Strib.*
- Jæger, Anders
- Pileregnet
1976, s. 2-7
*Efter undersøgelse af en udpløjet megalittomt,
Tornhøj II, Skovby foreslås en typologisk tre-
deling af den klassiske tværpil. Baggrunden for
denne teori er 110 pile, der efter nøjagtige
målinger tydeligvis grupperer sig i tre hoved-
former, der må være tilstræbt. Dette afspejles
især i pilenes nakkeende, som givetvis har
fordret forskellig skæftning og måske også
anvendelse.*
- Møllmann-Ibsen, Dan
- Ulo'er i dansk stenalder?
1977, s. 6-13
*Forfatteren gør sig til talsmand for teorien om
skiveøksens brug som Ulo, d.v.s. redskab til
bearbejdning af sæl. Endvidere gengives flere
sider med illustrationer af overgangsformer mel-
lem kærneøkser og skiveøkser.*
- Nørgaard, Ole Jørgen
- Betragtninger over stenalderfolkets sygdomme
og andre fortrædeligheder
1978, s. 37-44
*Forfatteren har gjort sig nogle overvejelser over
oldtidens givetvis fremherskende sygdomme og
deres følger for dagliglivet, f.eks. neuroser. Har
disse været i flor i oldtiden? Sikkert, men symp-
tomerne har nok været mere primitive, end vi ser*

dem i dag. Måske har den syge fået afløb for sine blokeringer ved at te sig som et dyr eller et stykke anskudt vildt.

Andersen, Niels H.

Situationsrapport fra Sarup!
1979, s. 7-9

Det er første gang, man i Danmark er stødt på disse anlæg befæstede med palisader og såkaldte voldgrave. Man må tænke sig, disse pladser har været brugt til ceremonielle handlinger. Den ældste del af anlægget daterer sig til 3250 f. Kr., Fuchsbergfase, og 100 år senere, i Klintebakkefasen, har man atter etableret et anlæg, men nu kun halvt så stort som det tidligere.

Ebbesen, Klaus

Offerfundet fra Å Højrup
1971-1981, s. 5-21

En oversigt og typologi over bondestenalderens flintmejsler, især fra Å Højrup på Fyn. Dette depotfund af fem mejsler blev forefundet i jorden opsat som et stilliseret træ. Størrelsen på disse mejsler varierer mellem 23,7 og 16,5 cm, og alle bærer tydelige brugsspor.

Kjærgaard, Jane

Kolsø, en boplads fra yngre stenalder
1985, s. 5-13

Beretning om Kerteminde-gruppens gravning på Dræby Fed, hvor der arbejdes på en plads fra Store Valby fasen, den yngste af de fem mellemneolitiske inddelinger, ca. 2900-2800 f. Kr.

Porsgaard, Jan

Tørresø-ringen
1985, s. 14-15

Tørresø-ringen er en fragmenteret rørknoglering, der måler 2 mm i tykkelse og 6 mm i bredden. Denne ring fremkom under udgravning af en højtomt. Huller i ringen godtgør, at den er beregnet til ophængning, som det kendes fra skifersmykkerne.

Bronzealder

- Jørgensen, Eric Stonehenge – bronzealderens gigantmonument
1, 1973, s. 16–19
*Beretning om et besøg ved Stonehenge i Syd-
england.*
- Lunn, Leif Kønsrollemønstret i bronzealderen
1, 1973, s. 20–22
*Forfatteren gør sig nogle overvejelser om køns-
rollerne i bronzealderen og stiller spørgsmålet,
om vi havde matriarkat dengang.*
- Jæger, Anders Sparetider?
1, 1974, s. 11–14
*Anders Jæger beretter om klinkning af ituslået
keramik i bronzealderen eksemplificeret ved fund
fra en sløjfet megalitgrav ved Skåstrup i Ore
sogn.*
- Petersen, Aage Nye bopladsfund fra den yngre bronzealder
1976, s. 16–24
*Beretning om udgravningen af fem affaldsgruber
fra yngre bronzealder, der fremkom via intens
amatørovervågning af byggemodne grunde i
Kauslunde.*

Jernalder

- Andersen, Niels H. – og så blev det jernalder
1, 1974, s. 15–20
*Redegørelse for overgangen mellem bronzealder
og jernalder belyst ved bopladskomplekset på
Gamby Vestermark.*
- Jæger, Anders Flere fynske jernaldergrave
1977, s. 19–28
*Lokalgruppes udgravning af ti førromerske
urnegrave og brandpletter fra Skovby. I en af
urnerne, blandt de brændte ben, lå et bemær-*

kelsesværdigt fundstykke, eller snarere to, nemlig en kuglefibula sammenhægtet med en fingerring, begge i bronze. Varmen fra ligbålet har i dette tilfælde kun skadet smykkerne i ringe grad.

Jæger, Anders
Pedersen, Holger

Vellinge – en gravplads med førromerske våbengrave

1979, s. 13–18

Forfatterne fortæller om seks brandpletgrave i Bederslev sogn. Overfladeundersøgelse havde godtgjort førromersk keramik, og der blev opsamlet et fragmenteret skjoldrandbeslag. Tre af gravene var våbengrave, der er forholdsvis sjældne. De rummede dele af to tvæeggede sværd og flere spyd. Et af disse spyd har en unik detalje – en oval indskæring i den ene side af bladet. Denne selvstændige type kendes ellers tidligere udelukkende fra det østgermaniske område, Polen, Øland og Gotland.

Nørgaard, Ole Jørgen

Udgravningen af Høje Stene 1981 med specielt henblik på skeletfundet

1971–1981, s. 29–38

En amatørers observationer og overvejelser før specialisternes undersøgelser.

Andersen, M
Tuesen, H.

Urnegravplads fra yngre romersk jernalder
1985, s. 16–29

Sdr. Nærå gruppens udgravning af en yngre romersk gravplads. 62 urnegrave og 9 brandpletter undersøgt. Herved fremkom fragmenter af fibulaer, glas- og keramikperler, kamme, knive, fil og spænde.

Vikingetid

Poulsen, Viktor

Fyns første boplads fra vikingetid
1, 1974, s. 21–23

Rapport fra en fritidsudgravning i Skrillinge, sen vikingetid.

Middelalder

Grandt-Nielsen, Finn

Historisk arkæologi i Odense
1, 1973, s. 7-13

Den historisk-arkæologiske forskning i Odense er kun på begynderstadiet. Finn Grandt-Nielsen gennemgår, hvad der er kendt fra skriftlige kilder, og hvad der hidtil er fundet i Odense. Desuden redegøres for de senere års arkæologiske undersøgelser i byen.

Meyer, Hans-Henrik

En "byarkæolog" efterlyser kolleger
1, 1973, s. 14-15

Hædersdal, Ebbe

Danmarks middelalderlige borganlæg
1, 1973, s. 23-28

De tre hovedtyper af middelalderens borganlæg skildres, og der gives nogle eksempler fra det fynske område ledsaget af et oversigtskort, der viser samtlige kendte voldsteder på Fyn.

Christensen,
Erland Porsmose
Jeppesen,
Torben Grøngård

Landsbystudier
1, 1976, s. 25-32

Forfatterne redegør for deres forskningsprojekt, hvis formål er dels at belyse de i historisk tid kendte landsbyers anlæggelsestidspunkt og dernæst at undersøge deres videre udvikling indtil de store matriklers tid.

Diverse

Thrane, Henrik

Amatøren i dagens arkæologi
1, 1973, s. 2-3

Der advares mod den planløse samlerindsats til skrivebordsskuffen, som er en direkte trussel mod den arkæologiske videnskab.

Rasmussen, Ole

Den arkæologiske "Sensation"
1, 1973, s. 29

En journalist og amatørarkæolog giver gode råd om samarbejdet mellem amatørerne og pressen.

- Albrectsen, Erling En forsker- og en samler
1, 1974, s. 4-7
Et causeri om de navnkundige fynske storsamlere, godsejer Vedel Simonsen (1780-1858) og bataillionskirurg Frederik Lassen (1789-1883), hvis omfattende samlinger tilflød henholdsvis Oldnordisk Museum i København og Stiftsmuseet i Odense. Simonsen karakteriseres som forsker, Lassen som blot samler. Forskellen beror på, at Lassen ikke angav andre oplysninger om sin 19.000 stk. store oldsagssamling, end at stykkerne stammede fra Fyn. Simonsen derimod indhentede baggrundsviden og førte en sirlig fundbog. Tilnavnet "Den hvide Doktor", som Lassen bar, tilskrev sig hans vanefaste befordringsmiddel gennem mange år, nemlig en hvid hest. Han var yderligere kendt for at yde konsultation mod betaling i oldsager.
- Thrane, Henrik På vandring efter Fyns fortid
1976, s. 8-11
Her opfordres til systematiske recognosceringer, og forfatteren slår til lyd for, at netop denne form for arkæologisk feltarbejde egner sig for amatørarkæologerne, hvis stadige færden i terrænet gør det nemmere at opdage truede pladser, som skal udgraves, hvis ikke vores viden om fortiden skal gå tabt.
- Mølmann-Ibsen, Dan Tanker på en markvandring
1976, s. 12-13
- Mølmann-Ibsen, Dan Om lokalisering
1976, s. 14-15
Dan Mølmann-Ibsen fortæller om sine erfaringer med at opsøge bønder og ved hjælp af spørgeskemaer indsamle oplysninger om fundne oldsager.
- Jensen, Valdemar Sådan gjorde vi på Tåsinge
1977, s. 2-5

Beretning om Tåsinge-gruppens arbejde med at totalregistrere samtlige fortidsminder på øen. Der er kommet mange nye minder frem på denne måde.

Rasmussen, Arne Aakær

Gravhøje og bopladser søges
1977, s. 14-18

Arne Aakær Rasmussen fulgte Henrik Thranes opfordring til systematisk recognoscering og har i sit hjemsgn, Dreslette lokaliseret mange overpløjede høje fra sten- og bronzealderen.

Christensen,
Erland Porsmose
Jeppesen,
Torben Grøngård

Arkiv og arkæologi
1977, s. 29-35

Arkæologi og historie er ofte blevet opfattet som to skarpt adskilte discipliner. I de senere år har arkæologien dog efterhånden fundet sin rette position som en særdeles vigtig hjælpedisciplin i studiet af alle historiske perioder. Omvendt har arkiverne med det historiske materiale også leveret bidrag til arkæologien. I denne artikel gives eksempler på, hvad arkiverne kan bibringe arkæologien.

Jæger, Anders

Med et svedent grin!
1977, s. 36-37

Anders Jæger maner her til respekt for fortidsminderne.

Jeppesen,
Torben Grøngård

En guldrig – men alligevel fundfattig periode
1978, s. 5-18

Problematikken omkring landsbyens kontinuitet eller mangel på samme skitseres, og der peges i denne forbindelse på det store hul i vor arkæologiske fynske viden om germansk jernalder, især yngste afsnit.

Jensen, Valdemar

Skåltegn på Tåsinge
1978, s. 19-30

Her berettes om skålsten og skåltegn på Tåsinge. Der er registreret 19 store sten med disse

menneskeskabte fordybninger. Desuden findes der også skåltegn på barnehovedstore sten, som museet i Bregninge har flere eksempler på.

Albrechtsen, Erling

N.F.B. Sehested til Broholm

1978, s. 31–36

Her gives et portræt af N.F.B. Sehested til Broholm, godsejeren, hvis amatørarkæologiske indsats endnu kan vække forundring. Man kan blot nævne Møllegårdsmarken, hvor han besørgede over 300 grave fra jernalderen systematisk udgravet, hans eksemplariske pragtudgivelser af fundene fra Broholm og den eksperimentelle pionerindsats med flinteredskaber, hvor der på hans initiativ blev bygget et blokhus udelukkende med oldsager.

Thorsen, Sven

Forlorne oldtidsminder efterlyses

1979, s. 5–6

Sven Thorsen skriver om sin interesse i pryd-dyssens kulturhistorie, d.v.s. et kunstigt anlæg i have, park eller opsat på betydningsfulde nationale pletter på f.eks. Holger Drachmanns grav på Skagen eller på stedet ved Fredericia, hvor general Rye fandt heltedøden i første slesvigske krig. En del forlorne dysser blev rejst i forbindelse med Genforeningen i 1920. Hertil kommer så den videre kulturhistoriske benyttelse af dyssen som nationalt symbol på frimærker, pengesedler, vignetter, telegrammer, trafik kort, reklamer o.s.v.

Broholm, Edvard

Et dobbelt offerfund på Skarø

1979, s. 10–12

Beretning om fundet af en stenøkse og et hestekranium under et gulf på en gård på Skarø. Disse sager er blevet nedlagt i 1700-tallet som værn – en førkristen skik, som har holdt stand længe trods præsternes fordømmelse.

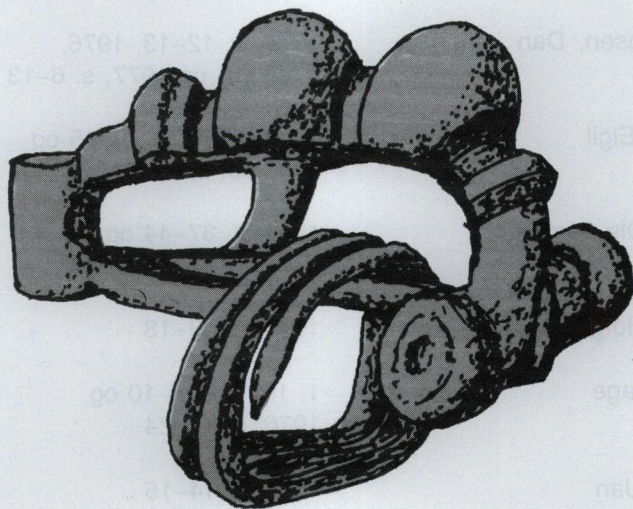
- Juul, Torben Hårøfre
 1979, s. 19–28
Forfatteren beretter om hårøfre gennem tiden. Denne fundgruppe er meget lille, og de fleste er gjort i Jyllands sure moser og hydrører fra yngre bronzealder til ældre jernalder.
- Jæger, Anders Harja – 10 års jubilæum
 1971–1981 s. 3–4
- Smedsgård, Helen Harja's gravelejr – træk fra det praktiske lejrliv
 1971–1981, s. 23–27
- Nikolajsen, Eigil Puffet
 1971–1981, s. 39–45
Eigil Nikolajsen beretter om sit arbejde for Fyns Stiftsmuseum med de fynske amatørarkæologer – tanker om samarbejdet, dets formål og muligheder.
- Rasmussen, Ole Amatør-arkæologen er ikke mere den ensomme ulv
 1971–1981, s. 47
Nogle tanker om amatørarkæologiens udvikling de sidste 10 år.
- Henriksen, Gunnar Mod skattejagt med metaldetektorer
 1985, s. 3–4
Gunnar Henriksen skelner i sit indlæg mellem amatørarkæologer og skattejægere, når talen er for eller imod brugen af metaldetektor.
- NAU 88
 1990
Skriftet beskæftiger sig med den nordiske amatørudgravningslejr i Åsum ved Odense i 1988. Der er indlæg fra Folkeuniversitetet. Nils M. Jensen og Eigil Nikolajsen redegør for de arkæologiske resultater, og der er breve fra udgravningsdeltagere.

Forfattere

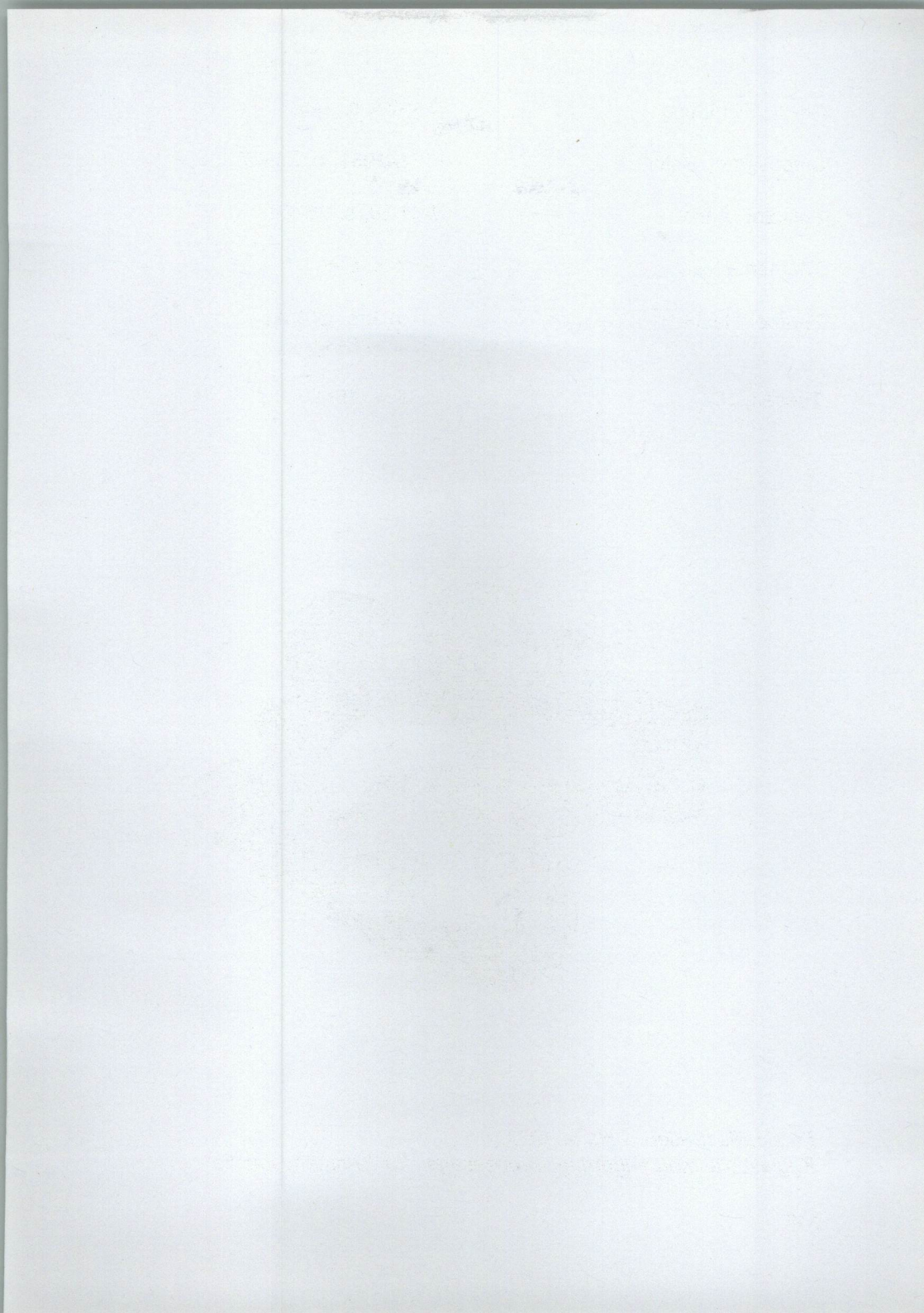
- Albrechtsen, Erling 1, 1974 s. 4-7 og
1978, s. 31-36
- Andersen, Astrid Schønning NAU 88, s. 33
- Andersen, M. 1985, s. 16-29
- Andersen, Niels H. 1, 1974, s. 15-20 og
1979, s. 7-9
- Broholm, Edvard 1979, s. 10-12
- Christensen, Erland Porsmose 1976, s. 25-32 og
1977, s. 29-35
- Christiansen, Erik NAU 88, s. 30-31
- Ebbesen, Klaus 1971-1981, s. 5-21
- Flensberg, Tove NAU 88, s. 29-30
- Grandt-Nielsen, Finn 1, 1973, s. 7-13
- Henriksen, Gunnar 1985, s. 3-4
- Holm, Jørgen 1, 1973, s. 4-6
- Hædersdal, Ebbe 1, 1973, s. 23-28
- Jacobsen, Karen NAU 88, s. 28-29
- Jensen, Birthe Højmark NAU 88, s. 28
- Jensen, Nils M. NAU 88, s. 7-27
- Jensen, Valdemar 1977, s. 2-5 og
1978, s. 19-30

- Jeppesen, Torben Grøngård 1976, s. 25–32, 1977,
s. 29–35, 1978, s. 5–18
- Juul, Torben 1979, s. 19–28
- Jæger, Anders 1974, s. 11–14, 1976,
s. 2–7, 1977, s. 19–28,
1977, s. 36–37, 1979,
s. 13–18 og 1971–1981,
s. 3–4
- Jørgensen, Eric 1, 1973, s. 16–19
- Kjærgaard, Jane 1985, s. 5–13
- Lunn, Leif 1, 1973, s. 20–22
- Meyer, Hans–Henrik 1, 1973, s. 14–15
- Mølmann–Ibsen, Dan 1976, s. 12–13, 1976,
s. 14–15 og 1977, s. 6–13
- Nikolajsen, Eigil 1971–1981, s. 39–45 og
NAU 88, s. 7–27
- Nørgaard, Ole Jørgen 1978, s. 37–44 og
1971–1981, s. 29–38
- Pedersen, Holger 1979, s. 13–18
- Petersen, Aage 1, 1974, s. 8–10 og
1976, s. 16–24
- Porsgaard, Jan 1985, s. 14–15
- Poulsen, Viktor 1, 1974, s. 21–23
- Rasmussen, Arne Aakær 1977, s. 14–18
- Rasmussen, Ole 1, 1973, s. 29 og
1971–1981, s. 47

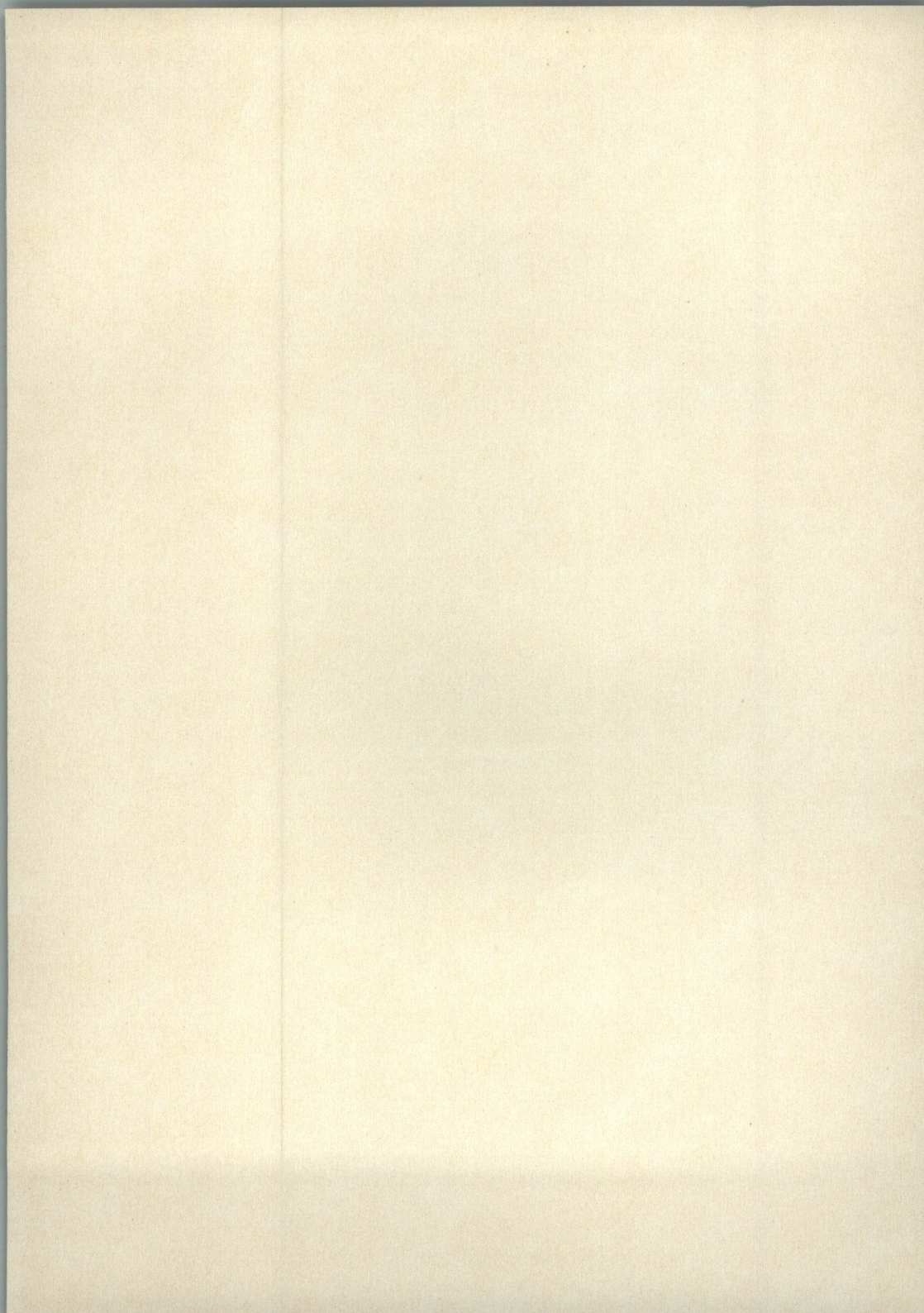
- Rieck, Flemming 1, 1973, s. 4–6
- Smedsgård, Helen 1971–1981, s. 23–27
- Solholm, Anne NAU 88, s. 28–29
- Thorsen, Sven 1979, s. 5–6
- Thrane, Henrik 1, 1973, s. 2–3 og
1976, s. 8–11
- Tuesen, H. 1985, s. 16–29

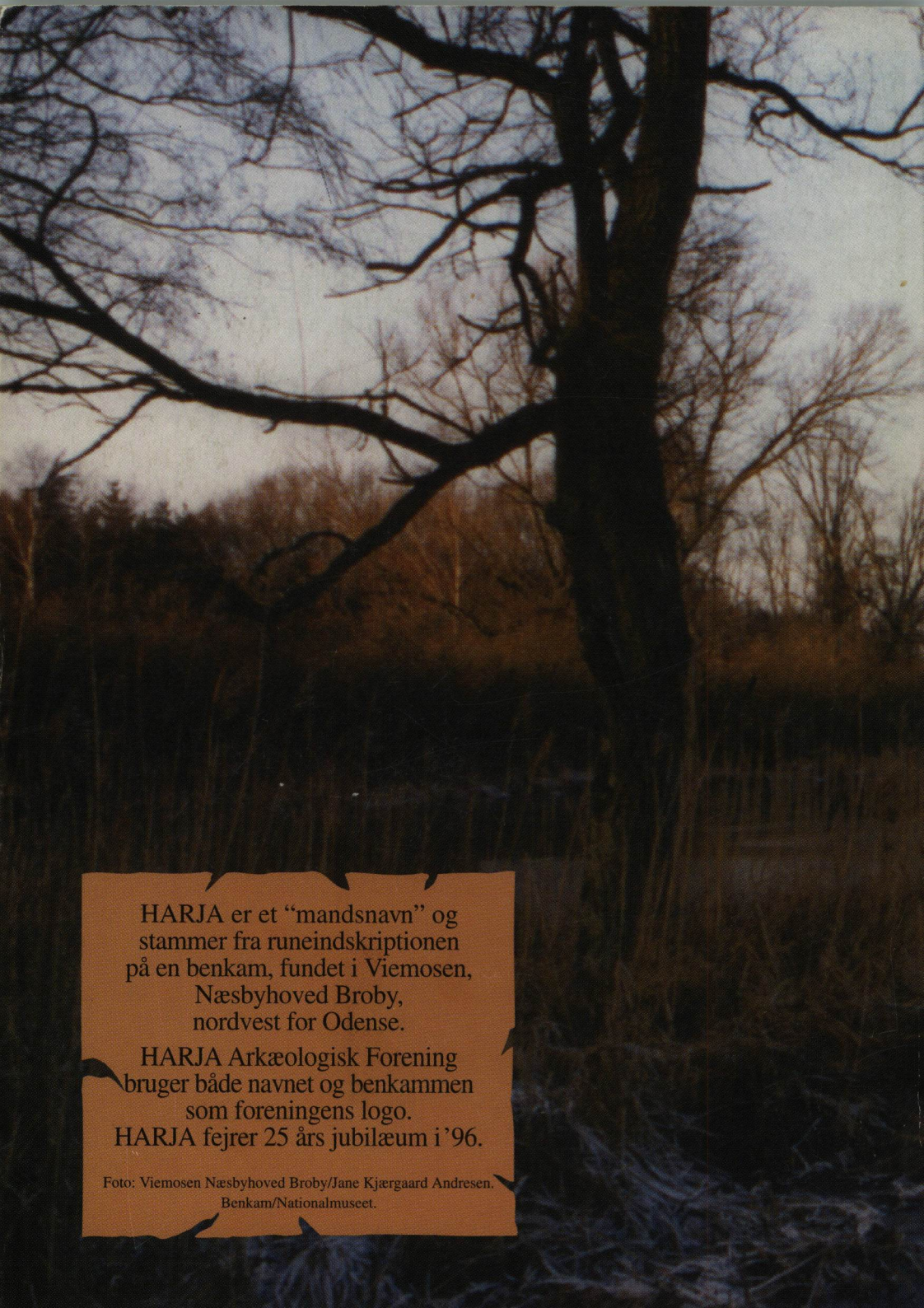

*Forsideillustration – Harja 1977:
Kuglefibula med fingerring. Bronzesager fra "Glomandsbanke".*

HARJA er et "mandsnavn" og
stammer fra runeindskriptionen
på en benkam, fundet i Viemosen,
Næsbyhoved Broby,
nordvest for Odense.

HARJA Arkæologisk Forening
bruger både navnet og benkammen
som foreningens logo.
HARJA fejrer 25 års jubilæum i '96.

Foto: Viemosen Næsbyhoved Broby/Jane Kjærgaard Andresen.
Benkam/Nationalmuseet.